

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДАНЬКОВА СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 343.14

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДОКАЗУВАННЯ
В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ**

спеціальність 081 Право
галузь знань Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **С.О. Данькова**

Науковий керівник:
КРУШИНСЬКИЙ Сергій Антонович,
кандидат юридичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Данькова С. О. Кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2024.

Дисертація є однією з перших у вітчизняній кримінальній процесуальній науці спеціальних комплексних досліджень теоретичних та прикладних проблем здійснення кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції.

У роботі досліджено наукові позиції щодо сутності доказування у кримінальному провадженні і констатовано, що доказування є діяльністю, що органічно поєднує два аспекти – пізнавально-практичну діяльність зі збирання, перевірки та оцінки доказів та логічно-розумову діяльність із формулювання та обґрунтування певної тези, висновку, твердження. Кримінальне процесуальне доказування є поєднанням доказування-пізнання і доказування-обґрунтування.

Визначено, що кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції – це регламентована кримінальним процесуальним законом пізнавально-практична та логічно-розумова діяльність учасників судового провадження та суду, що полягає у формуванні, дослідженні та оцінці доказів, а також їх подальшому використанні з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень.

Обґрунтовано, що доказування у провадженні в суді першої інстанції не слід розглядати як продовження доказування, яке відбувалося на стадії досудового розслідування; воно є самостійним феноменом, якому притаманна специфічна структура, яка відмінна від моделі, запропонованої законодавцем у ч. 2 ст. 91 КПК

України. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції включає чотири взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементи – формування, дослідження, оцінка та використання доказів.

У дисертації досліджено процес становлення та розвитку інституту кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції на території України в різні періоди та у складі інших держав. Розвиток цього інституту зумовлювався превалюючою формою кримінального судочинства.

Визначено, що суб'єктами доказування в судовому провадженні у першій інстанції є державні органи і особи, які мають в судовому провадженні певний матеріальний або процесуальний інтерес та здійснюють пізнавально-практичні і логічно-розумові дії щодо формування, дослідження та оцінки доказів, а також їх подальшого використання з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень.

Запропоновано класифікації суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції за різними критеріями: 1) залежно від виконуваних ними процесуальних функцій; 2) за характером наявного правового інтересу; 3) залежно від ролі і відношення до обов'язку доказування у провадженні.

Констатовано, що суд є основним суб'єктом доказування, що з більшим або меншим ступенем активності та ініціативності здійснює усі елементи процесу доказування у провадженні в суді першої інстанції. У доказовій діяльності суду органічно поєднуються три напрями: 1) доказування-пізнання; 2) доказування-обґрунтування; 3) керівництво процесом доказування.

Доведено, що для забезпечення ефективності та справедливості судового провадження має бути досягнутий баланс між активністю та пасивністю суду. Модель такого балансу повинна поєднувати пасивність (безініціативність) суду щодо збирання доказів та його активність щодо безпосереднього дослідження доказів, їх оцінки та обґрунтування за їх допомогою судових рішень.

Рівноправність сторін судового провадження розглядається як рівність їх процесуальних можливостей, зокрема, й у сфері доказування. Рівність прав сторін судового провадження не слід ототожнювати з їх абсолютною однаковістю, що в принципі неможливо, зважаючи на різні функції, котрі ними виконуються у провадженні. Під час доказування сторони судового провадження мають, як однакові права, так і різні, але водночас рівні (паритетні, пропорційні) права.

До інших учасників кримінального провадження, які є суб'єктами доказування в судовому провадженні у першій інстанції, віднесено: потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, її представника.

Встановлено, що доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції має обмежений характер, що зумовлене положенням ч. 4 ст. 291 КПК України про заборону надання суду інших документів до початку судового розгляду. Зважаючи на завдання, які підлягають вирішенню в стадії підготовчого провадження, а також рішення, які можуть бути прийняті судом у цій стадії, зроблено висновок, що для обґрунтування більшості з них потрібні матеріали провадження (докази). Запропоновано надати сторонам та іншим учасникам підготовчого провадження право подати суду матеріали досудового розслідування, речі та документи в частині, що стосується рішень, які можуть бути ухвалені судом відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України, а суду – право витребувати такі матеріали, якщо це необхідно для обґрунтування згаданих рішень.

Запропоновано перенести на стадію підготовчого провадження процедуру визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, для того, щоб сторони кримінального провадження були обізнані із тим, які докази планує використовувати їх процесуальний опонент.

Констатовано невдалий підхід законодавця, який у кримінальному процесуальному законі термін «судовий розгляд» вживає одночасно у декількох значеннях – для позначення центральної стадії кримінального провадження і її

складового етапу (пов'язаного зі з'ясуванням обставин та перевіркою їх доказами). Найбільш вдало і точно, на наш погляд, суть цього етапу судового розгляду відображала б назва «дослідження доказів». Процесуальні дії пізнавальної спрямованості, що проводяться під час судового розгляду в суді першої інстанції, запропоновано називати «дослідницькими судовими діями».

Визначено, що винятками з засади безпосередності дослідження доказів є окремі спрощені форми судового провадження (скорочений порядок дослідження доказів, спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків, судове провадження на підставі угод). Під скороченим порядком дослідження доказів запропоновано розуміти відмову суду за добровільною згодою учасників судового провадження від дослідження доказів щодо обставин, викладених в обвинувальному акті, які ніким не оспорується, що здійснюється з метою процесуальної економії і має наслідком позбавлення права оскаржувати ці обставини в апеляційному порядку.

Обґрунтовано, що у процесі доказування під час судових дебатів на перше місце виходить логіко-розумова діяльність учасників судового процесу, пов'язана з інтерпретацією доказів та обґрунтуванням за їх допомогою своєї правової позиції. На відміну від етапу дослідження доказів, під час судових дебатів має місце, переважно, доказування-обґрунтування. Доказування в судових дебатах запропоновано визначати як логіко-розумову діяльність учасників судового провадження, що полягає в інтерпретації досліджених доказів та висловленні на їх основі тверджень, висновків та аргументів з метою переконання суду у правильності їх правових позицій.

Обґрунтування і мотивування судових рішень слід запропоновано розглядати як логіко-розумову і практичну діяльність суду, що здійснюється в межах процесу доказування і полягає у наведенні у мотивувальній частині судового рішення посилань на правові норми, сукупність доказів та доводів, покладених в його основу, належних та достатніх мотивів і підстав його ухвалення, відповідей на значущі аргументи сторін кримінального провадження, що в сукупності підтверджують правильність прийнятого рішення та забезпечують його переконливість.

Запропоновано власне визначення категорії «відкидання доказів обвинувачення» як діяльності суду в процесі обґрунтування і мотивування виправдувального вироку, що полягає в абсолютному виключенні певних доказів, наданих стороною обвинувачення, з процесу через їх невідповідність критеріям належності, достовірності і допустимості, зокрема отримання їх з порушенням прав та свобод людини. Іншими словами, відкидання доказів на етапі ухвалення судового рішення це повне неврахування їх інформаційної цінності (змісту) та усіх висновків сторони обвинувачення, заснованих на цих доказах.

Під категорією «мотиви неврахування окремих доказів» запропоновано розуміти відображені в судовому рішенні (вироку або ухвалі) пояснення суду правового та фактичного характеру з приводу того, чому саме ці докази не можуть бути покладені в основу обґрунтування судового рішення.

За результатами дослідження з метою удосконалення правового регулювання доказування в судовому провадженні у першій інстанції запропоновано проект змін до чинного КПК України.

Ключові слова: кримінальне провадження, судове провадження, підготовче провадження, спрощене провадження, провадження на підставі угод, судовий розгляд, судові дебати, суд першої інстанції, суб'єкт доказування, сторони провадження, доказування, формування доказів, дослідження доказів, оцінка доказів, використання доказів, обґрунтування, мотивування, судове рішення.

SUMMARY

Dankova Svitlana O. Criminal procedural proving in judicial proceedings in the first instance. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty 081 Law. Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi 2024.

The dissertation is one of the first in domestic criminal procedural science of special complex studies of theoretical and applied problems of implementation of criminal procedural proving in judicial proceedings in the first instance.

The paper examines scientific positions on the essence of proving in criminal proceedings and states that proving is an activity that organically combines two aspects – cognitive and practical activity of collecting, checking, evaluating of evidence and logical and intellectual activity of formulating and justifying of a certain thesis, conclusion, assertion. Criminal procedural proving is a combination of evidence-cognition and proving-justification.

It was determined that criminal procedural proving in judicial proceedings in the first instance is a cognitive-practical and logical-intellectual activity of participants of judicial proceedings and the court regulated by criminal procedural law, which consists of the formation, research and evaluation of evidence, as well as their further use for the purpose of establishing circumstances relevant to criminal proceedings, defense of the legal positions of the participants of judicial proceedings and adoption of legal, substantiated and motivated court decisions.

It is justified that proving in the proceedings in the court of first instance should not be considered as a continuation of the proving that took place at the stage of the pre-trial investigation; it is an independent phenomenon, which is characterized by a specific structure, which is different from the model proposed by the legislator in Part 2 of Art. 91 of the CPC of Ukraine. The structure of criminal procedural proving in judicial proceedings in the first instance includes four interrelated and mutually determined elements – formation, research, evaluation and use of evidence.

The dissertation examines the process of formation and development of the institution of criminal procedural proving in judicial proceedings in the first instance on the territory of Ukraine in different periods and in the composition of other states. The development of this institution was determined by the prevailing form of criminal justice.

It was determined that the subjects of proving in judicial proceedings in the first instance are state bodies and persons who have a certain material or procedural interest in judicial proceedings and carry out cognitive-practical and logical-intellectual actions regarding the formation, research and evaluation of evidence, as well as their further use for the purpose of establishing circumstances that are important for criminal proceedings,

defending the legal positions of the participants of judicial proceedings and making legal, substantiated and motivated court decisions.

It is proposed to classify the subjects of proving in judicial proceedings in the first instance according to various criteria: 1) depending on the procedural functions performed by them; 2) by the nature of the existing legal interest; 3) depending on the role and relation to the duty of proving in the proceedings.

It was established that the court is the main subject of proving, which with a greater or lesser degree of activity and initiative carries out all elements of the process of proving in the proceedings in the court of first instance. In the proving activity of the court three directions are organically combined: 1) proving-cognition; 2) proving-justification; 3) management of the proving process.

It has been proven that to ensure the efficiency and fairness of judicial proceedings a balance between court activity and passivity must be achieved. The model of such a balance should combine the passivity (lack of initiative) of the court in collecting of evidence and its activity in direct research of evidence, its evaluation and justification of court decisions with their help.

The equality of the parties in judicial proceedings should be considered as the equality of their procedural capabilities, in particular in the field of evidence. The equality of rights of the parties in judicial proceedings should not be equated with their absolute sameness, which is impossible in principle, given the different functions which parties perform in the proceedings. During the proving the parties in judicial proceedings have both the same rights and different, but at the same time equal (parity, proportional) rights.

Other participants in criminal proceedings who are the subjects of proving in judicial proceedings in the first instance includes: the victim, his representative and legal representative, the civil plaintiff, his representative and legal representative, the civil defendant and his representative, the representative of the legal entity in respect of which the proceedings are carried out, the third person whose property is subject of seizure, his representative.

It was established that proving at the stage of preparatory proceedings in the court of first instance has a limited nature, which is determined by the provisions of Part 4 of

Art. 291 of the CPC of Ukraine prohibiting the submission of other documents to the court before the start of the trial. Taking into account the tasks to be solved at the stage of preparatory proceedings, as well as the decisions that can be made by the court at this stage, it was concluded that for the substantiation of most of them requires proceedings materials (evidence). It is proposed to give the parties and other participants of the preparatory proceedings the right to submit to the court the materials of the pre-trial investigation, things and documents in the part related to the decisions that may be adopted by the court in accordance with Part 3 of Article 314 of the CPC of Ukraine, and the court -the right to demand such materials if it is necessary to justify the mentioned decisions.

It is proposed to transfer to the stage of preparatory proceedings the procedure of determining the amount of evidence to be examined, so that the parties of criminal proceedings are aware of what evidence their procedural opponent plans to use. The unsuccessful approach of the legislator who in the criminal procedural law uses the term «trial» simultaneously in several meanings – for denote the central stage of criminal proceedings and its component stage (related to the clarification of circumstances and their verification by using an evidence) was noted. In our opinion, the essence of this stage of the trial would be most successfully and accurately reflected by the name «research of evidence». Procedural actions of a cognitive orientation which are carried out during a trial in a court of first instance are proposed to be called «judicial actions».

It was determined that certain simplified forms of judicial proceedings are exceptions to the principle of immediacy of evidence research (summary evidence research procedure, simplified proceedings for criminal misdemeanors, judicial proceedings based on agreements). It is proposed to understand the summary evidence research procedure as the refusal of the court, based on the voluntary consent of the participants in the judicial proceedings, to research the evidence regarding the circumstances set forth in the indictment, which are not disputed by anyone, which is carried out for the purpose of procedural economy and has the consequence of depriving the right to challenge these circumstances in the appeal procedure.

It is substantiated that in the process of proving during judicial debates the logical and intellectual activity of the participants in the judicial process, related to the

interpretation of the evidence and the justification of their legal position with their help, takes first place. In contrast to the stage of research of evidence during judicial debates mainly proving-justification takes place. Proving in judicial debates is proposed to be defined as the logical and mental activity of the participants in judicial proceedings, which consists in the interpretation of researched evidence and the expression of statements, conclusions and arguments based on them in order to convince the court of the correctness of their legal positions.

It is suggested that the justification and motivation of court decisions should be considered as a logical-intellectual and practical activity of the court, which is carried out within the scope of the proving process and consists in citing in the motivational part of the court decision references to legal norms, the set of evidence and arguments laid as its basis, proper and sufficient motives and grounds for its adoption, answers to significant arguments of the parties in the criminal proceedings, which collectively confirm the correctness of the adopted decision and ensure its persuasiveness.

A proper definition of the category «rejection of prosecution evidence» is proposed as an activity of the court in the process of justifying and motivating an acquittal, which consists in the absolute exclusion of certain evidence provided by the prosecution from the process due to their non-compliance with the criteria of propriety, credibility and admissibility, in particular, obtaining them in violation of rights and human freedoms. In other words, rejection of evidence at the stage of making a court decision is a complete disregard for their informational value (content) and all conclusions of the prosecution based on this evidence.

Under the category of «motives for disregarding certain evidence» it is proposed to understand the legal and factual explanations of the court reflected in the court decision (sentence or resolution) as to why exactly this evidence cannot be used as a basis for justifying the court decision.

According to the results of the study with the aim of improving the legal regulation of proving in judicial proceedings in the first instance, a draft of amendments to the current Criminal Procedural Code of Ukraine was proposed.

Key words: criminal proceedings, judicial proceedings, preparatory proceedings, simplified proceedings, proceedings on the basis of agreements, trial, judicial debates, court of first instance, subject of proving, parties of the proceedings, proving, formation of evidence, research of evidence, evaluation of evidence, use of evidence, justification, motivation, court decision.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Krushynskyi S. A., Dankova S. O. Adversarial proceedings as a guarantee of the right to a fair trial in the interpretation of European court of human rights. *Ампаро*. 2022. Спецвипуск. Том 2. С. 7-16. (особ. внесок – 50 %).

URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-spec-2-2022/1.pdf>.

DOI: 10.26661/2786-5649-2022-spec-2-01.

2. Данькова С. О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 628-632.

URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/113.pdf>.

DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.111.

3. Krushynskyi S. A., Dankova S. O. Features of criminal procedural proving during judicial debates in proceedings in the court of first instance. *Університетські наукові записки*. 2023. № 6 (96). С. 68-76. (особ. внесок – 50 %).

URL: https://unz.univer.km.ua/article/view/96_68-76/371.

DOI: 10.37491/UNZ.96.5.

4. Данькова С. О. Класифікація суб'єктів доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Випуск 81, ч. 3. С. 62-66.

URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/9-2.pdf>.

DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.7.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Крушинський С. А. Данькова С. О. Безпосередність дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 14 травня 2021 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 42-44 (особ. внесок – 50 %).

6. Оборонова І. В., Данькова С. О. Особливості доказової діяльності у спрощеному кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять осінні юридичні читання «Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики»* (м. Хмельницький, 01-02 жовтня 2021 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 156-157 (особ. внесок – 50 %).

7. Данькова С. О. Погляд на структуру кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 66-68.

8. Данькова С. О. Змагальність як основа кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання* (м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 279-281.

9. Данькова С. О. Особливості кримінального процесуального доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: збірник тез ХХVІІ щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова* (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 46-48.

10. Данькова С. О. Обґрунтування судових рішень у структурі кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 49-50.

11. Данькова С. О. Особливості доказової діяльності на етапі судових дебатів. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 233-234.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ	
ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ПЕРШІЙ	
ІНСТАНЦІЇ.....	
1.1. Сутність та структура кримінального процесуального доказування в	
судовому провадженні у першій інстанції.....	28
1.2. Генеза розвитку доказування в судовому провадженні у першій	
інстанції.....	44
Висновки до розділу 1.....	60
РОЗДІЛ II. СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ.....	
2.1. Поняття та класифікація суб'єктів доказування в судовому провадженні	
у першій інстанції.....	61
2.2. Роль суду у процесі доказування в судовому провадженні у першій	
інстанції.....	76
2.3. Сторони кримінального провадження як суб'єкти доказування в	
судовому провадженні у першій інстанції.....	93
2.4. Інші учасники кримінального провадження як суб'єкти доказування в	
судовому провадженні у першій інстанції.....	113
Висновки до розділу 2.....	127
РОЗДІЛ III. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДОКАЗУВАННЯ НА	
ОКРЕМИХ СТАДІЯХ ТА ЕТАПАХ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ У	
ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ.....	
3.1. Кримінальне процесуальне доказування на стадії підготовчого	
провадження в суді першої інстанції.....	129
3.2. Кримінальне процесуальне доказування на стадії судового розгляду в	
суді першої інстанції.....	146
3.2.1. Процес доказування на етапі дослідження доказів.....	146
3.2.2. Особливості доказування на етапі судових дебатів.....	164

3.2.3. Використання доказів на етапі ухвалення судового рішення.....	176
Висновки до розділу 3.....	193
ВИСНОВКИ.....	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	203
ДОДАТКИ.....	242

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ВРУ – Верховна Рада України
- ВССУ – Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ
- ЄКПЛ – Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
- ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
- ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
- ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка
- КК – Кримінальний кодекс
- КПК – Кримінальний процесуальний кодекс
- КСУ – Конституційний Суд України
- НАПрН – Національна академія правових наук
- ОБСЕ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
- СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
- США – Сполучені Штати Америки
- УНР – Українська Народна Республіка
- УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
- УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
- ФРН – Федеративна Республіка Німеччина
- п. – пункт
- ст. – стаття
- ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Основний закон нашої держави закріплює концептуальне положення, відповідно до якого права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. А тому захист особи від кримінальних правопорушень, охорона її прав, свобод та законних інтересів є одним із найважливіших завдань кримінального судочинства.

Всебічне, повне і об'єктивне встановлення обставин кримінального провадження та ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення – це сфера кримінальної процесуальної діяльності суду, передусім, першої інстанції. Безсумнівно, основний зміст кримінальної процесуальної діяльності складає діяльність з доказами. Саме тому кримінальне процесуальне доказування займає одне з центральних місць у теорії кримінального процесу. Кримінальне процесуальне доказування є фундаментальною науковою та правовою категорією, що визначає основний зміст кримінального судочинства та впливає на функціонування усіх його інститутів, а також відображається у практичній діяльності сторін обвинувачення та захисту, а також суду.

Доказування пронизує весь кримінальний процес, адже незалежно від виду кримінального правопорушення у кожному кримінальному провадженні необхідно встановити сукупність обставин, що складає кінцеву мету доказування. Водночас, доказування в судовому провадженні у першій інстанції відрізняється тим, що воно відбувається в умовах широкої реалізації засади змагальності сторін кримінального провадження, де суд відіграє особливу роль арбітра й остаточно оцінює доводи сторін і ухвалює судові рішення.

Крім того, досліджуючи проблеми доказування, вчені вибудовують структуру доказування у кримінальному провадженні в цілому, включаючи як стадію досудового розслідування, так і судові провадження. Проте процес доказування під час досудового розслідування і в судовому провадженні істотно різняться, що підштовхує до спроби розгляду доказування в судовому провадженні у першій інстанції дещо під іншим кутом зору.

Окрім цього, слід відзначити, що актуальність обраної теми визначається також тим, що судове провадження у першій інстанції органічно складається з двох складників: підготовчого провадження і судового розгляду. При цьому, проблеми здійснення доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції не було предметом окремого наукового дослідження.

Хоча у кримінально-процесуальній доктрині доказування переважно розглядається як практична діяльність органів та осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, потребує більш ретельного наукового дослідження інший аспект доказування – логічно-розумовий (доказування як доведення своєї правової позиції, переконання), який яскраво проявляється саме під час судового провадження у першій інстанції. Важливим для теорії і практики кримінального судочинства є також дослідження проблем, пов'язаних із обґрунтуванням судових рішень, процес якого безпосередньо зумовлений використанням доказів, які були попередньо досліджені в судовому засіданні та оцінені судом за внутрішнім переконанням.

Розширення дії засади змагальності за КПК України 2012 року істотно вплинуло на порядок здійснення процесу доказування в судовому провадженні у першій інстанції, відобразилось на процесуальному статусі суб'єктів доказування, особливо суду, повноваження якого у цій сфері зазнали обмеження. Наведені вище аргументи, серед іншого, зумовлюють актуальність обраної теми дисертаційного дослідження та вимагають її теоретичного осмислення.

Проблеми здійснення кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції у різні часи досліджувалися багатьма науковцями та продовжують викликати чималі дискусії на сторінках наукових праць. Вагомий внесок у розвиток цього напряму кримінально-процесуальної науки внесли В. С. Благодир, Н. Р. Бобечко, В. В. Вапнярчук, С. Г. Волкотруб, Н. В. Глинська, І. В. Гловюк, В. П. Гмирко, В. С. Гнатенко, В. О. Гринюк, Ю. М. Грошевий, Л. М. Гуртієва, С. В. Давиденко, О. Б. Загурський, Я. В. Замкова, О. В. Ігнатюк, В. М. Іщенко, Л. В. Карабут, Є. Г. Коваленко, С. О. Ковальчук, І. І. Котубей, О. І. Коровайко, Т. В. Корчева, С. А. Крушинський, Р. О. Куйбіда, К. В. Легких,

А. О. Ляш, О. В. Литвин, Л. М. Лобойко, Т. В. Лукашкіна, Н. М. Максимішин, Т. М. Мирошніченко, Ю. М. Мирошніченко, В. В. Налуцишин, І. В. Оборона, Л. В. Омельчук, В. Т. Нор, А. А. Павлишин, О. А. Панасюк, Ю. Б. Пастернак, А. Є. Пастух, В. Г. Пожар, Є. В. Повзик, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, О. В. Рибалка, Н. П. Сиза, Х. Р. Слюсарчук, С. М. Стахівський, М. І. Станкович, О. С. Старенький, М. М. Стоянов, Х. Р. Тайлієва, М. М. Таус, В. М. Тertiшник, В. Є. Тимошук, В. М. Трофименко, В. М. Фігурський, Т. І. Фулей, Ю. В. Циганюк, А. П. Черненко, М. І. Шевчук, І. І. Шепітько, А. Г. Шиян, О. Ф. Шминдрук, М. Є. Шумило, М. Г. Щербаковський, О. Г. Яновська та інші вітчизняні учені.

Значна увага проблемам кримінального процесуального доказування приділяється і зарубіжними науковцями. Зокрема, у цій дисертації проаналізовано наукові праці А. Aldea, E. Balazs, T. Bubalović, K. DeBarba, G. Dikov, O.-M. Hanciu, G. P. Ilić, H.-H. Jescheck, M. B. Kovera, L. M. Levett, M. Majić, L. McGowan, I. K. E. Oraegbunam, S. N. Pană, C. S. Paraschiv, B. Pavišić, S. C. Thaman, D. Vitkauskas.

Водночас, попри постійну увагу науковців до окремих проблем кримінального процесуального доказування, поки що не здійснювалося (мабуть за винятком дисертації О. В. Литвина «Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду», 2015 р.) комплексного дослідження особливостей його здійснення в судовому провадженні у першій інстанції, що дало б змогу виявити позитивні аспекти та прогалини у правовому регулюванні цих відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане у межах науково-дослідної теми кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Забезпечення прав людини у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0117U000106) та з урахуванням завдань, що були передбачені Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженою Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, а також завдань, передбачених Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженою Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету

управління та права імені Леоніда Юзькова 29 жовтня 2020 р. (протокол № 5, рішення № 5) та відповідає Пріоритетним напрямам наукових досліджень у науці кримінального процесу (на період 2023–2028 років), визначеним координаційним бюро з проблем кримінального процесу відділення кримінально-правових наук НАПрН України.

Мета і завдання дослідження. Дисертаційне дослідження спрямоване на досягнення *мети* – отримання науково обґрунтованих результатів у вигляді наукових висновків та положень щодо сутності та реалізації кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції, а також розробка пропозицій, спрямованих на удосконалення норм чинного кримінального процесуального законодавства, та рекомендацій щодо покращення практики його застосування.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження поставлено такі *завдання*:

- 1) визначити сутність та структуру кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції;
- 2) встановити генезу розвитку інституту кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції;
- 3) визначити поняття та коло суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції, здійснити їх класифікацію;
- 4) з'ясувати роль суду у процесі доказування в судовому провадженні у першій інстанції;
- 5) визначити особливості участі сторін та інших учасників кримінального провадження у доказуванні в судовому провадженні у першій інстанції;
- 6) виявити проблеми здійснення доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції;
- 7) з'ясувати порядок кримінального процесуального доказування на стадії судового розгляду, зокрема на етапі дослідження доказів, судових дебатів та ухвалення судового рішення;
- 8) узагальнити результати дослідження та запропонувати зміни і доповнення до КПК України з метою удосконалення його положень.

Об'єктом дослідження є сукупність кримінальних процесуальних відносин, які виникають, змінюються і припиняються під час здійснення кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції.

Предметом дослідження є кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані, відштовхуючись від поставленої мети і завдань дослідження. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові методи (діалектичний, аналіз, синтез, узагальнення) та спеціальні методи (догматичний, системно-структурний, функціональний, порівняльно-правовий, історико-правовий, статистичний, моделювання).

Діалектичний метод наукового пізнання надав можливість розглянути інститут доказування в судовому провадженні у першій інстанції у його розвитку, соціально-правовій зумовленості, взаємозв'язку і взаємозалежності з іншими правовими явищами та інститутами. *Метод аналізу* застосовувався з метою виокремлення елементів кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції, а також його окремих суб'єктів для детального дослідження особливостей їх правового статусу в процесі доказування. *Метод синтезу* дозволив визначити систему ознак кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції, що були покладені у його дефініцію. *Метод узагальнення* використовувався під час вивчення наукових підходів до сутності кримінального процесуального доказування та його структури, що мають місце у кримінально-процесуальній доктрині, з метою їх систематизації. *Догматичний метод* застосовувався під час тлумачення норм кримінального процесуального закону, встановлення змісту їх приписів, з'ясування закономірностей їх застосування на практиці. *Системно-структурний метод* дав можливість розглянути особливості здійснення кримінального процесуального доказування на окремих стадіях та етапах судового провадження у першій інстанції. *Функціональний метод* дозволив розкрити особливості взаємодії суду та інших учасників судового провадження під час їх участі у доказуванні в суді першої інстанції, враховуючи виконувані ними кримінальні процесуальні функції.

Порівняльно-правовий метод застосовувався у процесі порівняння норм чинного КПК України з кримінальним процесуальним законодавством окремих зарубіжних держав, міжнародними стандартами, практикою ЄСПЛ. *Історико-правовий метод* дав можливість дослідити генезу розвитку інституту кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції на українських землях в різні історичні періоди. *Статистичний метод* використовувався для вивчення емпіричного матеріалу і дозволив продемонструвати окремі кількісні показники здійснення кримінального провадження, зокрема, зміни обсягу обвинувачення в суді, подання цивільних позовів у кримінальному провадженні тощо. *Метод моделювання* застосовувався для конструювання проєктів кримінальних процесуальних норм з метою висловлення пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Науково-теоретичною базою дисертації є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з кримінального, кримінального процесуального права, історії права.

Нормативну базу дисертаційного дослідження становлять міжнародно-правові акти, Конституція України, КПК України та інші закони України, законодавство і судова практика окремих зарубіжних держав (США, ФРН, Іспанії).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження склали вивчення понад 300 вироків, ухвал суду, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, правові позиції Верховного Суду, рішення Конституційного Суду України, практика ЄСПЛ, звіти судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2021-2023 роки, звіти про роботу органів прокуратури за 2021-2023 роки, а також власний досвід роботи на посаді судді.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці кримінально процесу спеціальних комплексних досліджень, в якому з урахуванням практики ЄСПЛ та правових позицій Верховного Суду розглянуто доктринальні і прикладні проблеми кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції.

За результатами дослідження одержано наукові результати, в межах яких:

уперше:

1) висловлено думку, що доказування у провадженні в суді першої інстанції не слід розглядати як продовження доказування, яке відбувалося на стадії досудового розслідування; воно є самостійним феноменом, якому притаманна специфічна структура, відмінна від моделі, визначеної законодавцем у ч. 2 ст. 91 КПК України;

2) запропоновано авторське визначення кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції як регламентованої кримінальним процесуальним законом пізнавально-практичної та логічно-розумової діяльності учасників судового провадження та суду, що полягає у формуванні, дослідженні та оцінці доказів, а також їх подальшому використанні з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень;

3) обґрунтовано необхідність віднесення третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та її представника до кола суб'єктів доказування у кримінальному провадженні;

4) запропоновано власне визначення категорії «відкидання доказів обвинувачення» як діяльності суду в процесі обґрунтування і мотивування виправдувального вироку, що полягає в абсолютному виключенні певних доказів, наданих стороною обвинувачення, з процесу через їх невідповідність критеріям належності, достовірності і допустимості, зокрема отримання їх з порушенням прав та свобод людини;

5) зважаючи на невизначеність в судовому провадженні у першій інстанції правового статусу особи, щодо якої прокурор звернувся до суду з клопотанням про звільнення її від кримінальної відповідальності, запропоновано на законодавчому рівні ввести нового учасника кримінального провадження – особу, щодо якої вирішується питання про звільнення від кримінальної відповідальності;

б) висловлено пропозицію щодо перенесення процедури визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, на стадію підготовчого провадження, щоб уже на цій стадії сторони кримінального провадження задекларували, які докази

потрібно дослідити під час судового розгляду, і були обізнані із тим, які докази планує використовувати їх процесуальний опонент під час доказування;

удосконалено:

7) підхід до розуміння структури кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції, до якої включено чотири взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементи – формування, дослідження, оцінка та використання доказів;

8) дефініцію суб'єктів кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції, якими є державні органи і особи, які мають в судовому провадженні певний матеріальний або процесуальний інтерес та здійснюють пізнавально-практичні і логічно-розумові дії щодо формування, дослідження та оцінки доказів, а також їх подальшого використання з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень;

9) класифікації суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції за різними критеріями: залежно від виконуваних ними процесуальних функцій; за характером наявного правового інтересу; залежно від ролі і відношення до обов'язку доказування;

10) підхід до досягнення балансу між активністю та пасивністю суду, що здатний забезпечити ефективність та справедливість судового провадження; модель такого балансу повинна поєднувати пасивність (безініціативність) суду щодо збирання доказів та його активність щодо безпосереднього дослідження доказів, їх оцінки та обґрунтування за їх допомогою судових рішень;

11) підхід щодо розуміння змісту використання доказів в судовому провадженні; суб'єкти судового провадження використовують докази по-різному: сторони та інші учасники провадження за допомогою доказів обґрунтовують свою правову позицію як у провадженні в цілому, так і щодо окремих питань, які підлягають вирішенню, суд – покладає їх в основу судового рішення, обґрунтовуючи та вмотивовуючи його;

12) дефініцію скороченого порядку дослідження доказів, який пропонується розуміти як відмову суду за добровільною згодою учасників судового провадження від дослідження доказів щодо обставин, викладених в обвинувальному акті, які ніким не оспоруються, що здійснюється з метою процесуальної економії і має наслідком позбавлення права оскаржувати ці обставини в апеляційному порядку;

набули подальшого розвитку:

13) трактування мети доказування в судовому провадженні у першій інстанції, яка не обмежується встановленням обставин, що мають значення для кримінального провадження, а також включає: для сторін судового провадження – відстоювання їх правових позицій, а відповідно, й процесуальних інтересів, а для суду – прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень;

14) думка про необхідність нормативного урегулювання права суду за власною ініціативою визнавати докази очевидно недопустимими під час судового розгляду;

15) підхід, відповідно до якого рівноправність сторін судового провадження слід розглядати як рівність їх процесуальних можливостей; при цьому сторони судового провадження мають, як однакові права, так і різні, але водночас рівні (паритетні, пропорційні) права;

16) ідея щодо необхідності надання права подавати під час підготовчого провадження в суді першої інстанції докази, які мають значення для обґрунтування рішень, передбачених ч. 3 ст. 314 КПК України;

17) позиція, за якою оцінку доказів в судовому провадженні у першій інстанції здійснює не лише суд, а й сторони судового провадження, які надалі звертають увагу суду на їх недоліки, переконливість (або непереконливість), придатність до використання в процесі доказування; водночас, правове значення має лише оцінка доказів судом, який покладає їх в основу обґрунтування судового рішення;

18) підхід до визначення правової природи процесуальних дій пізнавальної спрямованості, що проводяться під час судового розгляду в суді першої інстанції, які запропоновано характеризувати як «дослідницькі судові дії».

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані пропозиції, узагальнення та висновки можуть бути використані:

– у сфері науково-дослідної діяльності – як фундамент для подальших наукових досліджень проблем кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції;

– у сфері законотворчої діяльності – для удосконалення чинних кримінальних процесуальних норм, що регулюють порядок здійснення кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції (Додаток Б);

– у сфері правозастосовної діяльності – для удосконалення практики діяльності судів, прокурорів, адвокатів під час їх участі в процесі доказування в суді першої інстанції, застосування ними відповідних норм КПК України (акт впровадження Національної асоціації адвокатів України – Додаток В);

– у сфері освітнього процесу – під час викладання навчальних дисциплін «Теорія і практика кримінально-процесуального доказування», «Кримінальне процесуальне право», «Порівняльне кримінальне право та процес», «Процесуальні рішення у кримінальному провадженні», «Основи кримінального процесу», розробці робочих програм та методичних рекомендацій із вказаних дисциплін (акт впровадження Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова – Додаток Г).

Особистий внесок здобувача. Викладені у дисертаційному дослідженні положення, котрі становлять новизну роботи, розроблені авторкою особисто. Наукові ідеї та розробки, які належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовуються. У наукових статтях та тезах доповідей, що опубліковані у співавторстві, особистий внесок дисертантки становить 50 %.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження, теоретичні та практичні висновки і узагальнення оприлюднені на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Засади функціонування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 14 травня 2021 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Двадцяті осінні юридичні читання «Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики» (м. Хмельницький, 01-02 жовтня 2021 року),

Міжнародній науково-практичній конференції *«Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції»* (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року), Міжнародній науково-практичній конференції *«Двадцять перші осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року), XXVII щорічній звітній науковій конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова *«Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави»* (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року), Міжнародній науково-практичній конференції *«Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції»* (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року), Міжнародній науково-практичній конференції *«Двадцять другі осінні юридичні читання «Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України»* (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року).

Публікації. Результати дисертації опубліковані у чотирьох наукових статтях в наукових виданнях, що включені до переліку наукових фахових видань України, з яких дві виконані англійською мовою у співавторстві з С. А. Крушинським, а також у семи тезах доповідей на наукових конференціях, дві з яких у співавторстві з С. А. Крушинським і І. В. Оборонною.

Структура та обсяг дисертації зумовлені визначеною метою, завданням та предметом дослідження. Дисертація структурно складається із вступу, трьох розділів, що поділені на вісім підрозділів (один з яких також структурований на три підрозділи), висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 254 сторінки, з яких основний текст – 186 сторінок, список використаних джерел викладений на 39 сторінках і охоплює 385 найменувань, додатки – на 12 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

1.1. Сутність та структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції

Кримінальне правопорушення відносно кримінального провадження (досудового розслідування і судового провадження) є подією, що відбулась у минулому, а тому усі обставини, що з нею пов'язані, можна встановити шляхом пізнання фактичних даних, тобто за допомогою здійснення кримінального процесуального доказування, що має ретроспективний характер.

Кримінальне процесуальне доказування є, мабуть, однією із центральних і найбільш складних проблем у кримінальному провадженні, що одночасно викликає великий інтерес дослідників і породжує численні дискусії та різноманіття поглядів на його сутність, структуру, зміст окремих елементів, коло суб'єктів доказування та їх класифікацію, предмет та межі доказування і низку інших питань.

Чітке нормативне визначення категорії «доказування» у КПК України на сьогодні відсутнє, а його сутність «прихована» у змісті окремих положень § 2 глави 4 та інших норм КПК України. В цілому аналіз тексту КПК України доводить, що категорія «доказування» вживається законодавцем лише у сімнадцяти випадках. Водночас, лише ч. 2 ст. 91 КПК України пропонує структуру кримінального процесуального доказування як поєднання трьох елементів – збирання, перевірки та оцінки доказів, а також визначає мету доказування – встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Передусім, слід відзначити, що кримінальне процесуальне доказування – це діяльність пізнавальна, адже вона спрямована на встановлення події кримінального правопорушення та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження шляхом виявлення та вивчення відповідних фактичних даних. Безумовно, пізнання обставин кримінального провадження може відбуватись і

позапроцесуальним шляхом, однак такі його результати не можуть вважатися допустимими доказами і покладатися в основу обґрунтування процесуальних рішень.

Я зазначає В. М. Іщенко, за своєю природою кримінальне процесуальне доказування є пізнавальною діяльністю, наслідком здійснення якої є формування суб'єктивного образу об'єктивної дійсності про подію минулого, а за характером являє собою складно-структуровану діяльність і має розглядатися: 1) як встановлення та дослідження обставин справи, що входять до предмета доказування, тобто діяльність відповідних державних органів і учасників процесу по збиранню (формуванню), перевірці та оцінці доказів; 2) як логічне формулювання та обґрунтування певної тези, висновків у процесуальних рішеннях по кримінальній справі. Таким чином, на думку автора, кримінальне процесуальне доказування є діяльністю суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, по збиранню (формуванню), перевірці та оцінці доказів, а також висуненню ними на підставі необхідної та достатньої сукупності доказів певних правових тез з відповідним обґрунтуванням у процесуальних рішеннях по кримінальній справі [132, с. 313].

Дійсно, одним із дискусійних питань в теорії кримінального процесу є співвідношення у доказуванні практичної і логіко-розумової діяльності. Серед підходів науковців трапляються випадки протиставлення цих двох сторін кримінального процесуального доказування. Так, на думку М. І. Костіна, доказування є діяльністю, основу якої складають логічно-аналітичні операції з перевірки й оцінки сформованих доказів, використання їх для обґрунтування і мотивування відповідних процесуальних рішень. Натомість, збирання і практичні дії з перевірки доказів, на думку вченого, не повинні включатись у поняття кримінального процесуального доказування [154, с. 147].

З таким підходом погодитись неможливо, адже під час досудового провадження діяльність суб'єктів доказування спрямована переважно на формування доказової бази – відшукування, вилучення та процесуальне закріплення доказів з тим, щоб забезпечити можливість їх дослідження уже в судових стадіях провадження. Тому, цілком слушним видається твердження

С. А. Крушинського про те, що кримінальне процесуальне доказування включає у себе і практичну діяльність, а значить є більш об'ємним поняттям, ніж формально-логічне обґрунтування [176, с. 18]. Аналогічно неправильно буде стверджувати, що доказування є виключно практичною діяльністю, адже його окремі елементи проявляються у мисленні суб'єктів доказування, їх умовиводах, обґрунтуваннях тощо. Тому цілком правильним є висновок окремих вчених, що без розумової діяльності, зокрема, оцінки зібраних доказів кримінальне процесуальне доказування як різновид пізнання взагалі є неможливим [197, с. 90].

Науковці здебільшого виділяють два окремих види (аспекти) доказування: 1) як практичну діяльність (дослідження фактичних обставин провадження шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів); 2) як логіко-розумову діяльність (логічне і процесуальне обґрунтування певної тези, твердження, висновків, рішення у справі) [176, с. 21; 191, с.78-79; 197, с. 90; 212, с. 9]. Однак, на наш погляд, це «дві сторони однієї медалі», які органічно поєднуються, тісно взаємопов'язані, знаходяться у діалектичній взаємодії і утворюють єдиний процес доказування у кримінальному провадженні. З огляду на це, ми приєднуємось до думки В. Т. Нора, який зауважує, що доказування поєднує в собі емпіричне і раціональне начала. Пізнання під час розслідування і судового провадження становить процес, в якому емпіричні дані і логічне мислення перебувають у постійному взаємозв'язку і взаємопроникненні – кожна мисленна операція піддається практичній перевірці, а результати практичних дій осмислюються і лише після цього включаються у пізнавальну діяльність [224, с. 90].

Варто навести також думку В. В. Вапнярчука, на переконання якого у кримінальному процесуальному доказуванні доцільно виділяти лише два взаємозв'язаних між собою аспекти цього поняття як єдиної практично-розумової діяльності; протиставлення отримання знань і їх обґрунтування позбавлене будь-якого логічного сенсу, адже вказані два аспекти діяльності не можуть існувати один без одного [65, с. 198].

Водночас, кримінальне процесуальне доказування не зводиться виключно до пізнання обставин кримінального провадження. На думку В. М. Іщенка, специфіка

кримінального процесуального доказування проявляється у тому, що воно має дві сторони – пізнавальну та посвідчуючу. Посвідчуюча сторона означає, що пізнані та одержані уповноваженими особами фактичні дані повинні бути зафіксовані у такій передбаченій законом процесуальній формі, яка гарантує їх достовірність, а також дозволяє будь-якому суб'єкту кримінально-процесуальної діяльності користуватися ними у незмінному цілісному вигляді незалежно від часу та місця їх формування [132, с. 313]. Інші наукові, поділяючи таку думку, додають, що посвідчувальна діяльність включає в себе як фіксацію отриманої інформації та обставин її одержання, так і засвідчення правильності цієї фіксації. Здійснюється це, як правило, шляхом протоколювання або з використанням науково-технічних засобів [65, с. 195].

С. А. Крушинський, крім пізнавальної і засвідчувальної, виокремлює також обґрунтовуючу сторону кримінального процесуального доказування, сутність якої, на його думку, проявляється у висуненні певних положень (тез) і наведенні аргументів (незаперечних фактичних даних) для їх обґрунтування, переконанні інших суб'єктів у правильності, істинності цих положень [176, с. 17].

В. М. Тертишник і С. В. Слинько переконані у необхідності виокремлення чотирьох взаємопов'язаних елементів кримінального процесуального доказування – пізнавальних, комунікативних, засвідчувальних і обґрунтовуючих. Комунікативна сторона доказування, на думку вчених, направлена на опредмечування знань, фіксацію отриманої інформації, її процесуальне оформлення та пристосування до використання в судовому розгляді усіма суб'єктами кримінального процесу [321, с. 63]. Видається, що такий підхід веде до змішування (дублювання) із засвідчувальною стороною доказування. Безумовно, комунікація має місце у процесі кримінального процесуального доказування, однак вона проявляється під час пізнання обставин, які входять до предмета доказування, а також у процесі обґрунтування учасниками провадження їх правових позиції та намагання переконати інших в їх правильності (наприклад, під час судових дебатів).

Кримінальне процесуальне доказування є досить багатограним явищем, що дає підстави погодитись із В. В. Вапнярчуком, який наголошує на необхідності наукового дослідження сутності доказування з точки зору когнітивної психології

діяльності його суб'єктів, логіки його здійснення, науково-практичної аргументації тощо, а також його розуміння як діяльності суб'єктів з формування власних правових позицій та їх обстоювання. Тобто йдеться про розуміння кримінального процесуального доказування як діяльності не лише суто пізнавальної, а і як проектно-реалізаційної, що є невід'ємними одна від одної [74, с. 70].

На цьому акцентує увагу й В. П. Гмирко, вказуючи на достатність підстав для трактування кримінального процесуального доказування не тільки й не стільки у пізнавальному фокусі, скільки в інженерному – проектно-реалізаційному. Якщо пристати на цю позицію, на думку вченого, логічно випливає, що пізнавальні процедури є засобами проектно-реалізаційної діяльності [90, с. 20].

Некласичні, оригінальні підходи до розуміння кримінального процесуального доказування демонструють й інші відомі вчені-процесуалісти. Так, М. А. Погорецький, розуміючи доказування як пізнавально-практичну правову й розумову (логіко-психологічну) діяльність, зазначає, що структура кримінального процесуального доказування складається з зовнішніх та внутрішніх системоутворюючих структурних елементів. До зовнішніх структурних елементів автор відносить отримання доказів та їх використання, а до внутрішніх системоутворюючих структурних елементів – об'єкт, предмет, суб'єкт, мету, завдання, засоби та результат [247, с. 70-71].

В. В. Вапнярчук, пропонуючи авторський системний підхід до кримінального процесуального доказування, вбачає його сутність у розумінні доказування як системи й можливості застосування системного підходу (системного аналізу) до його дослідження. Елементами системи доказування вчений пропонує виділяти: об'єкт, суб'єктивну сторону, об'єктивну сторону й суб'єкта доказування, поєднання яких призводить до появи емерджентної властивості доказування, якою є можливість належного здійснення доказової діяльності та досягнення його мети [74, с. 41, 78].

Зважаючи на істотний розвиток і примноження уявлень щодо сутності кримінального процесуального доказування в сучасній кримінально-процесуальній доктрині, досить складно однозначно визначитись із методологічним підґрунтям для

дослідження цієї безумовно базисної (стрижневої) категорії, адже усі наведені підходи мають раціональне зерно. Для подальшого дослідження особливостей кримінального процесуального доказування у провадженні в суді першої інстанції ми будемо відштовхуватись від розуміння доказування як діяльності, що органічно поєднує два аспекти – пізнавально-практичну діяльність зі збирання, перевірки та оцінки доказів та логічно-розумову діяльність із формулювання та обґрунтування (наведення аргументів на підтвердження) певної тези, висновку, твердження. Іншими словами, ми розглядаємо кримінальне процесуальне доказування як поєднання доказування-пізнання і доказування-обґрунтування.

Ці два аспекти взаємопоєднуються на усіх стадіях кримінального провадження, однак на різних етапах доказової діяльності один із них може ставати визначальним. Наприклад, під час доказування на стадії досудового розслідування важливе місце відводиться саме доказуванню-пізнанню, у процесі якого переважно формується доказова база. Натомість, під час судових дебатів, ухвалення судового рішення на перше місце виходить доказування-обґрунтування. Однак реалізація кожного із цих аспектів доказування однаково важлива для досягнення кінцевого результату – виконання завдань кримінального провадження.

Водночас, ми повністю погоджуємося з думкою В. П. Гмирка, який зазначає, що доказова діяльність у кримінальному процесі здійснюється у рамках двох основних «технологічних» процедур – підготовчого та головного доказових проваджень, сконструйованих і реалізованих на власних засадах. Результати доказування (доказова продукція), отримана на підготовчому доказовому провадженні, мають значення лише для забезпечення потреб досудового провадження, а для головного доказового провадження вони мають лише характер вихідного матеріалу, який під час судового провадження переробляється у кінцевий продукт, чим завершується доказова діяльність у цілому. Кримінальними процесуальними доказами *sensu stricto*, на переконання вченого, мають визнаватися лише докази, сформовані за результатами судової комунікації, що здійснюється учасниками головного доказового провадження. Саме вони повинні використовуватися сторонами провадження і судом для обґрунтування власних

процесуальних позицій. Натомість, результати підготовчого доказового провадження (досудового розслідування) автор вважає за можливе називати «матеріалами» або «технічними» доказами, якими сторона обвинувачення виправдовує правильність власних процесуальних рішень; для суду ці «докази» не повинні існувати *ex definitione* [90, с. 174-175].

Про розмежування доказів на досудові і судові, зважаючи на особливості їх формування, зазначають й інші дослідники. Так, Л. М. Лобойко вважає, що у кримінальному провадженні процес доказування із осягнення одного і того ж предмета здійснюється два рази у різних формах, а тому піддає сумніву, що зібрані під час досудового розслідування дані слід вважати доказами [194, с. 141-142].

М. Є. Шумило підкреслює, що КПК України 2012 року передбачив двоступеневу процедуру формування доказів – досудову і судову. Згідно з ч. 1 ст. 84 КПК України фактичні дані можуть визнаватися доказами слідчим і прокурором у стадії досудового розслідування. Одночасно на рівні засади кримінального провадження у ч. 2 ст. 23 КПК України вказується, що не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду. Таким чином, докази, сформовані слідчим і прокурором, не придатні для вирішення питання про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення. Тому вони потребують дослідження судом в умовах судового розгляду за участі сторін провадження. Зібрані сторонами докази на досудовому розслідуванні можуть визнаватися судовими доказами лише за результатами їх інтерпретації сторонами у судовому засіданні. Саме змагальна процедура, за слушною думкою вченого, покликана відкоригувати подані сторонами докази, очистити від суб'єктивно-хибних нашарувань і визначити їх реальну доказову силу. Таким чином, під час судового провадження відбувається «гостре» процесуальне доказування [377, с. 86; 380, с. 65].

Л. В. Карабут з цього приводу зазначає, що вітчизняному законодавцю рано чи пізно усе таки доведеться розмежувати «докази» сторін і докази суду.

У розвиток таких наукових підходів висловимо думку, що доказування у провадженні в суді першої інстанції не слід розглядати як продовження доказування,

яке відбувалося на стадії досудового розслідування, воно є самостійним феноменом, якому притаманна специфічна структура, яка на наш погляд, відмінна від моделі, запропонованої законодавцем у ч. 2 ст. 91 КПК України.

Безумовно, на стадії досудового розслідування доказування розпочинається саме зі збирання певних матеріалів, інформації, що надалі планується використовувати як докази, але, якщо вести мову про судове провадження, то суд такої діяльності майже не здійснює. На відміну від КПК України 1960 року, який передбачав, що прокурор після закінчення досудового розслідування і складання обвинувального висновку направляв до суду кримінальну справу (усі матеріали досудового розслідування), чинний кримінальний процесуальний закон такі дії забороняє. Тобто до початку судового провадження в суді першої інстанції суд не має «на руках» доказів і надалі повинен їх сформувавати. Тому видається, що першим елементом процесу доказування в судовому провадженні у першій інстанції є *формування доказів* [106, с. 67].

Дотримуючись такої думки, передусім, виходимо з того, що потрібно вважати доказом у кримінальному провадженні. Згідно зі ст. 84 КПК України доказами у кримінальному провадженні вважаються фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Водночас, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 94 КПК України, вбачається, що кожен доказ повинен відповідати вимогам (властивостям) належності, допустимості, достовірності.

Виникає питання – а коли ж певні фактичні дані набувають зазначених властивостей? Очевидно, що остаточну оцінку фактичних даних з точки зору належності, допустимості, достовірності здійснює суд, оцінюючи їх у процесі дослідження та ухвалення кінцевого судового рішення. То, чи можна, зважаючи на це, стверджувати, що до судового провадження доказів не існує? Мабуть, такий висновок був би занадто категоричним. Однак це дає підстави підтримати висловлену вище думку про розмежування так званих «досудових» і «судових» доказів.

Формування судових доказів відбувається у специфічних процесуальних умовах, спричинених дією засад змагальності, диспозитивності, безпосередності дослідження доказів, а тому судовими доказами можуть визнаватись лише ті фактичні дані, які були подані та інтерпретовані сторонами та іншими учасниками провадження в судовому засіданні і пройшли горнило судового розгляду.

М. Є. Шумило, критикуючи інформаційну концепцію доказів, побудовану на теорії відображення (відбиття), небезпідставно акцентує увагу на тому, що формування доказу – це не просте відображення об'єктивної реальності, а осмислене конструювання моделі такої реальності. Вона є результатом використання суб'єктами доказування когнітивних структур (схем, стереотипів, ідеологій при сприйнятті, переопрацюванні відомостей). Усі такі зусилля концентруються на отриманні фактів. У їхньому змісті завжди присутній суб'єктивний компонент, привнесений когнітивними процесами свідомістю суб'єкта-пізнавача [380, с. 65]. Звичайно інтерпретувати фактичні дані можуть усі учасники судового провадження, проте остаточно вони можуть визнаватись доказами за результатами їх інтерпретації лише судовим органом [378, с. 48].

Організуючу роль у формуванні доказової бази відіграє суд, який повинен забезпечити можливість сторонам кримінального провадження, іншим учасникам подати матеріали, які, на їх думку, мають доказове значення, заявити клопотання щодо виклику осіб в судове засідання для допиту, вчинення інших процесуальних дій. З власної ініціативи суд, за загальним правилом, не повинен вживати ніяких активних дій, спрямованих на поповнення доказової бази, адже такі дії в змагальному провадженні є недопустимими, оскільки суд таким чином сприятиме одній із сторін провадження (матиме місце суддівський ухил) [103, с. 281].

Ще одним елементом процесу доказування в судовому провадженні у першій інстанції, як видається, є *дослідження доказів*. Цим поняттям законодавець оперує у низці норм, що регулюють процесуальні відносини в судовому провадженні у першій інстанції (ст.ст. 319, 322, 323, 339, 349, 352, 357-360, 364, 386 КПК України). Однак виникає питання щодо співвідношення цього поняття з тими елементами, що закріплені у ч. 2 ст. 91 КПК України, зокрема перевіркою і оцінкою доказів.

Деякі науковці розмежують терміни «перевірка» і «дослідження» доказів і розглядають їх як самостійні елементи доказування [144, с. 93-94], але більшість все ж розглядають їх як синонімічні, рівнозначні [96, с. 33; 176, с. 29; 197, с. 96; 224, с. 80]. У наукових джерелах висловлена також позиція, що дослідження доказів, яке здійснюється в судовому провадженні у першій інстанції, не вичерпується перевіркою доказів. Наприклад, М. М. Стоянов зазначає, що замість виокремлення перевірки та оцінки окремим елементом процесу доказування в кримінальних справах має виступати дослідження доказів, яке він розуміє як здійснювану з дотриманням принципів кримінального судочинства розумову та практичну діяльність суб'єктів кримінально-процесуального доказування з визначення властивостей (характеристик) доказів та їх системи, формування на цій основі висновків з метою прийняття законних та обґрунтованих кримінальних процесуальних рішень [313, с. 5].

На нашу думку, дослідження доказів передбачає публічне ознайомлення з ними в судовому засіданні шляхом заслуховування показань, оголошення документів, огляду речових доказів, відтворення аудіо- та відеозаписів тощо, а також перевірку їх за допомогою різних засобів (співставлення доказів між собою, постановки додаткових, уточнюючих, інколи – навідних питань, призначення повторної експертизи тощо). Тому навряд чи правильно буде говорити, що дослідження доказів охоплює їх оцінку, швидше воно створює передумови для їх оцінки судом та учасниками судового провадження.

Виходячи із положень ст.ст. 357-359 КПК України, О. В. Литвин також стверджує, що законодавець, указуючи на дослідження окремих джерел доказів, розумів під цим саме їх перевірку..., що полягає у детальному дослідженні ознак кожного окремого доказу та його джерел, а також у зіставленні усіх наявних у справі доказів та їх джерел один з одним з метою визначення їх доброякісності [190, с. 730].

Водночас, не у кожному провадженні здійснюється дослідження доказів. Відсутнє воно у разі спрощення судового провадження, однак і в такому разі кримінальний процесуальний закон передбачає низку гарантій, передусім,

з'ясування добровільності позиції учасників провадження щодо такого режиму судового провадження.

Третім елементом процесу доказування в судовому провадженні у першій інстанції, безумовно, є *оцінка доказів*, яка хоч і тісно пов'язана із їх дослідженням (перевіркою), однак становить окремий елемент доказування і являє собою логічно-розумову діяльність, спрямовану на з'ясування відповідності фактичних даних системі властивостей – належності, допустимості, достовірності кожного окремого доказу, а також достатності доказів у їх сукупності для прийняття відповідного судового рішення. У результаті оцінки фактичних даних сторони судового провадження можуть подавати клопотання про визнання їх недопустимими (у тому числі очевидно недопустимими), а суд повинен вирішити ці клопотання і визначитися із тим, які докази будуть покладені в основу обґрунтування судового рішення, а які будуть відкинуті.

Хоча оцінку фактичних даних здійснюють і сторони судового провадження, на основі чого вони інтерпретують обставини кримінального провадження, однак остаточну їх оцінку на предмет належності, допустимості, достовірності та достатності здійснює суд на основі внутрішнього переконання.

Т. М. Мирошніченко вважає, що формою реалізації оцінки доказів повноважними суб'єктами є прийняття ними відповідного владного процесуального рішення, а учасниками кримінального провадження – подання клопотань, скарг, заяв, наведення заперечень з метою вирішення питань, що так чи інакше впливають на якість доказування, а також захисту своїх прав та законних інтересів у кримінальному процесі [209, с. 185]. З такою думкою ми повністю погодитись не можемо, оскільки не підтримуємо підхід вчених, які вказують на те, що оцінка доказів є заключним етапом процесу доказування [206, с. 132]. Оцінка доказів не є самоціллю і на цьому, незважаючи на зміст ч. 2 ст. 91 КПК України, процес доказування в судовому провадженні у першій інстанції не завершується.

С. М. Стахівський як завершальний елемент доказування розглядав прийняття та аргументацію процесуальних рішень у справі [310, с. 17]. Видається, що така позиція є не зовсім повною, оскільки доказами оперує не лише суд, а й інші

учасники провадження. А тому останнім елементом доказування в судовому провадженні у першій інстанції, на наш погляд, варто виділяти *використання доказів*. Власне, й призначення доказів полягає у тому, щоб використати їх для встановлення певних фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Ця ідея не є абсолютно новою, у наукових джерелах уже висловлювались думки з приводу сутності такого елемента. Так, М. А. Погорецький вважає, що кримінальне процесуальне доказування має свою зовнішню та внутрішню структури. При цьому вчений виокремлює такі два зовнішні структурні елементи доказування, що являють собою єдиний нерозривний процес: 1) отримання доказів; 2) використання доказів [247, с. 70].

На думку М. Г. Щербаковського, використання доказів – це етап, відірваний у часі від попередніх, адже є очевидним, що не можна використати доказ, не отримавши, не дослідивши та не оцінивши його. Водночас, процес роботи з доказами – явище комплексне, один доказ може перебувати тільки на стадії дослідження, інший – уже на стадії використання, причому не виключено, що наступний доказ може з'явитися лише після використання попереднього [381, с. 90].

Х. Р. Тайлієва зазначає, що процес доказування у кримінальному провадженні традиційно розглядається як збирання, перевірка та оцінка доказів для того, щоб надалі оперувати доказами, використовуючи їх у процесуальних рішеннях. Відштовхуючись від цього, науковиця стверджує, що доказування у більш вузькому значенні і полягає у використанні доказів шляхом оперування ними для підтвердження чи спростування певної тези при прийнятті процесуальних рішень [317, с. 89].

Хоча чинний КПК України не виокремлює у структурі процесу кримінального процесуального доказування елемент «використання доказів», не містить окремої норми, яка б урегульовувала цю процедуру, все ж застосовує термін «використання доказів». Наприклад, згідно зі ч. 2 ст. 86 КПК України недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посылатися суд при ухваленні судового рішення. У п. 4 ч. 2 ст. 88 КПК України йде

мова про використання підозрюваним, обвинуваченим доказів для дискредитації свідка, а у ст. 88-1 КПК України – про неможливість використання окремих доказів на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінальних правопорушень. Відповідно до ч. 1 ст. 98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти..., які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Суб'єкти кримінального провадження використовують докази по-різному: сторони та інші учасники провадження за допомогою доказів обґрунтовують свою правову позицію як у провадженні в цілому, так і щодо окремих питань, які підлягають вирішенню; суд – покладає їх в основу судового рішення, обґрунтовуючи його. Тому варто погодитися із М. А. Погорецьким, який відзначає, що використання доказів полягає в оперуванні ними, у встановленні на їх підставі фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження [245, с. 21]. Наприклад, під час судових дебатів учасники процесу з посиланням на докази тлумачать обставини кримінального провадження, обґрунтовують свої висновки, наводять аргументи, намагаються переконати суд, який, своєю чергою, у мотивувальній частині судового рішення обґрунтовує власні висновки.

Хоча у кримінально-процесуальній доктрині наявна велика кількість різноманітних дефініцій доказування, визначення кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції вченими не пропонувалося. Для того, щоб заповнити цю прогалину, слід з'ясувати основні ознаки цього поняття, котрі мають бути покладені в основу його визначення. На наше переконання до таких ознак слід віднести наступні:

- 1) кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції – це діяльність, що складається з широкої системи дій і рішень, що здійснюються у чітко визначеному процесуальному порядку. Недотримання зазначеного порядку може мати наслідком неможливість використання певних фактичних даних як доказів;

2) у кримінальному процесуальному доказуванні в судовому провадженні у першій інстанції органічно поєднується практична діяльність, спрямована на пізнання обставин кримінального провадження, і логічно-розумова діяльність, що проявляється в аналізі та оцінці доказів, їх інтерпретації судом і учасниками судового провадження, обґрунтуванні за їх допомогою власних правових позиції та процесуальних рішень;

3) кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції може здійснюватися визначеним колом суб'єктів, які однак виконують в судовому процесі різні процесуальні функції, мають різні процесуальні інтереси і різні обов'язки;

4) структура і зміст кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції відображається у його елементах, які тісно взаємопов'язані і взаємозумовлені – формуванні, дослідженні, оцінці і використанні доказів;

5) кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції має конкретну мету. На цій ознаці вважаємо за доцільне зупинитися більш детально. Класичним з радянських часів є підхід, відповідно до якого метою доказування є встановлення об'єктивної істини. Цієї теорії і на даний час дотримується багато процесуалістів, не дивлячись на те, що КПК України вимоги встановлення істини прямо не передбачає. З цього приводу В. Т. Нор вказує, що хоча законодавець при регламентації процесу доказування не вживає терміну «істина», реалізація у кримінальному процесі принципу встановлення (дослідження) обставин справи повно, всебічно і об'єктивно є необхідною умовою і наслідком її досягнення. Тільки за умови проведення всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи визначеними кримінально-процесуальним законом засобами можна досягти встановлення істини у справі і вирішити завдання кримінального судочинства [223, с. 3].

Інші науковці, навпаки, вказують на неможливість досягнення об'єктивної істини у кримінальному провадженні [232, с. 10], несумісності вимоги встановлення об'єктивної істини та змагального судочинства, або ж ведуть мову про інший

характер істини. Як стверджують зарубіжні дослідники (Goran Ilić, Miodrag Majić), судова істина має низку «конкурентів», з якими вона вступає у конфлікт, тому доцільно поставити запитання, чи можна сьогодні її вважати «кінцевою метою» кримінального провадження. Оскільки стандарти прав людини вимагають, щоб кожна кримінальна процедура передбачала забезпечення права на справедливий суд, змагальність і рівність сторін обвинувачення і захисту, зрозуміло, що істина повинна певним чином «гармоніювати» із цими цінностями [35, с. 100]. На думку Л. М. Лобойка і О. А. Банчука, між принципами об'єктивної істини і змагальності існує зворотна пропорція у тому сенсі, що чим менше суд зобов'язаний шукати істину офіційно, тим більш рух кримінального процесу і доля кримінальної справи визначаються процесуальною позицією сторін (ступенем їхньої активності) [195, с. 28].

Неможливість встановлення об'єктивної істини, формування абсолютного, повного та вичерпного знання щодо події кримінального правопорушення у кожному кримінальному провадженні, здебільшого пов'язується з ретроспективним характером пізнання, а також неможливістю повністю усунути суб'єктивні елементи з процесу доказування [134, с. 60]. Дійсно, під час судового провадження в суді першої інстанції суд може спостерігати лише окремі фрагменти події кримінального правопорушення, її матеріальні та ідеальні сліди, однак вони не завжди дають можливість повністю відтворити те, що відбулось у минулому. Крім того, як слушно стверджує В. В. Вапнярчук, об'єктивна реальність завжди індивідуальна, її параметри зумовлені: 1) тим, що доступно для сприйняття загалом; 2) тим, що доступно для сприйняття конкретної людини; 3) індивідуальними особливостями функціонування когнітивної системи людини [74, с. 145].

Якщо звернутись до провадження на підставі угод, то взагалі складно говорити про встановлення судом якоїсь істини, оскільки останній не досліджує докази, а сприймає «на віру» ті обставини, які зафіксовані в обвинувальному акті та які сторони узгодили в угоді. Для цього у кримінально-процесуальній доктрині вчені пропонують послуговуватись терміном «конвенційна істина», яке означає, що істиною є ті положення, що визнаються такими за погодженням сторін і знайшли

закріплення у підсумковому рішенні, яким закінчується кримінальне провадження. Відповідно, судження вважається істинним не тому, що воно відповідає об'єктивній дійсності, а тому, що суб'єкти домовилися вважати його істинним [73, с. 55].

Крім того, окремі суб'єкти доказування далеко не завжди спрямовують свою діяльність на встановлення істини. Слушною, зважаючи на це, є вказівка В. Т. Нора змагання провадження здатне не лише знайти істину, але й затушувати її залежно від того, чи зацікавлена сторона у її знаходженні. Складно уявити ситуацію, коли захисник обвинуваченого буде докладати процесуальні зусилля для встановлення істини, якщо вона буде суперечити інтересам його підзахисного. Так само і сторона обвинувачення в реальній дійсності нерідко має тенденцію до «згущення фарб» щодо обвинувачення [223, с. 10-11].

З огляду на викладене, вбачаємо правильним погодитись із висновком А. А. Павлишина, що значення «ціннісного орієнтира» у кримінальному судочинстві, яким раніше виступала об'єктивна істина, повинна перебрати на себе істина формальна (процесуальна), тобто те, що встановив суд у змагальному процесі, за умови дотримання відповідної процедури [232, с. 10], хоча при цьому самі висновки можуть і не повною мірою відповідати об'єктивній дійсності [323, с. 149]. Крім того таким орієнтиром повинні також стати відповідні стандарти доказування, тобто правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні [302, с. 48].

В цілому позитивно сприймається підхід законодавця, який визначає метою доказування встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (на наш погляд, це цілком відповідає теорії формальної (процесуальної) істини). Крім того, як наголошує С. А. Крушинський, мета доказування цим не обмежується [176, с. 35]. Для сторін та інших учасників судового провадження метою доказування, як видається, є відстоювання їх правових позицій, а відповідно, й процесуальних інтересів, а для суду – прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень.

Таким чином, пропонуємо *кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції* визначати як регламентовану кримінальним процесуальним законом пізнавально-практичну та логічно-розумову діяльність учасників судового провадження та суду, що полягає у формуванні, дослідженні та оцінці доказів, а також їх подальшому використанні з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень.

1.2. Генеза розвитку доказування в судовому провадженні у першій інстанції

Вивчення будь-якого явища буде неповним, якщо не дослідити історію його зародження, розвитку та існування. Не є винятком і правові явища та інститути. Основи кримінального процесуального законодавства закладалися ще за давньоруських часів, воно поступово удосконалювалось протягом багатьох століть, сформувавши зрештою сучасну галузь кримінального процесуального права України.

Важливість ретроспективного аналізу кримінального процесуального закону є безспірною, зважаючи на потребу урахування недоліків правового регулювання минулого та, навпаки, розвитку прогресивних ідей. Водночас, історичні аспекти здійснення учасниками кримінального провадження доказової діяльності під час розгляду справи в суді першої інстанції залишаються недостатньо дослідженими. Складності такому дослідженню додає той факт, що за багатовікову історію українського народу, його територія у різні часи перебувала під владою багатьох держав, що й поширювало на неї дію відповідного законодавства.

Звичайно, говорити про інститут доказування у його сучасному розумінні у давні часи не доводиться, адже існував лише його певний прообраз [133, с. 336], відбувалось зародження таких процесуальних правовідносин. С. А. Крушинський цілком слушно наголошує на залежності розвитку інституту доказування, серед

іншого, від історичної форми кримінального процесу, що мала місце у відповідний історичний період [173, с. 375].

Витоки української державності, як правило, асоціюються з давньоруським княжим періодом (часи Київської Русі), для якого притаманним було існування найдавнішого історичного типу кримінального судочинства – обвинувального, що характеризувався домінуванням приватно-правового принципу, змагальним характером процесу, активною участю сторін, на яких і покладався обов'язок зібрати докази на підтвердження своєї позиції. Варто підкреслити, що судова влада у зазначений період не відокремлювалася від монархічної (княжої) влади, а суду як окремої, самостійної інституції не існувало.

Як зазначають вчені-історики, після прийняття християнства на Русі різко підвищилось суспільне значення княжого суду, що зумовлювалось його сакралізацією, в основі якої лежало уявлення про поставлення князя від Бога. У політичних і релігійних трактатах справедливе судочинство відзначалося як одна з найважливіших чеснот князя, поряд із захистом Руської землі та християнської церкви. Водночас, паралельно із судом князя існував і суд церковний [314, с. 73-74].

У додержавний родово-племінний період розвитку організації життя слов'ян судівництво, вочевидь, здійснювалось стихійно за допомогою звичаєвих прото-норм. Головним соціальним механізмом при цьому була кровна помста, право сильного, самочинство. Проте у період становлення Давньоруської держави система доказування стала більш складною, зважаючи на виникнення нових засобів доказування; недосконалі форми доказування на кшталт грубих забобонів, поступово виходили із вживання і зникали; зрештою з'явилися більш чітко визначені правила щодо умов, за яких докази набували своєї сили [183, с. 24]. Аналіз основної пам'ятки законодавства Київської Русі – Руської Правди – дає підстави стверджувати, що в судовому процесі використовувалися різні види доказів – як такі, що характерні для сучасності (показання, речові докази), так і притаманні для того історичного періоду (присяга («рота»), результати так званих «судів божих» – випробувань вогнем, водою, розпеченим залізом тощо).

Важливе значення мало особисте зізнання підозрюваного, що вважалося досконалим доказом, а також показання свідків. Як стверджує С. А. Крушинський, за Руською Правдою свідки поділялися на декілька категорій – «видоків», «послухів» і «людей». «Видоками» вважалися особи, які були очевидцями вчинення злочинних дій, що стали приводом для розгляду кримінальної справи. «Послухами» називались свідки доброї слави сторони, яка брала участь в судовому процесі. А під терміном «люди» розуміли свідків у справах, обставини яких могли бути відомими багатьом [173, с. 376].

В окремих випадках тогочасне законодавство вимагало для підтвердження того чи іншого факту виставити чітко визначену кількість свідків (тобто спостерігається регламентація наперед встановленої формальної сили доказів). Наприклад, у разі обвинувачення особи у вчиненні вбивства вона могла відвести від себе підозру шляхом виставлення семи послухів, а у разі, якщо обвинувачений був іноземцем – достатньо було і двох послухів. Водночас, відповідно до ст.ст. 18, 66, 85 Руської Правди (просторової редакції) послухами могли бути лише вільні люди, і тільки в окремих випадках, як виняток, – боярські тіуни або закупи [356, с. 35-36].

Щодо речових доказів, то ними могли бути виявлені у підозрюваного викрадені речі, сліди побоїв (синці на обличчі чи тілі потерпілого), виявлення трупа на території певної громади тощо [131, с. 88]. В окремих статтях Руської Правди згадується і про подання речових доказів («знаменія»). Наприклад, ст. 67 Руської Правди (просторової редакції) яскраво демонструє важливість подання речових доказів («знаменія») і свідків, без яких обвинувачення розцінюється як неправдиве, а покарання не призначається.

П. В. Куфтирєв звертає увагу на те, що давньоруському доказовому праву було відоме і здобуття доказів на гарячому («полічніє»). Безсумнівним доказом, наприклад, вважалося наявність зброї у володінні обвинуваченого на момент вчинення вбивства, якщо обвинувачений не міг дати розумного пояснення, яким чином зброя опинилася в його руках. Якщо ж обвинувачений вказував на іншу особу, яка передала йому таку зброю, то Руська Правда вимагала від суду вчинити «звід» обвинуваченого з тією особою [183, с. 29].

Обов'язок доказування відповідних обставин справи, зважаючи на обвинувально-позовний характер судочинства, покладался на сторони – потерпілого і підозрюваного. Саме вони повинні були зібрати і подати до суду докази, а суд лише їх оцінював і ухвалював рішення.

Не мало якихось принципових відмінностей кримінальне судочинство і після розпаду Київської Русі та формування Галицько-Волинської держави, в основу правової системи якої було покладено звичаєве право і Руську Правду, відповідно до яких судовий процес носив обвинувальних характер.

Переважно обвинувально-позовний тип кримінального процесу зберігся і після розпаду Галицько-Волинського князівства та потрапляння українських земель під владу Литви і Польщі. Основними джерелами цього історичного періоду були Судебник Казимира 1468 року і Литовські статuti.

Збирання доказів для підтримання обвинувачення та подання їх суду покладалося на ініціатора судового процесу (позивача), який також мав право припинити процес шляхом відмови від позову (обвинувачення) або укладання мирової угоди з правопорушником. Водночас, почало набувати публічного характеру судочинство щодо найбільш тяжких злочинів (зокрема, проти держави, проти церкви), де судовий процес був обов'язковим незалежно від подання заяви потерпілим.

Литовські статuti передбачали досить розгалужену систему доказів, якими можна було послуговуватися під час судового провадження, – це зізнання письмові документи (грамоти), оглядини і речові докази, показання свідків, присяга, жереб, допити на муках [234, с. 58]. Усі докази, як стверджують дослідники, поділялися на достатні (досконалі, повні) та недостатні (недосконалі, неповні). При цьому достатніми доказами вважалися власне зізнання, письмові документи, показання багатьох свідків, схоплення з речовими доказами на місці злочину («на гарячому»). Натомість, недостатніми доказами вважалися показання одного або двох свідків, речові докази («поличне», «лице»), знайдене у чесної людини під час обшуку в приміщенні, в якому є незачинені двері або вікно, присяга і докази за результатами «гоніння сліду» [63, с. 282].

Особисте зізнання було досить вагомим доказом, для одержання якого законодавство допускало застосування катувань (наприклад, до злодія, схопленого на місці вчинення крадіжки). Якщо підозрюваний (відповідач) під тортурами не зізнався, то особа, яка наполягала на застосуванні тортур, повинна була сплатити йому грошову компенсацію («полтиню грошей» за кожне катування). Зізнання було достатнім доказом для винесення вироку.

Велика роль відводилася доказуванню за допомогою показань свідків, які поділялися на урядових (посадовців) і приватних (безпосередніх свідків, що бачили або чули подію, та свідків-знавців, які підтверджували більше моральні якості іншої особи). Тогочасне законодавство встановлювало кількісно-якісні формальні вимоги до необхідних доказів. Зокрема, як зазначає Я. Падох, це стосується різноманітних комбінацій доказів (наприклад, у разі вчинення убивства вимагалися показання свідків, які оглянули сліди вбивства, виписки із судових актів про факт убивства, заява возного і присяга потерпілого з двома свідками) та кількості свідків, яке було різним [234, с. 58].

Кількісно-якісні вимоги до доказів зумовлювалися й станом нерівності тогочасного суспільства. За твердженням С. А. Крушинського, це виявлялося у тому, що в однорідних справах (про однакові злочини) до представників різних прошарків населення ставилася вимога подання до суду різних видів і різної кількості доказів (комбінації доказів) та визначення їх сили. Так, важливість доказу, який подає шляхтич, незалежно від того, чи виступав він стороною, чи свідком, була набагато вищою від показань нешляхтича. Наприклад, щоб покарати шляхтича смертю за вбивство посполитого, потрібно було подати шість свідків: двох шляхтичів і чотирьох посполитих. Зате для захисту шляхтича-вбивці вистачало його власної присяги з двома свідками [173, с. 378]. Найбільше значення мали показання духовенства і посадових осіб [63, с. 283].

Кількість доказів, яка вважалась достатньою, також залежала від того, чи злочин був вчинений уперше. Литовський статут у разі обвинувачення шляхтича у вчиненні крадіжки вирішував питання доказування таким чином: якщо він обвинувачувався вперше, за умови, що при ньому не було виявлено викраденого

(«поличного»), він міг довести свою невинуватість особистою присягою, якщо вдруге – крім особистої присяги вимагались показання ще двох свідків (рівних йому шляхтичів, які користуються доброю славою), якщо утретє – він повинен виправдовуватися особистою присягою і показаннями шести свідків-шляхтичів, які користуються доброю славою [183, с. 33; 356, с. 81-82].

Велике доказове значення відводилося документальним доказам (грамотам), які поділялись на урядові (здебільшого виписки з урядових та судових книг) і приватні (різні боргові, заставні листи, заяви, договори, скріплені підписами і печатками). Не менш важливе значення мали речові докази та оглядини слідів злочину (трупа, поранень, побоїв тощо). Наприклад, у разі схоплення злодія з поличним (на гарячому) або ж виявленого викраденого у його помешканні, як правило, він підлягав страті через повішання.

Під час самого судового процесу суд надавав можливість сторонам виступити – позивачу оголосити позов, а відповідачеві – заперечення, а також надати докази. Надалі суд перевіряв надані докази і вирішував, «яка сторона є ближчою до доказу», тобто яка сторона повинна присягати зі своїми свідками [234, с. 57]. Це рішення суду по суті було ключовим для вирішення справи, адже якщо така сторона давала присягу і приводила необхідну, визначену законом кількість свідків, справа вирішувалася на її користь, якщо ж відмовлялася, то програвала її.

Як досить демократичне може бути охарактеризоване кримінальне судочинство на території України в козацький період. Йому був притаманний розвиток засад незалежності суду, змагальності і відкритості процесу, рівності перед законом і судом, прийняття рішень судом на підставі доказів і внутрішнього переконання тощо [314, с. 162-163]. Були успадковані основні риси процесуального права литовсько-польського періоду, однак поступово воно все ж почало зазнавати впливу законодавства російської імперії.

Як зазначає Б. Р. Стецюк, в Українській державі домінував обвинувальний процес. Поширення інквізиційного процесу пов'язувалось із введенням в дію указу Петра I «Про форму суду». Однак протягом тривалого часу спроби російського самодержавства поширити притаманну для його судочинства інквізиційну форму

процесу в основному були безрезультатними [312, с. 10]. Система доказів практично не відрізнялася від тої, що мала місце у попередній історичний період, і включала: зізнання, документи (грамоти), показання свідків, присягу, оглядини і речові докази, допити на муках.

У 1730 року була видана Інструкція гетьмана Данила Апостола судам, яка, серед іншого, урегульовувала форму судочинства в судах Гетьманщини, зокрема, й містила окремі вказівки щодо доказування. Справа в суді починалася з оголошення «доношення», після чого проводився допит відповідача по суті справи і здійснювалась фіксація його показань. Надалі позивач міг подавати свої заперечення та докази. Такі ж можливості надавались і відповідачу. Якщо мова йшла про документальні докази, то суд послуговувався лише їх оригіналами, з яких виготовлялися (переписувалися) копії, а самі оригінали поверталися. Коли оригінал викликав сумнів, то суд вирішував питання про його автентичність. Коли вирішення було негативне, суд мусів робити відповідний напис на документі, подаючи свої мотиви [75, с. 417].

Досліджуючи становлення судочинства у Гетьманщині, не можна оминати увагою «Права, за якими судиться малоросійський народ» (далі – «Права») – кодифіковану збірку законів, підготовлену у 1743 році, яка однак через значні відмінності у порівнянні з російським законодавством так і не була введена у дію, залишившись лише пам'яткою правової думки і узагальненням діючих на той час тенденцій права [183, с. 34]. Тим не менш «Права» застосовувались у судочинстві на Лівобережній Україні.

Артикули 13-21 глави 8 «Прав» урегульовували систему доказів та порядок доказування з їх використанням. Докази мали назву «доводи» або «відводи» залежно від того, чи мали вони підтверджувати, чи заперечувати певні факти або права [238, с. 113]. Система доказів включала: 1) особисте зізнання; 2) документи (листи); 3) показання свідків; 4) присяга; 5) допити на муках (тортури і катування). При цьому найкращим доказом вважалось особисте зізнання, якого було достатньо для винесення вироку. Водночас, особисте зізнання могло вважатись достатнім доказом лише за умови: 1) якщо воно не викликало сумнівів у достовірності; 2) якщо воно

було вчинене добровільно, без погроз, примусу, страху; 3) якщо воно було вчинене перед судом. Також «Права» визначали випадки, за яких суд не міг прийняти особисте.

Досконалыми доказами вважались письмові докази (документи), до яких відносились високомонарші грамоти, привілегії, гетьманські універсали, судові декрети та вироки, купецькі контракти, договірні та інші листи, квитанції, реєстри, записні книги тощо.

Свідками в суді могли виступати люди християнського віросповідання, з чином і званням, люди достойні довіри, не легковажні, ні в чому не підозрювані, повнолітні. Свідків суд приводив до присяги. Водночас, визначалось і коло осіб, які не могли виступати свідками в суді, зокрема, порушники присяги, прокляті і відлучені від церкви, п'яниці, зрадники, марнотратці, особи без постійного місця проживання, прелюбодії, особи, які ворогують з позивачем чи відповідачем, або знаходяться з ними у родинних або близьких відносинах, жінки (крім випадку, коли свідків-чоловіків взагалі немає), відступники християнської віри та інші [278, с. 133-134].

Під час доказування мало значення і кількість приведених свідків. Незначну доказову вагу мали показання одного свідка, по принципу «голос єдиного – голос ніякий». Проте, якщо інша сторона не мала свідків взагалі, то у такому разі той, хто мав одного свідка, вважався ближчим до присяги. Двох-трьох свідків (людей чесних, безпорочних, достойних) було достатньо для того, щоб присягати. Однак у справах про злочини проти честі, здоров'я, насильство, напад на будинок, грабіж, інші злочини, за які могла застосовуватись смертна кара, могли бути приведені багато свідків.

Показання свідки давали кожен окремо, їх показання записувались до актової книги. Грамотні особи могли викласти свої показання письмово і тоді їх в суді зачитували.

Одним із способів підтвердження правдивості показань сторони, а також і свідка, була присяга, яка допускалась тоді, коли були відсутні інші поважні докази. Важливість цього доказу була вирішальна – сторона, склавши присягу, виграла

справу, бо присяга – це «крайній права довод» [63, с. 560]. Присягу могли складати лише люди чесні, ні в чому не підозрювані; ті ж, які не могли виступати свідками, не мали права й присягати.

Однак досить часто у тогочасній судовій практиці після присяги застосовувались ще допити на муках («проби», «квестії»), до яких вдавалися як до крайнього засобу у кримінальних справах про тяжкі злочини. Допити на муках застосовувалися тоді, коли були поважні, однак недостатні докази вини обвинуваченого. Як зазначає І. Й. Бойко, представників деяких категорій населення (шляхтичів, духовенство, урядовців вищих рангів, знатних чесних людей, божевільних, літніх людей віком понад 70 років, малолітніх, вагітних жінок) звільняли від таких випробувань. Проте і вони не уникали допитів з катуванням, якщо підозрювались у вбивстві або політичному злочині [62, с. 111].

Кардинальні зміни у кримінальному судочинстві відбулися після проведення судової реформи і прийняття Статуту кримінального судочинства 1864 року (далі – Статут), що запровадив змішану форму судочинства, за якої кримінальне провадження здійснювалося у дві стадії – попередній (досудовий) розгляд, що не знав рівноправності сторін, і судовий розгляд, заснований на засадах гласності, усності, змагальності, вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням суду.

За Статутом судове провадження здійснювалось або мировими судовими установами (мировим суддею), або загальними судовими установами. У першому випадку можливість викриття обвинуваченого перед судом надавалась потерпілим (приватним особам), а в другому – підтримання обвинувачення в суді здійснювали прокурори та їх «товариші» (заступники).

При розгляді справи мировим суддею після пред'явлення обвинуваченому суті та підстав обвинувачення мировий суддя з'ясовував, чи визнає він себе винним у діях, які йому інкримінуються. Якщо обвинувачений не визнавав себе винним, то суддя вислуховував спочатку свідків обвинувача, а потім запитував і обвинуваченого, чи може він навести щось на своє виправдання, і вислуховував як його самого, так і зазначених ним свідків.

Статут встановлював елементи повного і часткового імунітету свідків. Так, взагалі не допускалися до надання показань: божевільні; духовні особи – щодо зізнань, зроблених їм на сповіді; повірені чи захисники обвинувачених – щодо зізнань, зроблених їм їх довірителями (підзахисними). Натомість, близькі родичі (чоловік або дружина обвинуваченого, родичі по прямій висхідній і низхідній лінії, рідні брати або сестри) могли усунути себе від надання показань, а, якщо не бажали скористатися цим правом, то допитувалися без складання присяги. Також Статут передбачав коло осіб, які не допускалися до надання показань під присягою. Це: відлучені від церкви за вироком духовного суду, малолітні, які не досягли 14 років, та слабоумні, які не розуміють святості присяги.

Після заслуховування кожного свідка однієї сторони мировий суддя запитував іншу, чи не хоче вона задати свідку будь-які питання, тобто запроваджувалися елементи перехресного допиту. Сам мировий суддя може на власний розсуд теж міг ставити як свідкам, так і обвинувачеві та обвинуваченому питання, необхідні для усунення суперечностей та для роз'яснення справи.

У разі відмови обвинуваченого відповідати на задані йому питання мировий суддя, не вдаючись до погроз, обіцянок, хитрощів або інших подібних заходів, повинен був перейти до розгляду доказів, що були у справі. Подані однією стороною докази мировий суддя пред'являв іншій стороні.

Допускалось проведення оглядів, освідувань та обшуків, які здійснювалися або самим мировим суддею, або за його дорученням місцевою поліцією. Проведення таких процесуальних дій покладалося мировим суддею на поліцію лише тоді, коли за певних особливих обставин вони не могли бути виконані ним особисто і їх проведення неможливо було відкласти на інший час.

Як зазначають дослідники, Статут кримінального судочинства (ст. 2) вводив у російській імперії поділ обвинувачення на приватне і публічне, в основу якого була покладена тяжкість і юридична природа злочинів. При цьому, у справах, які дозволялося закривати за примиренням (справах приватного обвинувачення), мировий суддя обмежувався дослідженням лише тих доказів, котрі були подані або вказані сторонами (ст. 104 Статуту). Розробники Статуту виходили із таких

найважливіших правил провадження такого роду справ: 1) приватний обвинувач повинен визначити протизаконне діяння, вказати винного чи підозрюваного у його вчиненні і подати докази, що підтверджують його скаргу; 2) обвинувачений повинен сам подбати про подання доказів на своє виправдування; 3) суд вирішує справу тільки на основі доказів, поданих самими сторонами, не вживаючи за своєю ініціативою заходів для збирання не вказаних ними доказів [175, с. 325-326].

Відомий вчений А. Ф. Кістяківський з цього приводу додавав, що за загальним юридичним правилом, саме обвинувач, а не обвинувачений, повинен доказувати обвинувачення, тому що подання доказів повинно складати обов'язок того, хто стверджує, а не того, хто заперечує. Однак докази подані обвинувачем, покладають на обвинуваченого тягар доказування протилежного [142, с. 86-87].

Після заслуховування сторін та оцінки всіх доказів, що містились у справі, мировий суддя за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на сукупності обставин, виявлених під час судового розгляду, керуючись законом, вирішував питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого. При цьому, у справах, які могли бути припинені примиренням сторін, мировий суддя зобов'язаний був схилити їх до примирення і лише у разі неуспіху – приступати до ухвалення вироку [225, с. 52].

Провадження у кримінальних справах в окружному суді включало чотири послідовні стадії: дізнання, попереднє слідство, віддання до суду і судовий розгляд [63, с. 674]. На стадії віддання обвинуваченого до суду передбачалось вивчення і перевірка слідчих матеріалів з метою не допустити необґрунтоване притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності. Проте найважливішою стадією був судовий розгляд справи в окружному суді. Судове слідство розпочиналось з зачитування головуючим обвинувального акта і короткого викладення суті обвинувачення. Після цього головуючий запитував обвинуваченого, чи визнає він себе винним і, якщо відповідь була позитивною та суд не мав щодо цього жодних сумнівів, то він мав право не проводити судове слідство і перейти безпосередньо до дебатів. В іншому випадку, зокрема, у разі часткового визнання вини проводилося судове слідство, суть якого полягала у встановленні судом події злочину, розгляді

усіх доказів винуватості обвинуваченого шляхом проведення допиту свідків, експертів, огляду речей, дослідження усіх матеріалів, зібраних під час попереднього слідства.

Згідно зі ст. ст. 733, 734 Статуту після розгляду і засвідчення в судовому засіданні усіх зібраних по справі доказів жодна сторона не мала права наводити нові докази, однак якщо визнає необхідним подати до справи нововиявлений доказ, то попередньо заявляє про це суду. У зв'язку з появою нового доказу, поданого будь-якою стороною, суд зобов'язаний дати протилежній стороні можливість підготуватися до змагання. У цьому випадку суд вирішує питання про відкладення закінчення судового слідства [175, с. 326-327]. Судове слідство завершувалося дебатами за суттю розглянутих і перевірених доказів, в яких брали участь прокурор, який підтримував обвинувачення від імені держави, і захисник обвинуваченого (адвокат). Після цього слово мав обвинувачений. Якщо справа розглядалась окружним судом без участі присяжних, суд видалявся до нарадчої кімнати, де розглядав питання щодо винуватості особи і її покарання [63, с. 677-678].

Якщо справу розглядав окружний суд за участю присяжних, на останніх покладалось завдання постановити вердикт. Після дебатів головуючий формулював питання, які мали обговорити і вирішити присяжні, вони стосувалися виключно винуватості обвинуваченого або наявності пом'якшуючих обставин. Головуючий давав присяжним настанову, в якій нагадував істотні обставини справи. Водночас, головуючий не повинен був ні виявляти своєї власної думки про винуватість чи невинуватість обвинуваченого, ні наводити обставини, що не були предметом судового розгляду. Присяжні у спеціально відведеній кімнаті формулювали одну з двох відповідей на поставлене запитання – «так, винуватий» або «ні, невинуватий». Крім того, законом допускалися і такі формулювання вердикту присяжних: «так, винуватий, але без умислу», «обвинувачений за обставинами справи заслуговує на поблажливість». Присяжні приймали рішення більшістю голосів і повідомляли про це суд у залі судового засідання. Вердикт присяжних був основою вироку у кримінальній справі, а вид і розмір покарання визначав суддя [63, с. 678].

На іншій частині території сучасної України (Галичині), яка на той час входила до складу Австрії, головним нормативним актом, що регулював порядок кримінального провадження, був австрійський Кримінально-процесуальний кодекс 1873 року, який з окремими змінами діяв до жовтня 1918 року. Австрійський КПК, як і Статут, містив значну кількість прогресивних, демократичних положень, зокрема, й тих, що стосувались здійснення доказування в суді першої інстанції.

Судове провадження розпочиналося лише після внесення скарги - публічної або приватної. У сфері доказування у кримінальному провадженні діяла презумпція невинуватості, яка виражалася у тому, що обов'язок довести вину обвинуваченого покладался на державного обвинувача (прокурора), а обвинувачений жодним чином не зобов'язаний був доказувати свою невинуватість у вчиненні злочину, на надавати докази на своє виправдання. Йому також гарантувалося право не давати показань проти себе.

Процес відбувався у декілька стадій, проте основною стадією провадження була стадія судового засідання (іменувалась «головний розгляд справи»), яка базувалась на змагальних засадах. Основним суб'єктом на цій стадії був головуючий суддя, який мав право на свій розсуд встановлювати порядок дослідження доказів, черговість допиту обвинувачених, свідків, експертів [357, с. 93], забезпечував дотримання порядку та послідовності здійснення процесуальних дій та спрямовував судовий розгляд на з'ясування усіх обставин справи.

Судове слідство розпочиналося із зачитування акта обвинувачення головуючим суддею, після чого він роз'яснював суть обвинувачення. Наступним кроком було з'ясування позиції обвинуваченого щодо пред'явленого йому обвинувачення. Якщо обвинувачений змінював свою попередню позицію, суддя зобов'язаний був з'ясувати причину такої зміни. Обвинувачений не мав право ігнорувати питань судді та радитися зі своїм адвокатом щодо відповідей на поставлені питання. Після заслуховування обвинуваченого належало подати докази його вини. При цьому головуючий з'ясовував думку учасників процесу щодо того, які докази потрібно дослідити [84, с. 166].

Важливим елементом судового розгляду був допит обвинуваченого, який розпочинався з пропозиції головуючого надати свої показання, після чого обвинуваченого допитував прокурор, а далі захисник. У подальшому обвинуваченому мали право поставити питання потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, а також судді. Крім того, проводились й інші процесуальні дії – допити свідків, експертів; якщо у показаннях свідків виникали розбіжності, суд мав право здійснити їх одночасний допит. Речові докази оглядалися судом і надавалися для ознайомлення усім учасникам провадження, які мали право ставити свідкам та експертам питання щодо оглянутих речових доказів.

Важливими були обов'язки головуючого у частині питань для присяжних, після формулювання яких розпочиналися дебати. Потім головуючий оголошував про закінчення основного розгляду справи. При цьому він коротко викладав нагадував про отримані докази, роз'яснював юридичну кваліфікацію дій обвинуваченого, популярно витлумачував юридичні терміни та поняття, нагадував порядок наради і голосування під час ухвалення присяжними рішення. Вердикт, що підтверджував винуватість чи обставини, які обтяжували вину, вважався ухваленим, коли за нього проголосували 2/3 усіх присяжних. На основі вердикту головуючий виносив вирок, в якому викладався аналіз доказів і мотиви прийнятого рішення, а також призначене покарання [61, с. 276].

Після розпаду російської і Австро-Угорської імперій (в період української державності 1917-1920 років) істотних змін у порядку кримінального судочинства, зокрема, в частині доказування, не відбулось, що пояснюється подальшим застосуванням попереднього законодавства. Разом з тим, уже 05 березня 1918 року в період Центральної Ради була затверджена «Інструкція військовому революційному суду», яка, за твердженням В. В. Землянської, забезпечувала сторонам рівність перед законом і судом, можливість подання доказів, клопотань про усунення на законних підставах свідків і експертів, надання відповідних пояснень з кожного випадку, що траплявся в суді, заперечень щодо доводів і думок протилежної сторони [126, с. 96].

Після викладення суті обвинувачення проводився допит обвинуваченого, відмова якого від допиту не вважалась доказом визнання ним своєї вини. Далі суд

проводив допит потерпілого, а потім свідків обвинувачення і свідків захисту. Допускався також повторний допит свідків, їх одночасний допит, а також оголошення письмових показань осіб, які не прибули на засідання суду.

Після виходу суду до окремої кімнати для винесення вироку судді не мали права з будь-ким спілкуватись, а усі питання про винуватість обвинуваченого вирішувалося за внутрішнім переконанням і лише на тих матеріалах справи, котрі були розглянуті в судовому засіданні [63, с. 751].

За часів Директорії була зроблена спроба кодифікації кримінального процесуального законодавства, яка частково реалізувалась у прийнятті 04 серпня 1920 року закону «Про поступовання в штабових судах», надавав широкі права сторонам провадження для участі у доказуванні під час судового розгляду - подавати докази, вносити клопотання про відсторонення на законних підставах свідків і експертів, ставити їм з дозволу голови суду питання, робити зауваження і давати пояснення на кожную дію, що проводиться в суді, спростовувати аргументи і міркування іншої сторони [126, с. 143], що дає підстави говорити про змагальний характер судового провадження.

Найбільш неоднозначним є радянський період розвитку кримінального процесуального законодавства, на яке вплинув політичний режим, що склався в СРСР. Якщо у перші роки радянської влади (зокрема, у КПК УСРР 1922 року), принаймні, проголошувалися такі демократичні засади, як гласність, усність і безпосередність судового процесу, його змагальність, рівноправність сторін, право обвинуваченого на захист, публічність судових засідань тощо [305, с. 558], то у подальшому відбувся відхід від цих положень, перехід до переважно розшукової форми кримінального судочинства. Як зазначають дослідники, тоталітарно-владний режим призвів до створення органів позасудової розправи, процесуального спрощенства, звертання процесуальних гарантій особи, обмеження права обвинуваченого на захист, введення в судову практику тези про вирішальне значення у доказуванні визнання вини обвинуваченим і можливості засудження його на основі «максимальної» імовірності фактів, поданих обвинуваченням у справах про контрреволюційні злочини [176, с. 73]. У 30-ті роки ХХ ст. поступово усе це

вилилось і відверте псевдосудочинство за вигаданими політичними обвинуваченнями (засудження «без суду і слідства»), що здійснювалось органами із функціями надзвичайного (позасудового) розгляду кримінальних справ («двійками», «трійками», «особливими нарадами», «особливими комісіями») [225, с. 64]. Звичайно, ні про яке доказування на основі змагальності та рівності сторін перед незалежним та неупередженим судом у таких умовах не йшлося.

Лише з лібералізацією політичного режиму відбулось повернення до змішаної, змагально-розшукової форми кримінального судочинства. КПК УРСР 1960 року містив окрему главу 5 «Докази», яка визначала поняття доказів, систему їх процесуальних джерел, обставини, що підлягали доказуванню у кримінальній справі, порядок збирання, подання та оцінки доказів, а також урегулював порядок віддання обвинуваченого до суду (глава 23) і судового розгляду (глави 24-28). Серед процесуальних дій, які могли проводитись під час судового слідства, передбачались: допит і оголошення показань підсудного, свідка, потерпілого, пред'явлення для впізнання, проведення експертизи в суді, допит експерта, огляд речових доказів, огляд і оголошення документів, огляд місця події, судові доручення. Урегулювались права учасників судового розгляду, зокрема, щодо участі у процесі доказування.

Важливим етапом становлення вітчизняного кримінального процесуального законодавства було проведення «малої судової реформи» 2001 року, за якою у кримінальне судочинство було впроваджено як його основну конституційну засаду змагальність сторін. Для цього було внесено зміни в низку статей КПК, зокрема, до ст.ст. 297, 299 КПК, які регламентували порядок проведення судового слідства, участь сторін судового розгляду у дослідженні доказів тощо [60, с. 10]. З'явилась нова ст. 16-1 «Змагальність і диспозитивність», ч. 5 якої передбачала, що сторони в судовому засіданні користуються рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом.

Значна частина положень КПК УРСР (пізніше – України) 1960 року, у тому числі доданих у процесі «малої судової реформи» знайшли своє місце й у чинному КПК України.

Отже, підсумовуючи розгляд генези розвитку доказування в судовому провадженні у першій інстанції, констатуємо, що розвиток цього інституту пройшов досить складний шлях становлення і в різні історичні періоди зумовлювався превалюючою формою кримінального процесу.

Висновки до розділу 1

1. Доказування розглядається як діяльність, що органічно поєднує два аспекти – пізнавально-практичну діяльність зі збирання, перевірки та оцінки доказів та логічно-розумову діяльність із формулювання та обґрунтування (наведення аргументів на підтвердження) певної тези, висновку, твердження. Іншими словами, кримінальне процесуальне доказування є поєднанням доказування-пізнання і доказування-обґрунтування, які взаємопов'язані на усіх стадіях кримінального провадження, однак на різних етапах доказової діяльності один із цих аспектів може ставати визначальним.

2. Запропоновано визначати кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції як регламентовану кримінальним процесуальним законом пізнавально-практичну та логічно-розумову діяльність учасників судового провадження та суду, що полягає у формуванні, дослідженні та оцінці доказів, а також їх подальшому використанні з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень.

3. Доведено, що структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції включає чотири взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементи – формування, дослідження, оцінка та використання доказів.

4. Розвиток інституту доказування у провадженні в суді першої інстанції пройшов досить складний шлях становлення і в різні історичні періоди зумовлювався превалюючою формою кримінального судочинства.

РОЗДІЛ 2.

СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

2.1. Поняття та класифікація суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції

Обов'язковим елементом будь-якої діяльності виступають її суб'єкти, які вступають у відповідні правовідносини. Це твердження цілком стосується й сфери кримінального судочинства. Кримінальними процесуальними відносинами є ті, що виникають, розвиваються та припиняються у сфері кримінального судочинства, урегульовані кримінальними процесуальними нормами і через які реалізуються повноваження державних органів, що ведуть кримінальний процес, а також процесуальні права і обов'язки осіб, які потрапили до його сфери, та захищаються їх матеріально-правові, процесуальні й інші законні інтереси [246, с. 27].

Суб'єктами таких правовідносин виступає досить широке коло органів і осіб, які залучаються до кримінального провадження в силу різних причин. Перші – через необхідність захищати свої права та законні інтереси (потерпілий, цивільний позивач тощо); другі – через свої посадові обов'язки (слідчий, прокурор, суддя тощо); треті – за дорученням чи угодою (представник, захисник тощо); четверті – притягаються до участі в процесі у примусовому порядку (підозрюваний, обвинувачений) [110, с. 113]. Водночас, виникає головне питання – чи усі вони беруть участь у відносинах, пов'язаних зі здійсненням доказової діяльності, і яких із них слід вважати суб'єктами кримінального процесуального доказування у провадженні в суді першої інстанції?

На доктринальному рівні існує чимало підходів до тлумачення самого поняття «суб'єкти доказування» у кримінальному судочинстві та їх класифікації, що зумовлено відсутністю чітких вказівок у нормах КПК України. Сьогодні кримінальне процесуальне законодавство оперує декількома категоріями, що характеризують суб'єктний склад кримінальних процесуальних відносин – «сторони

кримінального провадження», «учасники кримінального провадження» та «учасники судового провадження» (п.п. 19, 25, 26 ст. 3 КПК України). Водночас, жодна з цих категорій прямо не корелюється з досліджуваним нами поняттям «суб'єкти доказування у провадженні в суді першої інстанції».

Передусім, зважаючи на предмет цього дослідження, нас цікавить зміст поняття «учасники судового провадження» – це сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, представник персоналу органу пробації, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, а також інші особи, за клопотанням або скаргою яких у випадках, передбачених КПК, здійснюється судове провадження [164]. У цьому контексті слід з'ясувати, наскільки воно відображає суб'єктний склад процесуальних відносин, пов'язаних зі здійсненням доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції. Як зазначає С. А. Крушинський, до сфери процесуального доказування залучається велике коло осіб і органів, які мають неоднаковий статус, виконують різні функції, мають різні повноваження, а тому питання про те, хто з учасників процесуальної діяльності є суб'єктом доказування, набуває досить важливого значення [177, с. 587].

Мета і ступінь залучення суб'єктів кримінального провадження до доказової діяльності є різною, що створює передумови для різних підходів до розуміння поняття «суб'єкти доказування» і їх класифікації. В. В. Вапнярчук, узагальнивши напрацювання кримінально-процесуальної науки, виокремлює декілька підходів до дефініції та класифікації суб'єктів доказування, які зводяться до такого:

1) суб'єктами доказування у кримінальному судочинстві вважаються будь-які органи та особи, які беруть хоча б якусь участь у доказовій діяльності та володіють певними правами та обов'язками;

2) суб'єктом доказування може вважатися лише той, хто бере на себе відповідальність у силу свого процесуального положення стверджувати, що обвинувачений є саме тією особою, яка вчинила кримінальне правопорушення;

3) суб'єктами кримінального процесуального доказування слід вважати учасників кримінального процесу, які в доказуванні відіграють не разову, епізодичну, а постійну, тривалу (хоча б у межах однієї стадії процесу) роль [74, с. 339-340].

Проаналізуємо зазначені підходи більш детально. Перший із них є найбільш широким і практично ототожнює поняття суб'єктів доказування з суб'єктами кримінального провадження. На думку його представників, усі суб'єкти кримінальної процесуальної діяльності мають певні повноваження, права та обов'язки у сфері доказування, характер і обсяг яких є різним і залежить від виконуваної суб'єктом функції, його інтересу у кримінальному провадженні, статусу тощо. Навіть епізодична участь особи у збиранні, перевірці доказів у будь-якій формі, як стверджує О. В. Литвин, є підставою для віднесення її до суб'єктів доказування [191, с. 78].

Л. М. Гуртієва і Т. В. Лукашкіна, підтримуючи такий підхід, поділяють суб'єктів доказування на п'ять груп: 1) державні органи та посадові особи, на яких покладено обов'язок здійснювати кримінальне провадження та приймати процесуальне рішення (на цих суб'єктів, на думку авторок, покладено обов'язок збирати, перевіряти та оцінювати докази на певній стадії кримінального провадження – це орган досудового розслідування, керівник органу досудового розслідування, прокурор на досудовому розслідуванні, слідчий суддя і суд); 2) суб'єкти кримінального провадження, на яких покладено тягар доказування (на стадії досудового розслідування це слідчий, прокурор, під час судового провадження – прокурор, а також потерпілий, який підтримує обвинувачення у разі відмови прокурора від обвинувачення); 3) суб'єкти, яким надано право брати участь у доказуванні у формах і межах, передбачених кримінальним процесуальним законодавством (учасники кримінального провадження, які мають законний власний або представницький інтерес – підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їхні захисники та законні представники, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач,

цивільний відповідач та їх представники, юридична особа, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження та її представник); 4) суб'єкти, що надають певну інформацію, яка може бути використана як докази у кримінальному провадженні (показання, висновок експерта) – це підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, потерпілий, свідок, експерт; 5) інші особи, які у зв'язку з доказуванням виконують допоміжні функції (поняті, спеціаліст, перекладач, секретар судового засідання, судовий розпорядник та інші) [100, с. 31-33].

З приводу такої класифікації варто висловити декілька застерег. По-перше, спостерігається одночасне віднесення окремих суб'єктів доказування до різних класифікаційних груп (наприклад, прокурора – до першої і другої групи; підозрюваного, обвинуваченого – до третьої і четвертої), що суперечить логічним правилам поділу (класифікації) понять [368, с. 91]. По-друге, складно погодитись із тлумаченням авторками сутності обов'язку і тягара доказування, що, на наш погляд, суперечить нормативним приписам ст. 92 КПК України.

Дещо по-іншому, але теж досить широко коло суб'єктів кримінального процесуального доказування розглядають й Р. Ю. Савонюк і В. В. Юсупов, які, крім державних органів та службових осіб, на яких законом покладений обов'язок доказування, та осіб, які мають право брати участь у доказуванні (які особисто зацікавлені у вирішенні справи), виокремлює також третю групу – осіб, які притягуються чи залучаються до участі в доказуванні за рішенням органів і службових осіб, які здійснюють процесуальну діяльність у зв'язку із розслідуванням кримінальної справи (свідки, експерти, поняті, спеціалісти, перекладачі та інші особи). На думку автора, їх участь у доказуванні сприяє встановленню істини, а діють вони в інтересах правосуддя [296, с. 21; 382, с. 161-162].

Приклади такого широкого тлумачення поняття суб'єктів доказування мали місце й у наукових джерелах радянського періоду, коли вчені, серед інших, відносили до суб'єктів доказування осіб, які є джерелами відомостей про факти, осіб, які залучаються до участі в збиранні та перевірці доказів для виконання різних додаткових дій (секретар судового засідання, перекладач тощо), осіб, які не

займають певного процесуального статусу у провадженні, але мають право чи несуть обов'язок з подання наявних у них предметів і документів [96, с. 45].

Ми не можемо погодитись з аналізованим науковим підходом, схилиючись, натомість, до думки, що для правильного визначення поняття і кола суб'єктів доказування потрібно виходити з того, в діях яких органів та осіб містяться елементи, з яких складається процес доказування у кримінальному судочинстві [96, с. 45]. Інші автори у цьому контексті ведуть мову про активну роль суб'єктів у процесі кримінального процесуального доказування, під якою розуміють їх процесуальний обов'язок або право щодо здійснення процесу доказування у кримінальному провадженні. Наявність саме такої ознаки, на думку вчених, дає можливість відмежувати суб'єктів доказування від інших учасників кримінального провадження [308, с. 233; 111, с. 33].

Зважаючи на це, не можна вважати суб'єктами доказування тих осіб, які епізодично залучаються до участі у доказуванні (свідок, експерт, понятий, спеціаліст, перекладач тощо). З цього приводу слухним видається твердження В. В. Вапнярчука про те, що суб'єкти, які реалізують функцію сприяння здійсненню правосуддя, тобто діяльність, спрямовану на надання допомоги під час кримінального провадження (свідок, експерт, понятий, перекладач, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник), повинні вважатися суб'єктами, які залучаються до доказування, але не є його суб'єктами [66, с. 165].

Другий науковий підхід, на противагу першому, навпаки, звужує коло суб'єктів доказування по суті до сторони обвинувачення, адже саме остання в силу покладених на неї функцій та статусу зобов'язана доводити винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Таке розуміння суб'єктів доказування, на наш погляд, не відповідає змагальному характеру судового кримінального провадження, однією з ознак якого є наявність сторін кримінального провадження, які мають протилежні інтереси і рівні можливості брати участь у судовому процесі і відстоювати свої позиції [38, с. 10]. Звертає на себе увагу й те, що законодавець розглядає поняття «сторони кримінального провадження» як центральне і, відштовхуючись від нього, конструює нормативне визначення інших

понять – «учасники кримінального провадження» та «учасники судового провадження».

Тому, можна сміливо стверджувати, що обидві сторони кримінального провадження є суб'єктами кримінального процесуального доказування у провадженні в суді першої інстанції. При цьому сторона обвинувачення зобов'язана довести обставини кримінального провадження (передусім, винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення), а сторона захисту має право брати участь у процесі доказування, однак в силу засади презумпції невинуватості, на неї не покладається зазначений обов'язок.

Окремі науковці (В. М. Тертишник, С. В. Слінько), поділяючи «вузький» підхід до визначення змісту поняття суб'єктів доказування, включають до їх складу лише тих учасників, на яких покладається обов'язок встановлення об'єктивної істини [321, с. 55]. Такий підхід викликає сумніви, адже, по-перше, чинний кримінальний процесуальний закон на жодного суб'єкта прямо не покладає обов'язку встановлення об'єктивної істини, понад те, не містить такого терміну. У ст. 92 КПК України мова йде лише про обов'язок доказування, що точно не можна ототожнювати з обов'язком встановлення об'єктивної істини. По-друге, за такого трактування з кола суб'єктів доказування виключаються ті учасники кримінального провадження, які уповноважені брати участь у процесі доказування, будучи наділеними законом певними правами щодо збирання та дослідження доказів тощо.

Своєю чергою, О. С. Старенький суб'єктами доказування в кримінальному провадженні вважає органи і особи, які у передбаченому КПК України порядку наділені обов'язками щодо здійснення процесу доказування в кримінальному провадженні (отримання доказів та використання цих доказів для обґрунтування процесуальних рішень), або мають право на активну участь у процесі доказування, реалізуючи свої процесуальні інтереси. Водночас, на думку автора, суб'єктів доказування в кримінальному провадженні, доцільно поділяти на дві групи: 1) суб'єкти доказування зі сторони обвинувачення; 2) суб'єкти доказування зі сторони захисту [308, с. 233]. Така позиція теж має обмежувальний характер, оскільки виключає з кола суб'єктів доказування судові органи, які, очевидно, теж

використовують докази для обґрунтування процесуальних рішень, та учасників провадження, які не відносяться до сторін обвинувачення і захисту.

Більш точним видається підхід тих науковців, які в основу поділу суб'єктів доказування покладають відмінність у їхніх повноваженнях, адже для одних – це визначений законом обов'язок, для інших – надане тим же законом право [96, с. 46]. Так, свого часу В. Т. Нор зауважив, що суб'єктами доказування є органи і особи, які або зобов'язані здійснювати доказування (збирають, перевіряють, оцінюють докази) і є відповідальними за нього, або мають право на активну участь у процесі доказування, переслідуючи при цьому свої охоронювані законом інтереси [224, с. 86].

Розвиваючи таку думку, Ю. М. Грошевий, А. О. Ляш, С. М. Стахівський зазначають, що суб'єктами доказування є державні органи і посадові особи, на яких законом покладено обов'язок щодо збирання, перевірки, оцінки доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування рішень прийнятих в процесі кримінального процесуального доказування, а також інші особи, які вправі брати участь в цій діяльності. Тобто вчені виокремлюють дві групи суб'єктів кримінального процесуального доказування: 1) особи, на яких покладено обов'язок здійснювати доказування (дізнавач, слідчий, прокурор, суд, суддя); 2) особи, які мають право брати участь у процесі доказування (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач тощо) [197, с. 138-139].

З приводу запропонованої класифікації певні зауваження можуть бути висловлені з приводу віднесення суду до суб'єктів, на яких покладено обов'язок доказування. Це пов'язано з тим, що ст. 92 КПК України обов'язок доказування обставин, що входять до предмета доказування, на суд не покладає. Серед іншого, це зумовило висловлення наукових поглядів щодо того, що суд не є суб'єктом кримінального процесуального доказування. Так, О. С. Старенький, враховуючи те, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності (ч. 1 ст. 22 КПК України), де суд виступає арбітром, повинен здійснювати функцію правосуддя, вважає недоцільним визначати суд суб'єктом доказування у кримінальному провадженні [308, с. 235].

Проте здійснення функції правосуддя жодним чином не заперечує можливості здійснення доказової діяльності. Дійсно, суд не повинен підняти сторони у процесі збирання доказів, однак його активна участь у процесі безпосереднього дослідження доказів в судовому засіданні, оцінка доказів, обґрунтування за їх допомогою судових рішень у кримінальному провадженні, засвідчують необхідність віднесення суду до суб'єктів доказування. Слушним у цьому контексті є твердження, що суд не зобов'язаний збирати додаткові докази для вирішення кримінальної справи, а тому не слід змішувати обов'язок суду збирати докази і обов'язок дослідити, оцінити вже зібрані докази та їхні процесуальні джерела і прийняти законне та обґрунтоване рішення у справі [96, с. 47-48]. Водночас, варто погодитись, що суд не слід відносити до однієї групи з державними органами і посадовими особи, на яких покладено обов'язок здійснювати доказування. Суд є самостійним суб'єктом доказування, тому що його повноваження у цій сфері абсолютно відрізняються від повноважень інших суб'єктів доказування [58, с. 667].

Для чіткого відмежування суб'єктів доказування від інших учасників кримінального провадження, очевидно, необхідно з'ясувати їх сутнісні ознаки. Окремі науковці до ознак, які на їх думку, притаманні суб'єктам кримінального процесуального доказування, відносять такі: 1) беруть участь у провадженні на підставах і у порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом, за умови, що відсутні обставини, за яких закон виключає можливість їх участі у провадженні; 2) наділені законом певними процесуальними правами та обов'язками, а також порядком їх реалізації; 3) діють у кримінальному судочинстві відповідно до своїх прав та обов'язків у встановленому порядку; 4) вступають у процесуальні правовідносини; 5) несуть відповідальність за невиконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників [320, с. 55-56]. Видається, що запропоновані ознаки притаманні будь-якому суб'єкту кримінального судочинства, а відносити їх усіх до суб'єктів доказування, як було уже зауважено, неправильно.

Заслуговує на увагу система критеріїв віднесення певних органів і осіб до суб'єктів кримінального процесуального доказування, запропонована В. В. Вапнярчуком. В одній зі своїх праць вчений до таких критеріїв відносить:

1) виконання відповідним суб'єктом однієї з основних кримінальних процесуальних функцій; 2) наявність у суб'єкта певного процесуального інтересу – публічного або особистого (свого чи чужого); 3) участь суб'єкта у пізнавальній та обґрунтовальній діяльності (формуванні доказової основи своєї правової позиції). Зважаючи на це, автор суб'єктами доказування пропонує вважати учасників кримінального провадження, які, відстоюючи свій чи представлюваний правовий інтерес, здійснюють пізнавальну або обґрунтовальну доказову діяльність, спрямуванням якої є виконання однієї з основних кримінально-процесуальних функцій. Таким чином, на думку В. В. Вапнярчука, суб'єктами кримінального процесуального доказування є суд та сторони [66, с. 165-166]. Таке твердження повторюється й у працях інших авторів [111, с. 37; 110, с. 118].

Погоджуючись, що під час визначення поняття і кола суб'єктів кримінального процесуального доказування слід враховувати кримінальну процесуальну функцію, яку виконує суб'єкт, наявність у нього певного правового інтересу, здійснення ним певних дій, що складають зміст елементів доказування, водночас, висловимо певні застереги. По-перше, суб'єкти доказування визначаються через термін «учасники кримінального провадження», що, зважаючи на зміст п. 25 ст. 3 КПК України, виключає з цього кола суд і слідчого суддю. По-друге, якщо суб'єктів доказування обмежувати лише тими, що виконують основні кримінальні процесуальні функції (функції правосуддя, обвинувачення, захисту), логічним є висновок, що потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, законних представників, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не слід відносити до суб'єктів доказування, що, на наш погляд, неправильно.

У більш пізній комплексній праці В. В. Вапнярчук дещо змінив свій підхід, включивши до системи критеріїв визначення суб'єктів доказування такі: 1) постійна або тривала роль (хоча б у межах однієї стадії процесу); 2) наявність процесуального інтересу (публічного або особистого – свого чи чужого); 3) при визначенні поняття «суб'єкт доказування» необхідно відштовхуватись від розуміння сутності доказування. Відповідно, суб'єктами кримінального процесуального доказування, на

думку вченого, слід вважати учасників кримінального провадження, які, обстоюючи публічний або приватний (свій чи представлюваний) процесуальний інтерес, протягом тривалого часу здійснюють пізнавальну й проектно-реалізаційну доказову діяльність. До них автор відносить: суд, слідчого суддю, сторони кримінального провадження, потерпілого, цивільного позивача, їх представників, законних представників, цивільного відповідача, його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження [74, с. 341]. З такою позицією вченого ми в цілому погоджуємось.

Особливої уваги, на наш погляд, потребує ознака щодо наявності в суб'єктів доказування певного правового інтересу. Конституційний Суд України інтерпретує поняття «правовий інтерес» як такий, що перебуває виключно у логічно-смісловому зв'язку із суб'єктивними правами, але прямо ними не опосередковується, тобто виходить за межі останніх [290] і, відповідно, є елементом правового статусу суб'єкта. У кримінальному провадженні такий правовий інтерес може мати матеріальний або процесуальний характер. Матеріальні інтереси мають ті учасники процесу, на майновий стан яких вплинуло вчинення кримінального правопорушення і може вплинути вирішення кримінального провадження – це, передусім, потерпілий, цивільний позивач, обвинувачений, цивільний відповідач. Як зазначає, М. М. Почтовий, потреба людини володіти належним йому на правах власності майном формує його усвідомлене спонукання захистити самому або вимагати захисту від держави права власності на майно [277, с. 229]. Водночас, матеріальний інтерес потерпілого, цивільного позивача не обмежується відшкодуванням виключно майнової шкоди, а включає й отримання компенсації завданої фізичної і моральної шкоди.

Процесуальні інтереси у кримінальному провадженні має більш широке коло суб'єктів. Перш за все, це сторони кримінального провадження, які здебільшого мають протилежні процесуальні інтереси: сторона обвинувачення, як правило, заінтересована у встановленні винуватості обвинуваченого і притягненні його до кримінальної відповідальності, а сторона захисту, навпаки, – у виправданні обвинуваченого, звільненні від відповідальності чи покарання або, принаймні,

мінімізації покарання. Процесуальні інтереси можуть бути особистими (власними) і чужими, коли певна особа (захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження) представляє особисті інтереси іншої особи.

Найбільш неоднозначним у цьому плані є питання про те, чи має суд певний інтерес у кримінальному провадженні. Проблема полягає у тому, що суд у змагальному кримінальному провадженні – незалежний, неупереджений, незаінтересований у результатах провадження арбітр. Наявність у суду заінтересованості суперечитиме вимозі ст. 6 ЄКПЛ щодо розгляду справи безстороннім судом [30]. Водночас, варто погодитись, що процесуальний інтерес може мати як приватний, так і публічний характер [74, с. 340; 324, с. 250]. Власне, наявність в суду публічного інтересу – правильного вирішення кримінального провадження та прийняття законного, обґрунтованого, вмотивованого і справедливого судового рішення – зумовлює його активну участь у кримінальному процесуальному доказуванні.

З огляду на це, нам імпонує класифікація суб'єктів доказування, запропонована С. А. Крушинським, який виокремлює три таких суб'єктів, які дійсно відповідають окресленим ознакам (критеріям): 1) державні органи і службові особи, які здійснюють правосуддя і судовий контроль (суд, слідчий суддя); 2) державні органи і службові особи, на яких законом покладено обов'язок здійснення доказової діяльності (слідчий, прокурор); 3) учасники кримінального провадження, яким надається право брати участь у доказуванні (підозрюваний, обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники) [176, с. 34].

Подібний поділ з виділенням трьох класифікаційних груп суб'єктів доказування пропонують й інші вчені: 1) органи і особи, на яких законом покладено обов'язок доказування (слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор та в установлених законом випадках – потерпілий); 2) особи, які мають право брати участь у процесі

доказування (підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач); 3) слідчий суддя та суд [58, с. 667]. З певними уточненнями такий поділ можна покласти в основу класифікації суб'єктів доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції.

Водночас, слід зазначити, що у наукових працях, крім уже наведених, пропонуються й класифікації суб'єктів доказування за іншими критеріями. Наприклад, А. Ю. Репчонок залежно від стадії кримінального провадження пропонує виокремлювати: 1) суб'єктів доказування під час провадження досудового розслідування; 2) суб'єктів доказування під час здійснення судового провадження (ця група, на думку автора, може уточнюватися залежно від виду судового провадження – в суді першої, апеляційної, касаційної інстанції, за нововиявленими або виключними обставинами, та його етапу – підготовче провадження, судовий розгляд тощо [284, с. 307]).

Крім того за критерієм безпосередності здійснення доказування його суб'єктів запропоновано поділити на такі групи: 1) суб'єкти, які безпосередньо здійснюють доказування (слідчий, детектив, прокурор, слідчий суддя, суд, які уповноважені кримінальним процесуальним законом самостійно провадити процесуальні дії з метою збирання, перевірки й оцінки доказів); 2) суб'єкти, які опосередковано здійснюють доказування (сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, працівники оперативних підрозділів) [284, с. 308]. Така класифікація викликає заперечення, адже, по-перше, ст. 93 КПК України надає можливість не лише стороні обвинувачення безпосередньо збирати

докази; по-друге, безпосереднє дослідження доказів в суді також здійснюється за участі сторони захисту та інших учасників провадження; по-третє, навряд чи варто відносити до суб'єктів доказування працівників оперативних підрозділів, які не уповноважені самостійно збирати докази.

В. В. Вапнярчук залежно від професійної підготовленості до здійснення доказування (наявності чи відсутності юридичної освіти, належної кваліфікації й досвіду) поділяє суб'єктів доказової діяльності на: 1) професійних, які здійснюють доказування у зв'язку з основним родом своєї роботи (фахівці у галузі права – суддя, слідчий суддя, прокурор, слідчий, захисник, представник потерпілого – адвокат); 2) непрофесійних (казуальних, випадкових), які, як правило, змушені виявляти доказову активність через страх настання для них (або інших осіб, чий інтерес для них не байдужий) негативних наслідків юридичного характеру (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та інші) [74, с. 344].

Є. М. Компанець, покладаючи в основу «комплексний» критерій (процесуальне становище, об'єм прав, роль у процесі, обов'язок або право у доказуванні) виокремив три групи суб'єктів доказування: 1) державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження і доказування, що є їхнім обов'язком (слідчий, керівник органу досудового розслідування, співробітник оперативного підрозділу, прокурор); 2) особи, які мають інтерес у доказуванні (захищають або представляють інтереси іншої особи) та право брати участь у доказуванні (заявник, підозрюваний, обвинувачений, захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники, законні представники); 3) особи, які не мають власного інтересу у кримінальному провадженні (свідок, спеціаліст, експерт, перекладач, понятий, слідчий суддя, суд) [150, с. 229].

Ключовим для правильного визначення кола суб'єктів кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції, як видається, є твердження О. В. Рибалки про те, що визнавати суб'єктом доказування слід тих суб'єктів кримінального процесу, які уповноважені законом на вчинення практичних дій та здійснення логічно-аналітичних операцій щодо формування,

перевірки і оцінки доказів для обґрунтування і мотивування відповідних висновків і процесуальних рішень [287, с. 9]. Тобто автор по суті акцентує увагу на тому, що певний орган чи особа можуть вважатися суб'єктами доказування лише тоді, коли в їх діяльності реалізуються елементи кримінального процесуального доказування.

Враховуючи наш підхід до розуміння кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції, під його суб'єктами пропонуємо розуміти державні органи і особи, які мають в судовому провадженні певний матеріальний або процесуальний інтерес та здійснюють пізнавально-практичні і логічно-розумові дії щодо формування, дослідження та оцінки доказів, а також їх подальшого використання з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень [104, с. 65].

Відштовхуючись від цього, на наш погляд, істотними критеріями, що можуть бути покладені в основу класифікації суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції, є виконувані ними процесуальні функції, характер наявного правового інтересу, а також їх роль і відношення до обов'язку доказування у провадженні.

Залежно від виконуваних процесуальних функцій суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції варто класифікувати на такі групи:

- 1) суб'єкт, який виконує функцію правосуддя – суд;
- 2) суб'єкти, які виконують функцію обвинувачення (кримінального переслідування [86, с. 367-368]) – прокурор, потерпілий – приватний обвинувач;
- 3) суб'єкти, які виконують функцію захисту – обвинувачений (особа, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру), його захисник і законний представник;
- 4) суб'єкти, які виконують інші функції – потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники, законні представники, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт.

За критерієм характеру наявного процесуального інтересу суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції можна класифікувати на такі групи:

1) суб'єкти, що мають під час кримінального процесуального доказування публічний інтерес (суд, прокурор);

2) суб'єкти, що мають під час кримінального процесуального доказування власний (приватний) інтерес (обвинувачений, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт);

3) суб'єкти, що мають під час кримінального процесуального доказування представлювальний інтерес (захисник, представник, законний представник).

З урахуванням ролі суб'єктів у процесі доказування, відношення до обов'язку доказування у провадженні вважаємо за доцільне класифікувати суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції на три групи:

1) суб'єкт, на якого покладено обов'язок прийняття законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення за результатами розгляду справи (суд);

2) суб'єкти, на яких законом покладено обов'язок доказування обставин кримінального провадження (прокурор, потерпілий – приватний обвинувач);

3) суб'єкти, яким законом надано право брати участь у процесі доказування (обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, її представник).

Підсумовуючи, підкреслимо, що поняття «учасники судового провадження» і «суб'єкти доказування в судовому провадженні у першій інстанції» лише частково перетинаються за обсягом (повністю не вичерпують одне одного).

2.2. Роль суду у процесі доказування в судовому провадженні у першій інстанції

Не дивлячись на те, що суд у провадженні в суді першої інстанції є центральним суб'єктом кримінального судочинства, у кримінально-процесуальній доктрині наявні різні погляди щодо його ролі власне у процесі доказування. Це зумовлено, серед іншого, й нормативним регулюванням окремих елементів процесу доказування. Так, у ст. 93 КПК України, що присвячена збиранню доказів, законодавець не згадав про суд як суб'єкта, який збирає докази у кримінальному провадженні. Суд не фігурує й серед тих суб'єктів, на яких законом покладено обов'язок доказування у кримінальному провадженні (ст. 92 КПК України). Крім того, як слушно зауважують науковці, не згадується суд й серед суб'єктів, які зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження (ч. 2 ст. 9 КПК України) [191, с. 76], що ще більше загостило дискусію щодо ступеня активності суду у процесі одержання, перевірки та оцінки доказів [213, с. 167]. Л. М. Гуртієва і Т. В. Лукашкіна вважають той факт, що законодавець не закріпив в КПК України положення про те, що на слідчого суддю та суд покладається обов'язок доказування, прогалиною національного кримінального процесуального законодавства [100, с. 31]. С. М. Стахівський з цього приводу також наголошував на непослідовності законодавця у частині позбавлення суду обов'язку вжиття заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин провадження. Як стверджував автор, навіть, якщо суд не повинен збирати докази, то перевірити і оцінити їх – це його обов'язок, адже він має прийняти законне і обґрунтоване рішення у справі [310, с. 41].

Відтак, чинний кримінальний процесуальний закон спростовує правильність підходу, відповідно до якого вчені відносили суд до суб'єктів (державних органів та службових осіб), на яких законом покладено обов'язок доказування. У цьому контексті варто згадати, що поняття «обов'язок доказування» можна розглядати у вузькому розумінні (як обов'язок доведення винуватості особи та інших обставин кримінального провадження) та широкому розумінні (як обов'язок здійснення збирання, перевірки та оцінки доказів). За твердженням Р. Ю. Савонюка, на суд покладено виконання функції розгляду справи, а тому він є суб'єктом встановлення

об'єктивної істини, але не суб'єктом доказування винуватості підсудного [296, с. 22]. Таким чином, якщо не зміщувати обов'язок доказування у вузькому і широкому розумінні, можна дійти висновку, що суд таки виконує обов'язок здійснення окремих елементів доказування. У підтримку такого висновку можна навести й зміст ст. 94 КПК України, відповідно до якої суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює докази на предмет наявності відповідних властивостей (належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку) для прийняття відповідного процесуального рішення. Зазначена норма по суті зобов'язує суд дослідити докази в судовому засіданні та здійснити їх оцінку.

У з'ясуванні ролі суду під час доказування у провадженні в суді першої інстанції, передусім, слід виходити із тієї функції, яку він виконує у кримінальному провадженні. Зі змісту ст. 124 Конституції України, ст. 2 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» випливає, що суд є тим державним органом, який здійснює функцію правосуддя на засадах верховенства права і забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ [151; 115].

В. В. Вапнярчук визначає функцію здійснення правосуддя як діяльність суду з дослідження усіх зібраних під час кримінального провадження доказів і прийняття рішення про винуватість чи невинуватість конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, а також її покарання й інших питань, передбачених КПК [66, с. 165]. Таку точку зору підтримують й інші науковці [110, с. 115]. Однак, не завжди суд, вирішуючи кримінальне провадження по суті встановлює винуватість чи невинуватість особи (наприклад, у разі вчинення особою суспільно небезпечного діяння особою у стані неосудності або у до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність). Тому більш точною, на наш погляд, є думка І. В. Глов'юк, яка до правосуддя відносить процесуальну діяльність, підсумковим рішенням якої є вирішення питання по суті висунутого обвинувачення (підозри,

твердження про вчинення особою іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність) [86, с. 246].

Здійснення правосуддя включає не лише формулювання судом прийнятого рішення, але й широку систему процесуальних дій щодо встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження та дотримання стандартів доказування. Особливістю доказування в стадії судового провадження у першій інстанції є те, що суд проводить його не «окремо» від сторін та інших учасників кримінального провадження, а за їхньою безпосередньою та активною участю.

Як відзначалося у попередньому розділі, особливістю кримінального процесуального доказування в судовому провадженні є те, що воно відбувається в умовах змагальності. Засада змагальності, серед іншого, зумовлює процесуальне положення суду, який відповідно до ч. 6 ст. 22 КПК зберігаючи об'єктивність та неупередженість, повинен створити необхідні умови для реалізації сторонами провадження їх процесуальних прав та виконання ними процесуальних обов'язків. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 26 КПК України суд вирішує лише ті питання, які винесено на його розгляд сторонами провадження та віднесені КПК до його повноважень.

Зважаючи на наш підхід до розуміння кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції, спробуємо визначити роль суду у цій діяльності. По-перше, відзначимо, що суд бере безпосередню участь у формуванні доказів в судовому провадженні у першій інстанції. Формування доказів з боку суду означає здійснення ним як суб'єктом доказування процесуальної трансформації певних чуттєвих образів та матеріальних об'єктів у засоби доказування у кримінальному провадженні. Передусім, суд відіграє організуючу роль у формуванні доказової бази, забезпечуючи можливість сторонам та іншим учасникам кримінального провадження подати матеріали, які, на їх думку, мають доказове значення, заявити клопотання щодо виклику осіб в судове засідання для допиту, вчинення інших процесуальних дій.

За загальним правилом, з власної ініціативи суд не повинен вживати ніяких активних дій, спрямованих на поповнення доказової бази, адже такі дії в

змагальному провадженні є недопустимими, оскільки суд таким чином сприятиме одній із сторін провадження (матиме місце суддівський ухил) [107, с. 630]. Водночас, з аналізу низки норм КПК України вбачається те, що, як виняток, суд може з власної ініціативи збирати докази. Наприклад, з власної ініціативи суд може доручити проведення експертизи (ч. 2 ст. 332 КПК України), викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку (ч. 1 ст. 356 КПК України), залучити спеціаліста для отримання усної консультації або письмового роз'яснення (ч. 1 ст. 360 КПК України), провести огляд на місці (ч. 1 ст. 361 КПК України).

З огляду на це, варто погодитись із висновком А. А. Павлишина, що хоча на суд й не покладається обов'язок доказування у кримінальному провадженні (у контексті ст. 92 КПК України), він може займати активну позицію у доказуванні за певних обставин, чим забезпечує ухвалення законного, обґрунтованого, мотивованого та справедливого рішення [160, с. 438]. Щоправда, потрібно зробити засторогу, що суд у вказаних випадках збирає докази не з метою поповнення доказової бази, а з метою перевірки уже наявних (поданих учасниками провадження) доказів.

Таким чином, з одного боку, суд не має права самостійно поповнювати недостатню доказову базу, що є прерогативою сторін кримінального провадження, а з іншого боку, у виняткових випадках з метою перевірки уже сформованих доказів з власної ініціативи збирати нові докази, що, на наш погляд, не суперечить засаді змагальності кримінального судочинства.

Безспірно важливою є роль суду під час дослідження доказів, що здійснюється в судовому засіданні на основі засади безпосередності. Важливість цієї засади зумовлена, по-перше, тим, що докази досліджуються судом за безпосередньої участі сторін та інших учасників кримінального провадження, а по-друге, тим, що суд отримує відповідну інформацію про обставини кримінального провадження з першоджерел, що забезпечує повноту, всебічність і правильність її сприйняття, що є запорукою прийняття законних, обґрунтованих та справедливих рішень [172, с. 42].

З цього приводу у постанові від 24 листопада 2020 року Верховний Суд зазначив, що безпосередність дослідження доказів означає звернену до суду вимогу

закону про дослідження ним всіх зібраних у конкретному кримінальному провадженні доказів шляхом допиту обвинувачених, потерпілих, свідків, експерта, огляду речових доказів, оголошення документів, відтворення звукозапису і відеозапису тощо. Безпосередність сприйняття доказів дає змогу суду належним чином дослідити і перевірити їх як кожний доказ окремо, так і у взаємозв'язку з іншими доказами, здійснити їх оцінку за критеріями, визначеними у ч. 1 ст. 94 КПК України, і сформувати повне та об'єктивне уявлення про фактичні обставини конкретного кримінального провадження [259].

Як бачимо, Верховний Суд у контексті безпосереднього дослідження доказів акцентує увагу саме на діяльності суду, що цілком зрозуміло, адже відповідно до ч. 1 ст. 23 КПК України саме суд досліджує докази безпосередньо. У тому випадку, коли відомості, що містяться у показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані доказами і покладатися в основу судового рішення, крім випадків, передбачених КПК України.

Варто зауважити й про організаційні повноваження суду щодо дослідження доказів. Згідно з п. 8 листа ВССУ «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» № 223-1446/0/4-12 від 05 жовтня 2012 року, суд перед безпосереднім дослідженням доказів має забезпечити змагальність, рівність сторін, свободу в поданні ними своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, самостійного обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, здійснення ними інших процесуальних прав, зокрема щодо подання клопотання про визнання доказів недопустимими, а також відомостей, які свідчать про їх очевидну недопустимість тощо [280]. Окрім того, саме суд, звичайно, враховуючи думку сторін кримінального провадження, визначає обсяг і порядок дослідження доказів в судовому засіданні.

Важливу роль суду у дослідженні доказів засвідчує і зміст ст. 321 КПК України, яка зобов'язує головуєчого в судовому засіданні керувати ходом судового засідання, забезпечувати додержання послідовності та порядку вчинення

процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування усіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження.

З'ясування ролі суду у процесі доказування в судовому провадженні вимагає розгляду питання щодо активності та ініціативності суду у встановленні обставин провадження. Ступінь активності суду у цьому процесі безпосередньо зумовлений концептуальним підходом до побудови судового провадження. Варто погодитись, що, якщо в основу покладається концепція кримінального позову, якій відповідає змагальна побудова провадження, то предмет судового розгляду визначаються обвинуваченням, принцип сприяння захисту створює основу правової рівності сторін, суд займає пасивне становище. Проте, якщо кримінальне провадження виступає перш за все засобом розшуку та покарання винуватого, то правила доказування побудовані таким чином, щоб в суду не виникало перешкод на шляху до встановлення фактичних обставин кримінального провадження. Як наслідок, суд займає активне становище у встановленні обставин кримінального провадження [157, с. 147].

М. І. Шевчук, крім власне активного і пасивного суду, виокремлює також ще відносно-активну та відносно-пасивну моделі. За відносно-активної ролі суду на останнього, на думку авторки, покладається обов'язок всебічного і повного встановлення обставин провадження, він є процесуально відповідальним за всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин провадження та може збирати докази лише після того, як сторони подали усі наявні докази і вичерпали усі можливості щодо їх збирання. Натомість, відносно-пасивна модель, хоч і передбачає окремі елементи активності суду, однак збирати докази останній може лише, якщо це необхідно для перевірки належності та допустимості доказів, поданих сторонами [366, с. 30-31].

Оцінка активності суду у здійсненні дослідження доказів під час судового розгляду кримінального провадження залишається предметом неоднозначної дискусії серед вітчизняних науковців. Це підтверджується наявністю відмінностей у

визначенні мети доказування в цілому, а також різним доктринальним ставленням до реалізації засади змагальності в сучасному кримінальному процесі. Окремі науковці, зокрема М. А. Погорецький, вважають, що суд взагалі не можна вважати суб'єктом кримінального процесуального доказування, оскільки його призначення у змагальній чи змішаній моделі кримінального процесу (яку й закріплює чинне законодавство України) – судовий розгляд та вирішення справи (здійснення правосуддя). Вчений веде мову про те, що активність суду у контексті змагальності у кримінальному процесі спрямована виключно на те, щоб забезпечити реалізацію відповідних прав і обов'язків сторін кримінального провадження, доведення під час доказування своїх правових позицій перед судом [247, с. 72-73]. З такою позицією вченого погодитись складно, адже якщо суд не вважати суб'єктом доказування, то це свідчило б про те, що суд взагалі не реалізує жодного елементу процесу доказування, що явно суперечить змісту ст. 94 КПК України та низці інших положень, що урегульовують його повноваження щодо дослідження доказів.

Зарубіжні дослідники розглядають змагальне судочинство як систему, яка протиставляє обвинувачення захисту, спір між якими вирішує суд, який, не розслідуючи факти, діє як арбітр. У цій системі суд є нейтральним, пасивним і безпристрасним дослідником доказів, що забезпечує можливість їх подання сторонами відповідно до встановлених правил. Навіть, якщо сторони провадження не бажають подати певні докази, які могли б «пролити світло на справу», суд не може втручатися і самостійно поповнювати доказову базу [42, с. 29, 31]. Суду, який встановлює обставини, забороняється робити будь-які судження до завершення доказування і брати активну участь у збиранні доказів [31, с. 1528].

Натомість, інші процесуалісти категорично вважають неприпустимою пасивну роль суду в процесі доказування та, як наслідок, відмову від пошуку ним об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Так, на думку В. Т. Нора, принцип істини є незмінним і незамінним фундаментом, основою правосуддя, без якого останнє втрачає свою конститутивну ознаку – справедливість. А відмова від принципу досягнення істини у кримінальному судочинстві рівноцінна відмові від правосуддя. Тож, на думку вченого, суд має своїм рішенням встановити істину, тобто пізнати

відповідно до дійсних обставин справи, і лише на цій основі визнати обвинуваченого винуватим чи невинуватим та вирішити інші питання [223, с. 5-6]. У продовження такої думки інші науковці вважають, що правосуддя не може обмежуватись інтуїцією або простою констатацією неспроможності чи нездатності сторін провадження до переконання у правовому змаганні, адже занадто великою є сила і ціна судового рішення [286, с. 133], а тому змагальність сторін не виключає активності та ініціативи суду щодо збирання доказів, необхідних для встановлення істини у справі [220, с. 44].

Ю. М. Мирошниченко з цього приводу висловив думку, що сторони кримінального провадження часто «недопрацьовують», а тому за таких реалій суд не повинен перетворюватись на стороннього спостерігача, який слідкуватиме за «грою» двох сторін [207]. Суд – це не просто арбітр між сторонами обвинувачення та захисту, він не має права не вирішити справу по суті лише на тій підставі, що сторона обвинувачення не зуміла з тих чи інших причин належним чином підтримати обвинувачення в суді або сторона захисту не змогла упоратися зі своїми обов'язками [213, с. 168]. Підтримуючи такий підхід та враховуючи, що згідно з ч. 1 ст. 94 КПК України суддя має оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому дослідженні усіх обставин кримінального провадження для прийняття відповідного процесуального рішення, інші вчені вважають, що таке внутрішнє переконання може бути результатом лише активних дій суду, яких вимагає від судді ч. 1 ст. 55 Конституція України [208, с. 120-121].

Зважаючи на посилення засади змагальності у кримінальному судочинстві, такий підхід не видається безспірним, адже надміру активне становище суду в процесі доказування (особливо у збиранні доказів) може призвести до негативних наслідків. Як стверджують А. П. Черненко і А. Г. Шиян, участь суду в доказуванні обставин, які встановлюють винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, можна оцінювати як його обвинувальну діяльність на боці сторони обвинувачення [362, с. 270], тобто тлумачити як обвинувальний ухил.

У зарубіжних державах підхід до ступеня активності суду в процесі доказування також є досить різним. Наприклад, ч. 2 ст. 244 КПК ФРН з метою встановлення істини вимагає від суду «ex officio» (тобто за посадою) поширити дослідження доказів на усі факти та засоби доказування, які мають значення для прийняття рішення [33], тобто зобов'язує дослідити усі обставини справи, не будучи зв'язаним клопотаннями сторін провадження. Інша норма (ч. 1 ст. 238 КПК ФРН) передбачає, що головуєчий здійснює керівництво розглядом справи, допитує підсудного та досліджує інші докази [33]. Зважаючи на це, А. В. Молдован робить висновок про те, що обов'язок доказування у німецькому кримінальному процесі покладається саме на суд [215, с. 31]. На противагу такому підходу, в США суд займає більш пасивне становище, надаючи більше свободи і відповідальності за перебіг доказування в судовому засіданні сторонам кримінального провадження. Як слушно стверджує Х.-Х. Єщек (Hans-Heinrich Jescheck), різниця між німецьким і американським процесуальним правом полягає не у високих ідеалах, які повинні бути встановлені, а швидше у методах, які обрані для їх досягнення. Техніка пошуку істини в цих державах відрізняються, а механізми, які використовуються для встановлення судової позиції, рівності між обвинуваченням і захистом, є різними. На думку автора, ці принципи відмінності зумовлені сталою традицією розгляду справ судом присяжних в США, який по факту відсутній у ФРН [36, с. 241, 243]

Видається, що все ж потрібно вести мову про якусь «золоту середину», компромісне становище суду, яке, з одного боку, давало б йому достатньо повноважень у сфері доказування для правильного встановлення обставин кримінального провадження і забезпечення подальшого належного обґрунтування рішень, а з іншого боку, не допускало суддівського ухилу. Тому цілком слушним видається твердження І. І. Котубей, відповідно до якого статус суду в процесі доказування визначається тим компромісом, що встановлений законодавцем між обов'язком суду ухвалювати законні, обґрунтовані, вмотивовані та справедливі рішення, а також необхідністю зберігати чітку межу, що відділяє функцію правосуддя від функцій обвинувачення та захисту [157, с. 147].

О. Г. Яновська вважає, що, зважаючи на урегулювання кримінальної процесуальної діяльності зі спрямуванням до змагальної форми кримінального процесу, активність суду у контексті його пізнавальної діяльності повинна бути зведена до мінімуму. Водночас, на думку науковиці, оскільки засада змагальності прямо передбачає обов'язок суду забезпечити умови, за яких сторони мали б можливість повною мірою реалізовувати свої процесуальні права на засадах рівноправності, слід говорити про підвищення активності суду в аспекті здійснення ним загального керівництва кримінальним процесом, у тому числі процесом доказування [385, с. 90]. Такий підхід нам видається слухним, адже, враховуючи комплексність діяльності суду під час судового провадження, зокрема щодо доказування, дійсно є підстави вести мову про більшу пасивність суду щодо реалізації одного елемента доказування і, навпаки, більшу активність – щодо іншого.

Слушними є й міркування В. В. Вапнярчука, на думку якого керівництво процесом доказування у кримінальному провадженні виявляється не лише у безпосередньому проведенні кримінального процесуального доказування, але й у спрямуванні судом його ходу. Керівництво процесом доказування органічно зливається з функціями суду, забезпечує рівноправну змагальність сторін, відображає сутність судової діяльності та акцентує його визначальну роль, центральне положення серед інших учасників кримінального провадження. При цьому таке керівництво охоплює два напрямки:

- організацію процесу доказування, що передбачає створення умов для його ефективного здійснення, дотримання передбачених законом судових процедур, засад кримінального провадження, забезпечення надання сторонам можливості активно і повноцінно брати участь у процесі доказування, використовувати свої процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, забезпечення дотримання послідовності вчинення процесуальних дій, спрямування судового розгляду на забезпечення з'ясування усіх обставин кримінального провадження;

- контроль за процесом доказування, що полягає у здійсненні нагляду за дотриманням відповідними суб'єктами нормативно встановленого порядку доказування, попередженні та усуненні будь-яких порушень правил формування та

дослідження доказів. В судовому засіданні такий контроль реалізується через повноваження головуєчого [67, с. 138].

Подібні погляди висловлює й М. І. Шевчук, розглядаючи при цьому правозабезпечувальну підфункцію суду, що охоплює, зокрема, створення умов для рівноправності сторін та надання можливості їм діяти, сприяння активності сторін, керівництво процесуальною діяльністю сторін та контроль за нею, діяльність, спрямовану на з'ясування усіх обставин кримінального провадження тощо. Водночас, авторка не вважає, що сприяння активності сторін означає підміну сторін судом та допускає змішування їх кримінальних процесуальних функцій, компенсацію активною діяльністю суду пасивності та бездіяльності окремих суб'єктів доказування, а, навпаки, така діяльність передбачає надання судом необхідної допомоги у використанні процесуальних засобів доказування та обстоювання учасниками судового розгляду, які з тих чи інших причин не можуть повною мірою реалізувати свій змагальний потенціал, своєї позиції перед судом. Таке сприяння в основному стосується процесу доказування і полягає у здійсненні судом за клопотанням сторін провадження власних повноважень, спрямованих на збирання нових доказів, а також тих, що сприяють їх поданню та дослідженню в судовому [367, с. 374-375].

Аналізуючи відповідно до положень чинного кримінального процесуального закону повноваження суду в процесі дослідження доказів, у тому числі тих, що можуть бути реалізовані судом з власної ініціативи, погоджуємось із висновком про відносно-пасивну модель становища суду у процесі доказування [365, с. 134], за якої суду властиві окремі елементи активності, що зумовлене покладанням на суд відповідальності за ухвалення законного, обґрунтованого, вмотивованого і справедливого рішення.

Ще одним дискусійним питанням, щодо якого відсутня єдність у доктрині, є співвідношення активності та ініціативності у діяльності суду в процесі доказування. Окремі науковці намагаються визначити один термін через інший. Наприклад, О. Г. Яновська процесуальну активність суду в змагальному кримінальному судочинстві пропонує розуміти як власну ініціативу суду, яку він може виявити за

своїм дискреційним розсудом [385, с. 90]. Дозволимо собі повною мірою не погодитись із таким баченням, адже здійснювати активну діяльність суд може не лише тоді, коли проявляє ініціативу у збиранні та дослідженні доказів. Сприяючи сторонам кримінального провадження у реалізації їх прав під час доказування, суд також діє активно. Активна діяльність суду відображає його участь у процесі реалізації як власних прав, так і обов'язків, хоч і найбільш яскраво проявляється у реалізації його дискреційних повноважень [366, с. 110]. Натомість, ініціативна діяльність проявляється у тому, що суд її реалізує за власним спонуканням, за своїм розсудом, вона для нього не є обов'язковою, а елемент активності у ній присутній у зв'язку зі здійсненням певних енергійних дій, тобто, проявляючи ініціативу, суд діє активно, вчиняє дії або приймає рішення, хоч і міг би цього не робити [70, с. 237]. Тому, розглядаючи співвідношення «активності» та «ініціативності» у діяльності суду в процесі доказування, на наш погляд, потрібно виходити з того, що будь-яка ініціативна діяльність суду завжди є активною, однак не кожна активна діяльність суду здійснюється за його ініціативою, про що свого часу висловився В. В. Вапнярчук [70, с. 237]. Відповідно, поняття «активність» у контексті досліджуваної проблематики є більш широким, ніж «ініціативність» і повністю його охоплює.

Виходячи з цього, більш точним видається підхід М. І. Шевчук, яка запропонувала розуміти під ініціативною діяльністю суду діяльність, яка обумовлена керівним становищем суду і полягає у реалізації судом на його власний розсуд наданих йому законом прав, які не передбачені іншими нормами кримінального процесуального закону як його обов'язки, з метою створення необхідних умов для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків, виконання завдань кримінального провадження, ухвалення законного та обґрунтованого рішення [366, с. 194].

Можливість ініціативної діяльності суду у процесу доказування виражена у нормах кримінального процесуального закону різними термінологічними зворотами, зокрема, «за ініціативою суду» (ч. 14 ст. 352, ч. 1 ст. 358 КПК України), «за власною ініціативою» (ч. 1 ст. 156, ч. 4 ст. 193, ч. 5 ст. 314, ч. 9 ст. 352, ч. 1 ст. 356 КПК

України), «за своєю ініціативою» (ч. 4 ст. 365 КПК України), «суд має право» (ч.ч. 2, 3, 5 ст. 97, ч. 2 ст. 332, ч. 7 ст. 336, ч. 2 ст. 351, ч.ч. 11, 15 ст. 352, ч. 4 ст. 356, ч. 1 ст. 360 КПК України). Трапляються й інші термінологічні звороти, з яких контекстуально зрозуміло, що рішення приймається судом за власним розсудом. Наприклад, у ч. 1 ст. 361 КПК України йдеться про те, що «у виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд ...».

Таким чином, під час дослідження доказів, їх перевірки суд може проявити активність як з власної ініціативи, використовуючи надані йому законом права, так і виконуючи покладені на нього обов'язки, вчиняючи процесуальні дії та приймаючи процесуальні рішення за ініціативою (клопотанням) сторін та інших учасників провадження.

Мабуть найменші дискусії викликає роль суду у реалізації іншого елемента доказування в судовому провадженні – оцінці доказів. Очевидно, це зумовлене тим, що, як уже згадувалося, кримінальний процесуальний закон (ч. 1 ст. 94 КПК України) зобов'язує суд здійснювати таку діяльність. Оцінку кожного доказу, який досліджувався в судовому засіданні, суд здійснює на предмет наявності відповідних властивостей – належності, допустимості, достовірності, а їх сукупність – на предмет достатності та взаємозв'язку для подальшого прийняття судового рішення. Хоча й інші учасники провадження в суді першої інстанції теж оцінюють докази, зокрема, у ході судових дебатів, однак лише оцінка доказів судом має правове значення, адже саме останній визначає силу, переконливість, придатність доказів, покладає їх в основу обґрунтування судового рішення.

Оцінка доказів судом як елемент процесу доказування відрізняється тим, що здійснюється виключно шляхом розумової діяльності [309, с. 136]. Певною мірою оцінка доказів здійснюється судом уже під час їх дослідження в судовому засіданні, водночас, головним чином цей процес відбувається у нарадчій кімнаті під час ухвалення вироку [190, с. 731].

Кримінальний процесуальний закон закріплює низку принципів положень, на яких ґрунтується оцінка судом доказів у кримінальному судочинстві, зокрема:

1) оцінка доказів здійснюється за внутрішнім переконанням суду, тобто суд під час оцінки доказів не зв'язаний висновками, зробленими стороною обвинувачення в обвинувальному акті, так само, як і не зв'язаний висновками, до яких дійшли сторони за результатами дослідження доказів та судових дебатів; механізм формування внутрішнього переконання суду включає пізнання доказів, їх аналіз на придатність, визначення істинності, формування суб'єктивного відношення та, зрештою, демонстрацію готовності діяти [72, с. 109];

2) суд вільний в оцінці доказів, жодні докази для нього не мають заздалегідь встановленої сили, що гарантується низкою положень кримінального процесуального закону (незалежність судді, додержання таємниці наради суддів під час винесення судового рішення тощо);

3) оцінка суддею доказів має ґрунтуватися на розгляді усіх обставин кримінального провадження в їх сукупності та бути викладена у формі мотивованого висновку про те, чому одні докази покладені в основу судового рішення, а інші – відхилені;

4) під час оцінки доказів суд керується законом.

З приводу окремих положень у наукових джерелах містяться певні застереги. Наприклад, Т. М. Мирошніченко вважає, що відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства немає достатніх підстав для характеристики оцінки судом доказів як «вільної», оскільки вона не є вільною уже тому, що передбачає дотримання вимог закону, умов загального характеру [209, с. 183]. З такою позицією нам погодитись важко, адже оцінка доказів, як і інша процесуальна діяльність, урегульована і відбувається у рамках визначених нормами кримінального процесуального закону, однак це не означає, що оцінка доказів судом не здійснюється вільно. Безумовно, закон передбачає критерії за якими здійснюється така діяльність, водночас, не містить жодних формальних вказівок, які б обмежували суддівський розсуд і наперед формували обов'язковість певного доказу для суду.

Певні дискусії у наукових колах мають місце також щодо проблеми ініціативності суду в процесі оцінки доказів щодо вирішення питання про визнання доказів недопустимими. Д. О. Захаров і А. В. Руденко зазначають, що докази,

отримані з порушенням закону можуть бути двох видів: 1) умовно недопустимі, недопустимість яких визначається судом з урахуванням фактичного впливу порушення на правильність встановлення обставин кримінального провадження та права учасників; 2) безумовно недопустимі, недопустимість яких встановлена в законі, який зобов'язує суд у кожному разі виявлення подібних порушень, визнавати отриманий доказ недопустимим [118, с. 201]. Відповідно, КПК України передбачає два порядки визнання доказів недопустимими: 1) під час їх оцінки у нарадчій кімнаті в процесі ухвалення судового рішення (якщо докази не є очевидно недопустимими); 2) під час судового розгляду (у разі очевидної недопустимості доказів), що має наслідком неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

У першому випадку, очевидно, оцінивши досліджені докази у їх сукупності, суд самостійно у нарадчій кімнаті вирішує, які з них є недопустимими і потрібно умотивовано відкинути. Натомість, у другому випадку не зовсім зрозуміло, за чиєю ініціативою відбувається визнання доказів «очевидно недопустимими» – за клопотанням сторін або інших учасників провадження чи за власною ініціативою суду. Як наслідок, з цього приводу і у кримінально-процесуальній доктрині єдність поглядів відсутня. Так, А. А. Павлишин вважає, що якщо порушення допустимості доказів мають очевидний характер, то питання про визнання їх недопустимими має вирішуватися судом одразу після заявлення сторонами відповідного клопотання [231, с. 362]. Про те, що ініціатива у поданні клопотання про визнання доказів недопустимими належить сторонам та потерпілому наголошують й автори науково-практичних коментарів до КПК України [165, с. 264-265; 168, с. 239]. С. А. Крушинський підкреслює, що прийняття такого рішення судом за власною ініціативою означало б обмеження змагальних можливостей учасників провадження [176, с. 192].

Дещо непослідовну позицію з цього питання демонструє О. В. Литвин, який спочатку доходить до висновку, що намагання виключити ініціативу суду при визначенні допустимості доказів є спробою обмежити суд у можливості оцінки доказів, що надаються сторонами, а надалі резюмує, що у випадку встановлення

очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд повинен визнавати цю недопустимість лише, якщо наявне клопотання сторони або потерпілого, оскільки саме на них покладається тягар доказування очевидної недопустимості доказів. Тобто суд не повинен виключати із розгляду навіть очевидно недопустимі докази, якщо про це немає клопотань сторін або потерпілого [189, с. 358].

Натомість, М. І. Шевчук вважає, що порушення судом питання про визнання доказів недопустимими з власної ініціативи цілком відповідає його керівній ролі у змагальному кримінальному провадженні, при цьому суд виконує свій конституційний обов'язок, який полягає у недопущенні використання доказів, отриманих з порушенням закону. А індиферентна позиція суду у випадку виявлення ним допущених органами досудового розслідування процесуальних порушень суперечить ролі суду як гаранта прав і свобод людини і громадянина [366, с. 135, 137].

Схиляючись до останньої наведеної позиції, звернемо увагу на категоричне формулювання відповідного повноваження суду у ч. 2 ст. 89 КПК України – «...суд визнає цей доказ недопустимим...». Тобто законодавець не залишає суду простору для розсуду і у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду зобов'язує його визнати цей доказ недопустимим (не вказуючи, що підставою для цього має бути клопотання учасників провадження). Водночас, щоб зняти неоднозначне тлумачення цієї норми, вважаємо за доцільне внести зміни до ч. 2 ст. 89 КПК України і викласти її у такій редакції: «2. У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате».

І, нарешті, суд є суб'єктом доказування, який здійснює використання доказів. При цьому така його діяльність істотно відрізняється від використання доказів іншими суб'єктами доказування і здійснюється в особливій формі – обґрунтування судових рішень. Саме у мотивувальній частині судового рішення суд викладає

власну правову позицію, демонструє своє ставлення до правової позиції інших суб'єктів доказування, наводить відповідні обґрунтування свого рішення на основі досліджених доказів. Як слушно стверджує В. В. Вапнярчук, суд, який здійснює судовий розгляд, також, як і сторони провадження, має обов'язок обґрунтування своєї правової позиції, який випливає з загально-нормативних вимог законності, обґрунтованості та вмотивованості судових рішень, що є необхідними гарантіями їхньої правомірності та правосудності (згідно зі ст. 370 КПК України). Судовий обов'язок обґрунтування своїх рішень визнається сьогодні важливою складовою процесу забезпечення справедливості [67, с. 137]. Цю складову доказової діяльності суду більш детально ми проаналізуємо у підрозділі 3.2.3 дисертації.

Таким чином, діяльність суду в процесі доказування у провадженні в суді першої інстанції характеризується значним рівнем відповідальності та складності, адже передбачає необхідність забезпечення змагальності судового провадження та ухвалення справедливого судового рішення [235, с. 96]. Для досягнення мети доказування та кримінального судочинства в цілому суд має вирішити комплекс відповідних завдань: 1) встановлення правової достовірності отриманої інформації про обставини кримінального правопорушення; 2) ефективне забезпечення прав, свобод та законних інтересів сторін та інших осіб, які беруть участь у доказуванні; 3) забезпечення виконання усіма суб'єктами кримінальних процесуальних правовідносин покладених на них юридичних обов'язків; 4) застосування усіма суб'єктами доказування належних способів, методів та засобів встановлення обставин у кримінальному провадженні.

З огляду на наведене, вважаємо помилковим характеризувати суд у процесі доказування як пасивного спостерігача-арбітра. Водночас, на наш погляд, немає підстав стверджувати й те, що активність суду взагалі не може бути обмежена. Відповідно, ефективність та справедливість кримінального судочинства може бути забезпечена лише шляхом досягнення певного балансу між активністю та пасивністю суду. Видається, що модель такого балансу повинна поєднувати пасивність (безініціативність) суду щодо збирання доказів та його активність щодо безпосереднього дослідження доказів, їх оцінки та обґрунтування за їх допомогою

судових рішень. Така активність суду не може розцінюватися як порушення засади змагальності.

Проаналізовані нами повноваження суду в процесі доказування у провадженні в суді першої інстанції дають підстави погодитись із висновком про те, що у доказовій діяльності суду органічно поєднані три напрями: 1) доказування-пізнання; 2) доказування-обґрунтування; 3) керівництво процесом доказування [67, с. 135-138].

Наостанок підкреслимо, що на нашу думку, суд є основним суб'єктом доказування [303, с. 40], що з більшим або меншим ступенем активності та ініціативності здійснює усі елементи, які ми вкладаємо у структуру доказування у провадженні в суді першої інстанції. Засадничо, уся пізнавальна діяльність в судовому провадженні спрямована саме на забезпечення отримання судом максимально повного та всебічного знання про обставини кримінального провадження з метою його справедливого вирішення і ухвалення законного, обґрунтованого і вмотивованого рішення.

2.3. Сторони кримінального провадження як суб'єкти доказування в судовому провадженні у першій інстанції

З'ясування ролі та місця сторін кримінального провадження дуже важливе для розуміння сутності та змісту кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. Для цього, власне, розпочнемо із законодавчого розуміння складу сторін кримінального провадження. У п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України дається визначення сторони кримінального провадження через перелік відповідних суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності [164]. Зрозуміло, що на стадіях судового провадження в суді першої інстанції можуть бути задіяні лише окремі з зазначених у вказаній нормі суб'єктів. З огляду на це робимо висновок, що сторона обвинувачення в судовому провадженні представлена прокурором, а також потерпілим, його представником та законним представником у випадках, установлених КПК України, а сторона захисту – обвинуваченим (підсудним),

особою, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їхніми захисниками та законними представниками.

Оцінюючи зміст п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України, зауважимо на проблемності визначення статусу особи, щодо якої прокурор звернувся до суду з клопотанням про звільнення її від кримінальної відповідальності, в судовому провадженні у першій інстанції. Така особа не набуває статусу обвинуваченого, адже останнім є особа, щодо якої до суду переданий *обвинувальний акт* (ч. 2 ст. 42 КПК України). Зі змісту п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України вбачається, що питання про звільнення від кримінальної відповідальності може ставитись лише після повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, тобто набуття нею статусу підозрюваного. Водночас, положення ч. 3 ст. 42 КПК України, які урегульовують правовий статус підозрюваного, не передбачають можливості його участі в судовому провадженні. Таким чином, на наш погляд, серед суб'єктів, які відносяться до сторони захисту, за аналогією варто виокремлювати особу, щодо якої вирішується питання про звільнення від кримінальної відповідальності, що потребує внесення відповідних змін до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України.

Роль та місце сторін кримінального провадження у процесі кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції зумовлена дією засади змагальності, що, зокрема, проявляється у самостійному обстоюванні сторонами обвинувачення і захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими кримінальним процесуальним законом. При цьому, ч. 2 ст. 22 КПК України декларує, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Таким чином, однією з ознак змагального кримінального провадження, яка не викликає сумнівів у науковців, є процесуальна рівність (рівноправність) сторін обвинувачення і захисту [145, с. 17; 293, с. 42; 299, с. 74; 304, с. 885]. О. Г. Яновська розглядає процесуальну рівноправність сторін як одну із правових гарантій реалізації засади змагальності, що забезпечують функціонування змагальної форми кримінального судочинства [384, с. 40].

Водночас, розуміння сутності цієї ознаки у кримінально-процесуальній доктрині різняться. Вчені відзначають, що процесуальна рівність сторін кримінального провадження полягає у тому, що кожна із них наділена рівними правами й несе обов'язки, які відповідають їх процесуальному становищу; рівність прав означає їх взаємну відповідність та пропорційність, за якої одна сторона не повинна бути у привілейованому положенні у порівнянні з іншою [304, с. 885; 130, с. 45]. Сторони кримінального провадження є рівними перед судом у доказуванні правильності власної правової позиції та спростуванні доводів опонента [182, с. 108]. О. В. Ряшко та І. В. Матіос висловлюють думку, що сутність засади змагальності у кримінальному судочинстві полягає у паритетності сторін обвинувачення та захисту у реалізації наданих їм процесуальним законом прав і виконання обов'язків під час кримінального провадження, однак рівність сторін не означає однаковість їхнього положення [295, с. 344].

Л. В. Мединська у світлі рівності прав сторін кримінального провадження веде мову про змагальні, диспозитивні, диспозитивно-змагальні права та акцентує увагу на тому, що сторони у вітчизняному судовому процесі вільні у визначенні порядку реалізації наданих кримінальним процесуальним законом прав та можуть використовувати однакові способи для відстоювання своєї позиції в суді [205, с. 459-460]. З цього приводу варто наголосити, що, на наш погляд, некоректно говорити про «диспозитивні права», адже будь-яке право учасників кримінального провадження передбачає свободу у їх користуванні. «Недиспозитивних» прав не існує в принципі. Основний зміст засади диспозитивності і зводиться до того, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених КПК України.

У контексті досліджуваної проблематики постає декілька питань, що потребують з'ясування: 1) чи означає рівноправність сторін кримінального провадження те, що їх права повинні бути однаковими; 2) чи можливо у кримінальному провадженні в принципі забезпечити повну рівність сторін кримінального провадження?

З приводу першого питання варто погодитись із думкою Р. О. Куйбіди, який вважає, що рівність прав щодо участі у процесі та обстоюванні своєї позиції не можна ототожнювати з поняттям «однакові права». Права можуть бути різними залежно від того, в якій ролі особа виступає у процесі, такі права повинні бути адекватними її процесуальному становищу. При цьому одна сторона ніколи не повинна бути у привілейованому чи дискримінованому становищі порівняно з іншою стороною [181, с. 86].

Розвиваючи такий підхід, В. В. Вапнярчук зазначає, що, зважаючи на різні засоби, які регламентовані законом та використовуються сторонами в процесі формування правової позиції (як власної, так й інших суб'єктів доказування), можна говорити про рівні, але не однакові права сторін. Водночас, коли йдеться про дослідження правових позицій, їх представлення та обґрунтування перед судом, сторони мають саме однакові права, що обумовлює посилення процесуальної активності сторін, а отже сприяє здійсненню дійсно змагального кримінального провадження [74, с. 346].

Дійсно, говорити про абсолютну однаковість прав сторін кримінального провадження підстав немає. Це зумовлено, передусім, виконанням ними різних функцій у кримінальному провадженні, напрямів процесуальної діяльності, що здійснюється з метою реалізації завдань кримінального провадження [111, с. 36]. Априорі не можна стверджувати про абсолютну однаковість прав сторін кримінального провадження, адже одна із них намагається довести тезу про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, а інша – спростувати її: прокурор як представник сторони обвинувачення має право подати до суду обвинувальний акт, а сторона захисту має право визнати це обвинувачення (де факто визнати винуватість) або ж заперечувати його і наводити аргументи для спростування. Р. О. Куйбіда з цього приводу зазначає, що такі права є різними, але рівними, їх рівність означає взаємну відповідність, пропорційність [181, с. 86].

Водночас, якщо детально аналізувати процесуальний статус учасників кримінального провадження, що представляють різні сторони, можна дійти висновку і про наявність системи однакових прав сторін судового провадження у першій

інстанції (дослідники називають їх змагальними [181, с. 86] або диспозитивно-змагальними [205, с. 460]). Зокрема, до них варто віднести: право подавати суду докази; право брати участь у дослідженні доказів і доводити їх переконливість перед судом; право заявляти клопотання (у тому числі щодо визнання доказів недопустимими) та висловлювати заперечення щодо клопотань іншої сторони; право виступати в судових дебатах; право оскаржувати судові рішення тощо.

Зважаючи на викладене, варто погодитись із висновком, що слід вести мову швидше не про рівність прав, а про рівність процесуальних можливостей сторін кримінального провадження, оскільки кожен учасник кримінального провадження наділений правами та має обов'язки, які відповідають його процесуальному становищу [188, с. 110].

Відповідь на інше проблемне питання – чи можливо у кримінальному провадженні в принципі забезпечити повну рівність сторін кримінального провадження – на наш погляд, теж повинна бути негативною. У наукових джерелах неодноразово наголошувалось на очевидній засобовій диспропорції доказових «озброєнь» сторін кримінального провадження – «quod licet Jovi, non licet bovi» [90, с. 222] (з латини – «що дозволено Юпітеру, не дозволено бику»), а тому проголошена змагальність і рівноправність сторін у збиранні та поданні до суду доказів має елементи правової фікції [176, с. 96], у зв'язку з чим положення чинного кримінального процесуального закону потребують удосконалення з метою забезпечення реальної, а не декларативної рівності сторін кримінального провадження [143, с. 120]. Певною мірою з такими висновками науковців можна погодитись, однак, вони є справедливими лише щодо стадії досудового розслідування, адже, як слушно стверджує М. Є. Шумило, сторона захисту не наділена правом щодо проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, вона може лише клопотати перед стороною обвинувачення про це і практично позбавлена можливості впливати на процес формування доказів у стадії досудового розслідування [380, с. 63]. Водночас, чи може бути по-іншому? Очевидно, що ні, оскільки в стадії досудового розслідування на одну із сторін (сторону обвинувачення) в силу засади публічності покладається обов'язок вжити

усіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК України). Відповідно для успішного виконання цього обов'язку вона й наділяється досить широким арсеналом слідчих (розшукових) дій, недоступних для сторони захисту.

Проте, якщо вести мову про судові провадження у першій інстанції, не дивлячись на різні «стартові» можливості сторін кримінального провадження, зумовлені фактичною їх нерівністю у стадії досудового розслідування, законодавець все ж створив реальне підґрунтя для змагального процесу, про що свідчить наявність згаданої вище системи «однакових» та інших пропорційних прав, якими наділяються сторони кримінального провадження. Ю. Б. Пастернак у цьому контексті зазначає, що надання стороні захисту одних лише процесуальних гарантій (*favor defensionis*) без механізму реалізації ініціативи сторони захисту щодо збирання фактичних даних недостатньо для підтримання балансу сторін [236, с. 291]. З такою позицією можна частково погодитись, уточнивши, що *favor defensionis*, що знаходять прояв, зокрема, у презумпції невинуватості обвинуваченого, тлумаченні будь-яких сумнівів на його користь, свободі від самовикриття, праві відмовитись від давання показань, ініціюванні стороною захисту визнання доказів недопустимими та асиметрії відповідних правил, праві обвинуваченого на останнє слово тощо [2, с. 13-14], певним чином згладжують цю проблему і максимально формують паритетне становище сторін.

ЄСПЛ розглядає принцип рівності сторін (*principle of equality of arms*) як складову більш широкої концепції справедливого судового розгляду та вимагає, щоб кожній стороні була надана розумна можливість представити свою справу в умовах, що не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом, тобто, щоб був забезпечений «справедливий баланс» сторін (справи «*De Haas and Gijssels v. Belgium*» [9], *Dombo Beheer B.V. v. The Netherlands* [10], *Nadtochiy v. Ukraine* [21] та інші). На цьому наголошують також і вітчизняні, і зарубіжні дослідники [34, с. 178; 384, с. 36].

Захищене ст. 6 ЄКПЛ право на справедливий судовий розгляд, складовим елементом якого є змагальність провадження, що має провідною ідеєю забезпечення

паритетності сторін обвинувачення і захисту, які самостійно відстоюють їх правові позиції у формі судового спору шляхом реалізації наданих законом процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків [166, с. 72]. Зазначений принцип вимагає, щоб кожна сторона провадження має бути поінформована про подання та аргументи іншої сторони та отримувати нагоду коментувати чи спростовувати їх [355, с. 29]. З цього приводу ЄСПЛ у справах «Ruiz-Mateos v. Spain» і «Vermeulen v. Belgium» наголосив, що принцип змагальності провадження означає, що кожній стороні повинна бути надана можливість ознайомитися з усіма доказами та зауваженнями, наданими іншою стороною, і відповідати на них з метою впливу на рішення суду [23; 28]. Понад те, відповідно до трактування ЄСПЛ § 1 ст. 6 ЄКПЛ, органи обвинувачення повинні відкрити стороні захисту усі наявні у них докази, незалежно від того, чи вони свідчать на користь або проти обвинуваченого. Водночас, право на розкриття відповідних доказів не є абсолютним правом. У кримінальному провадженні можуть існувати конкуруючі інтереси, такі як національна безпека або необхідність захистити свідків, яким загрожує помста, або зберегти таємні поліцейські методи розслідування, які необхідно зважити з правами обвинуваченого. Крім того, ЄСПЛ вважає, що для забезпечення того, щоб обвинувачений отримав справедливий суд, будь-які труднощі, яких зазнав захист через обмеження його прав, повинні бути достатньою мірою урівноважені процедурами, яких дотримуються судові органи (справа «Jasper v. the United Kingdom») [14].

Наприклад, у справі «Georgios Papageorgiou v Greece» національні суди, що розглядали справу, не мали змоги дослідити оригінали документів (чеків) або перевірити, чи подані їм копії відповідали оригіналам. Крім того, суд першої інстанції наказав знищити чеки (найважливіші докази у справі), які вважав підірваними. Як наслідок, основою для засудження заявника за шахрайство були головним чином фотокопії відповідних чеків. ЄСПЛ цілком справедливо зазначив, що подання оригіналів чеків мало вкрай важливе значення для захисту заявника, оскільки дозволило б йому доводити, що обвинувачення в шахрайстві були необґрунтованими. Попри неодноразові клопотання заявника, основні докази не

були належно подані і обговорені на судовому засіданні в його присутності. Беручи це до уваги, ЄСПЛ дійшов до висновку, що провадження в цілому не відповідало критеріям справедливого судового розгляду [11].

Принципи рівності сторін і змагальності як компоненти ширшої концепції справедливого судового розгляду частково втілені також в § 3 ст. 6 ЄКПЛ. Зокрема, у справі «Barbera, Messegue and Jabardo v. Spain» ЄСПЛ пояснив, що § 1 ст. 6 разом із § 3 також вимагає від Договірних держав вжити позитивних заходів, зокрема негайно інформувати обвинуваченого характеру та причини висунутого проти нього обвинувачення, надати йому достатній час і можливості для підготовки свого захисту, забезпечити йому право захищати себе особисто або за допомогою адвоката, а також надати йому можливість допитати свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також право вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що і свідків обвинувачення. При цьому, останнє право не тільки передбачає однакове ставлення до обвинувачення та захисту у цьому питанні, але також означає, що заслуховування свідків має загалом бути змагальним [5].

З цього приводу зарубіжні дослідники (Dovydas Vitkauskas, Grigoriy Dikov) упевнено стверджують, що питання щодо ненадання доказів стороні захисту можна аналізувати як з точки зору вимоги змагальності провадження в цілому (можливість знати та перевіряти докази перед судом), так і гарантії рівності сторін, зокрема (можливість знати та перевіряти докази на рівних умовах з іншою стороною) [49, с. 65]. З таким підходом ми повністю погоджуємось.

Хоча ЄСПЛ неодноразово заявляв про те, що його завданням не є диктувати Договірним державам організацію внутрішньої системи для прийняття доказів, а радше забезпечити наявність достатніх гарантій, доступних для обвинуваченого для загального доступу до справедливого судового розгляду (справа «С.В. v. Austria»). У зазначеній справі, наприклад, національний суд не дозволив приватному експерту давати показання у провадженні в якості свідка. Водночас, ЄСПЛ відзначив, що призначений судом експерт звернувся до ймовірних проблемних питань, порушених приватним експертом, а заявник та його захисник мали достатню можливість поставити питання призначеному судом експерту, щоб послатися на ствердженні

проблеми, порушені приватним експертом, і викликати будь-які можливі сумніви щодо якості висновку призначеного судом експерта, заперечувати висновок експерта, призначеного судом, подати будь-які аргументи на свій захист. Таким чином, ЄСПЛ дійшов висновку, що національні суди ретельно та всебічно обґрунтували своє рішення відмовити у залученні приватного експерта, що не могло обмежити право заявника на рівність сторін, а відтак, на справедливий судовий розгляд [7].

Хоча, звичайно, не існує вичерпного визначення мінімальних вимог рівності сторін кримінального провадження, проте повинні бути забезпечені достатні процесуальні гарантії, що відповідають характеру провадження. Вони можуть включати можливості щодо: 1) подання доказів, б) оскарження доказів протилежної сторони; 3) подання аргументів щодо спірних питань [49, с. 65]. Так, у справах «Mirilashvili v. Russia» і «Matytsina v. Russia» ЄСПЛ акцентував увагу на тому, що принцип рівності сторін, закріплений § 1 ст. 6 ЄКПЛ, не вимагає, щоб сторона захисту мала ті самі повноваження, що й сторона обвинувачення, коли йдеться про збирання доказів. Однак важливим є те, щоб ці відмінності не ставили захист у невідповідне становище порівняно з обвинуваченням, а процесуальні правила отримання доказів та їх подання під час судового розгляду не унеможлилювали реалізацію прав сторони захисту, гарантованих ст. 6 ЄКПЛ, практичним і ефективним чином [19; 20]. Наприклад, у справі «Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia» ЄСПЛ констатував, що стороні захисту може бути важко оспорити висновок експерта без допомоги іншого експерта у відповідній галузі, а тому простого права сторони захисту просити суд призначити іншу експертизу недостатньо. Щоб ефективно реалізувати це право, сторона захисту повинна мати однакоvu можливість подати свої власні «експертні докази» [17].

Реалізація принципу рівноправності сторін у кримінальному провадженні неможлива без гарантування права обвинуваченого на участь в судовому розгляді [38, с. 12]. ЄСПЛ у справі «Colozza v. Italy» наголосив, що особа, обвинувачена у кримінальному правопорушенні, не може реалізувати свої права «особисто захищатися», «допитувати свідків» та «отримувати безкоштовну допомогу

перекладача, якщо вона не розуміє або не розмовляє мовою, яку використовують в суді», якщо вона не присутня в судовому засіданні [8]. Якщо ж справа про кримінальне обвинувачення все ж була розглянута за відсутності обвинуваченого, то, коли він дізнається про факт розгляду цієї справи, йому повинно бути надане право звернутися до суду з клопотанням про перегляд цієї справи. У цьому контексті варто погодитись із твердженням Б. Павішіча (Berislav Pavišić) про те, що навіть спрощене провадження, що здійснюється без участі обвинуваченого, має залишати недоторканими ефективність та найважливіші гарантії кримінального провадження [45, с. 325].

Водночас, обвинуваченому повинен бути наданий «достатній час і можливість для підготовки свого захисту», а основна діяльність захисту від його імені може включати все, що є «необхідним» для підготовки до основного судового розгляду. Обвинувачений повинен мати можливість організувати свій захист належним чином і без обмежень щодо можливості надати всі відповідні аргументи захисту перед судом першої інстанції та таким чином вплинути на результат провадження. Крім того, переваги, якими повинен користуватися кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення, включають можливість ознайомитися, з метою підготовки свого захисту, з результатами розслідувань, проведених під час провадження (справа «Leas v. Estonia») [18].

На думку Дж. Макбрайда, справедливості не можна досягнути там, де обвинувачення і захист в кримінальному провадженні перебувають в нерівному становищі [198, с. 20-21]. Як демонструють наведені приклади, принцип рівності сторін, переважно, трактується ЄСПЛ у контексті участі їх у процесі доказування (поданні доказів, їх безпосередньому дослідженні, допиті свідків, залученні експертів, представленні своєї правової позиції та оспоренні позиції протилежної сторони).

Верховний Суд також розвиває наведені позиції у своїх рішеннях. Кожна сторона судового провадження повинна мати достатню можливість докладно знайомитись з аргументами та доказами, поданими іншою стороною, що дозволяє їм адекватно підготувати свою лінію обвинувачення або захисту, а також мати

можливість висловлювати свої зауваження та подавати власні докази. Це сприяє забезпеченню повноцінного обговорення і урахування всіх релевантних аспектів судового розгляду. В іншому випадку під загрозою стоїть упевненість сторін у функціонуванні правосуддя, яке ґрунтується, зокрема, на усвідомленні того, що вони мали змогу висловити свої думки щодо кожного документа у матеріалах справи [261]. Доказування є змагальною діяльністю, оскільки, надаючи докази на обґрунтування своєї позиції, сторона завжди має на меті переконати суд в своїй правоті. Саме від переконливості доказів залежить результат судового розгляду.

Верховний Суд вважає паритетність сторін обвинувачення і захисту, які самостійно відстоюють їхні правові позиції у формі судового спору шляхом реалізації наданих законом процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків, провідною ідеєю засади змагальності у кримінальному провадженні. З наведеного слідує, що предмет та межі судового розгляду, а, відповідно, й предмет та межі судового рішення, прийнятого за результатами розгляду, визначаються тими питаннями, які сторони ставлять перед судом [261]. Натомість, суд повинен забезпечити сторонам провадження можливість брати активну участь у процесі доказування, забезпечити не просто очевидний, а ефективний баланс відносин між обвинуваченням і захистом під час «судового двобою» [43, с. 81; 44, с. 16]. Власне, тут можна погодитись із думкою Г. О. Піддубняк у тому, що забезпечення прав сторін обвинувачення і захисту у доказуванні є діяльністю (діями) органів та посадових осіб, уповноважених вести кримінальний процес, яка спрямована на надання сторонам можливості безперешкодної реалізації тих прав, якими вони наділені як суб'єкти доказування, та усунення перешкод для цього [242, с. 131].

За слушним твердженням М. А. Маркуш, в умовах демократичного суспільства у змагальному процесі кожен учасник правосуддя повинен мати достатню можливість для відстоювання своїх процесуальних інтересів. Дія принципу змагальності ґрунтується на переконанні, що протилежність інтересів сторін найкраще забезпечить повноту матеріалів справи через активне виконання сторонами процесу тільки їм притаманних функцій [202, с. 30]. Слід підкреслити, що це різні інтереси. Обвинувачений має приватні (особисті, власні) інтереси,

захисник – представляє приватні інтереси іншої особи, а прокурор – публічні інтереси (доведення винуватості обвинуваченого і притягнення його до кримінальної відповідальності).

Водночас, не лише різними інтересами зумовлюється відмінність процесуального становища сторін судового провадження у першій інстанції. Передусім, це виконувані ними процесуальні функції та завдання, які із них витікають. Саме на сторону обвинувачення (в судовому провадженні – як правило, прокурора) законодавець покладає обов'язок доказування. Такий підхід є цілком логічним, адже обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК (п. 13 ст. 3 КПК України), а в силу засади презумпції невинуватості хто висуває обвинувачення, той і повинен довести його обґрунтованість. Для цього прокурор наділений низкою повноважень у стадії досудового розслідування, які, як стверджує Г. В. Мовчан, свідчать про виконання ним функції кримінального переслідування, яке на певному етапі провадження у кримінальній справі трансформується в обвинувачення, що в подальшому підтримується ним в суді [214, с. 33].

Наголосимо, що у кримінально-процесуальній доктрині досить різноманітними також є погляди та підходи щодо розуміння правової природи участі прокурора в судовому провадженні. Так, наприклад, В. С. Гнатенко наголошує, що завдання державного обвинувача полягає у тому, щоб допомогти суду встановити об'єктивну істину для ухвалення вироку. Для цього прокурор як державний обвинувач бере участь в судовому розгляді, задає питання щодо кваліфікації кримінального правопорушення, аргументує докази, які встановлені під час судового розгляду, має право змінити правову кваліфікацію та обсяг обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа [91, с. 106]. З подібним баченням складно погодитися повністю. По-перше, характеристика прокурора як «помічника» суду має корені з радянського кримінального процесу, де зв'язка «слідчий – прокурор – суд» розглядалась як така, що послідовно вирішує питання

засудження винуватого у вчиненні злочину. По-друге, як раніше уже зазначалось, досить спірним є питання про досягнення істини у кримінальному провадженні. По-третє, такий підхід суперечить змісту засади змагальності, адже не лише прокурор як державний обвинувач сприяє суду у вирішенні провадження, а й сторона захисту в однаковій мірі здійснює комплекс процесуальних заходів, спрямованих на досягнення цієї мети.

С. В. Томин свого часу наголошував на тому, що на прокурора повинен також покладатись обов'язок проявляти ініціативу у виявленні нових доказів, необхідних як для захисту прав та законних інтересів окремих фізичних та юридичних осіб, так і для захисту особи від незаконного та необґрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження її прав та свобод [326, с. 224]. Зрозуміло, що, якщо вести мову про стадію досудового розслідування, то в силу ч. 2 ст. 9 КПК України прокурор, здійснюючи нагляд, зобов'язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку. В судовому провадженні прокурор, передусім, виступає обвинувачем. Водночас, якщо досліджені в судовому засіданні докази вказують на необґрунтованість пред'явленого обвинувачення, прокурор зобов'язаний відмовитись від його підтримання, за таких умов це єдина нормальна реакція прокурора.

Розуміння сутності обов'язку доказування у кримінальному провадженні у кримінально-процесуальній доктрині є суперечливим. Традиційно у наукових працях ведеться мова про широке (обов'язок здійснення діяльності зі збирання, перевірки та оцінки доказів) і вузьке (обов'язок довести винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення) розуміння обов'язку доказування [176, с. 79; 155, с. 90]. Звичайно, кожен із цих підходів має право на існування, проте аналіз змісту ч. 1 ст. 92 КПК України наводить на висновок, що нормативне трактування обов'язку доказування повністю не вкладається у жоден із наведених підходів, адже законодавець включає у це поняття не лише доведення тези про

винуватість обвинуваченого, а й поширює його на інші елементи предмета доказування, що передбачені ч. 1 ст. 91 КПК України.

В силу засади публічності обґрунтування та підтримання обвинувачення в судовому провадженні, у тому числі й у провадженнях, що розпочаті виключно за заявою потерпілого (провадження у формі приватного обвинувачення) здійснює прокурор [254]. Лише в окремих випадках цей обов'язок покладається на приватного обвинувача (потерпілого).

Натомість, на сторону захисту обов'язок доказування жодної з обставин, що мають бути встановлені у кримінальному провадженні, у тому числі й невинуватість обвинуваченого, менший ступінь вини, наявність обставин, які виключають кримінальну відповідальність або пом'якшують покарання, не покладається. Це зумовлено дією засади презумпції невинуватості, що за слухним твердженням Т. І. Фулей, забороняє формування передчасної позиції суду, яка б відображала думку про те, що особа, обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, є винуватою ще до того, коли її вина буде доведена відповідно до закону [354, с. 47]. Обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинуватість і, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом, він повинен бути виправданим. При цьому, усі сумніви щодо доведеності вини особи повинні тлумачитися на її користь [359, с. 97]. ЄСПЛ також тлумачить презумпцію невинуватості як один із елементів права на справедливий суд і вказує, що вона має запобігти: 1) формуванню громадської думки щодо винуватості/невинуватості особи за відсутності остаточного судового рішення; 2) завчасного впливу попередньої оцінки фактів у справі органами розслідування на ухвалення рішення судом (справа «*Alenet de Ribemont v. France*» [4]).

Водночас, і обвинуваченому і його захиснику, законному представнику надається низка прав, які дозволяють брати участь у процесі доказування і доводити невинуватість обвинуваченого. У цьому контексті варто згадати про термін «тягар доказування», який також використовується у теорії кримінального процесу. Окремі науковці намагались ототожнювати поняття «обов'язок доказування» і «тягар доказування». Наприклад, М. М. Михеєнко свого часу зазначав, що обома термінами

можна оперувати як рівнозначними [212, с. 57]. Однак, на наш погляд, погодитись із таким трактуванням немає підстав.

Л. М. Гуртієва і Т. В. Лукашкіна, ведучи мову про тягар доказування, зазначають, що під час судового провадження він покладений на прокурора, а також на потерпілого, який підтримує обвинувачення у разі відмови від нього прокурора (тобто на сторону обвинувачення). Водночас, науковиці вважають, що на обвинуваченого не може покладатись тягар доказування, а щодо діяльності захисника, на їх погляд, є певний сенс говорити про «тягар доказування» [100, с. 32]. Видається, що авторки теж допускають змішування двох термінів, що не відображає їх дійсного змісту.

Більш переконливою видається позиція тих вчених, які ці поняття розмежовують, розглядаючи обов'язок доказування як різновид юридичного обов'язку, невиконання або неналежне виконання якого тягне за собою застосування певного виду відповідальності [169, с. 282; 71, с. 146; 74, с. 347]. Крім того, варто погодитись із В. В. Вапнярчуком, який, розмежовуючи обов'язок та тягар доказування, вказує, що відмінність між цими термінами полягає у тому, що тягар доказування забезпечується не заходами відповідальності, а більшою мірою тим інтересом, який переслідується сторонами у кримінальному процесі. Саме інтерес, а не примус, на думку автора, є рушійною силою при реалізації тягаря доказування [71, с. 148]. Тобто певний суб'єкт доказування несе тягар доказування обставин кримінального провадження саме тому, що це відповідає його процесуальним інтересам та дає можливість відстоювати свою правову позицію. Наприклад, сторона захисту не зобов'язана доводити алібі обвинуваченого, однак, оскільки доведення цього факту сприятиме виправданню обвинуваченого, захисник подає суду відповідні докази.

З цього приводу цікавим є твердження О. В. Скупінського і В. І. Гніденко, що у випадку наявності тягаря надання доказів для ствердження *affirmative defense* сторона захисту повинна надати докази, які б «*prima facie*» свідчили про існування даних обставин, і даний тягар вже переходить на сторону обвинувачення, яка повинна спростувати таке твердження. Причому покладення тягаря доказування не

розглядається як перекладення обов'язку доказування, оскільки правовий (кінцевий) обов'язок покладений на сторону обвинувачення [301, с. 113].

Варто зазначити, що у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві про можливість покладання на сторону захисту тягара доказування де-факто свідчить норма, передбачена у ч. 2 ст. 92 КПК України, яка передбачає «обов'язок» доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого.

Л. М. Лобойко і О. А. Банчук вказують, що в окремих зарубіжних державах на сторону захисту може покладатись тягар доказування окремих обставин, наприклад, обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, обставини, що роблять кримінальну відповідальність неможливою (неосудність, наявність імунітету тощо) [195, с. 177]. Однак, як слушно підкреслює О. В. Малахова, необачне перенесення тягара доказування на обвинуваченого призведе до того, що сторона захисту втратить значну частину своїх переваг, які компенсують відсутність у неї тих прав, якими наділені суб'єкти владних повноважень, що призведе до порушення балансу між сторонами кримінального провадження [201, с. 162].

Практика ЄСПЛ засвідчує, що перекладання тягара доказування (доведення чи спростування окремих обставин) на сторону захисту може бути правомірним. Наприклад у справі «Falk v. the Netherlands» ЄСПЛ зазначив, що право особи у кримінальному провадженні вважатися невинуватою і вимагати перекладення на сторону обвинувачення тягара доказування тверджень на її адресу не є абсолютним. Правові чи фактичні презумпції діють у кожній кримінально-правовій системі та в принципі не забороняються ЄКПЛ, доки держави залишаються в розумних межах, зважаючи на важливість розглядуваних питань і забезпечуючи права сторони захисту. Тому Договірні держави мають дотримуватися балансу між важливістю розглядуваних питань і правами сторони захисту; інакше кажучи, використовувані засоби мають бути достатньо співмірними з переслідуваною законною метою [83, с. 19].

Вирішуючи у кожному конкретному випадку питання щодо вимоги обвинуваченого дати пояснення певних обставин, потрібно з'ясувати, чи надані стороною обвинувачення докази є достатньо вагомими, щоб потребувати відповіді. ЄСПЛ наголошує, що суд не може доходити висновку про вину обвинуваченого лише тому, що він бажає зберігати мовчання. Лише, якщо докази проти обвинуваченого «вимагають» пояснень, які обвинувачений повинен бути в змозі надати, ненадання будь-яких пояснень «може, з погляду здорового глузду дозволити зробити висновок, що пояснення відсутні, а обвинувачений винний». І навпаки, якщо надані стороною обвинувачення аргументи мали таку малу доказову цінність, що вони не потребували відповіді, її ненадання не могло б виправдати висновок про винуватість (справа «John Murray v. The United Kingdom» [15]). У цій справі ЄСПЛ кінцево дійшов висновку, що, зважаючи на вагомість доказів проти заявника, висновки, зроблені з огляду на його відмову під час арешту, допитів у поліції та в суді надати пояснення своїй присутності на місці злочину, не можуть вважатися несправедливими чи необґрунтованими. За таких обставин не можна також стверджувати, що виведення обґрунтованих висновків з поведінки заявника мало наслідком перекладання тягаря доказування зі сторони обвинувачення на сторону захисту таким чином, щоб був порушений принцип презумпції невинуватості [15].

Натомість, у справі «Telfner v. Austria» було констатовано, що обвинуваченого, який відмовився давати показання у поліції та в суді, було засуджено за порушення правил дорожнього руху попри відсутність прямих доказів його винуватості. ЄСПЛ звернув увагу на те, що місцеві суди опиралися на протокол поліції, в якому стверджувалося, що заявник був основним користувачем автомобіля і не ночував вдома у ніч ДТП. Водночас, Суд не вважає, що такі доводи, які, крім того, не підтверджувалися іншими доказами, отриманими під час змагального судового розгляду, потребували пояснень з боку обвинуваченого. Вимагаючи від заявника надати пояснення, не будучи у змозі встановити проти нього переконливі докази *prima facie*, суди переклали тягар доказування зі сторони обвинувачення на сторону захисту [27].

Взагалі, характеризуючи участь сторони захисту у процесі доказування, слід відзначити, що вона після набуття чинності КПК України 2012 року отримала більш широкі можливості, що дозволяють її суб'єктам активніше та ефективніше відстоювати свою правову позицію. На користь такого твердження можна навести декілька аргументів: 1) встановлення адвокатської монополії на здійснення захисту у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 45 КПК України) [196, с. 20]; 2) визнання сторони захисту суб'єктом збирання доказів (ч.ч. 1, 3 ст. 93 КПК України); 3) допуск сторони захисту до самостійного залучення експерта [360, с. 30] для проведення експертизи. Таким чином, на наш погляд, наразі обидві сторони кримінального провадження у рівній мірі можуть використовувати засоби доказування, перелік яких є виключним, для доведення своєї правової позиції [57, с. 13].

На наше переконання, сторони кримінального провадження беруть участь у реалізації усіх елементів кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. По-перше, зважаючи на зазначену раніше необхідність у пасивному становищі суду щодо збирання доказів, який не виконує функцію усунення недоліків у справі [92, с. 106], саме сторони кримінального провадження повинні брати активну участь у формуванні доказової бази шляхом подання зібраних ними доказів. При цьому, якщо для сторони захисту подання доказів – це право, яке може й не бути реалізованим, то щодо сторони обвинувачення варто погодитись із висновком, що право прокурора на подання доказів одночасно виступає і як його обов'язок [176, с. 50]. Дійсно, було б абсурдно говорити про те, що прокурор в силу засади диспозитивності може і не подавати докази, адже його функція з підтримання публічного (державного) обвинувачення та покладений обов'язок доказування зобов'язують це робити.

Впливати на обсяг доказової бази сторони кримінального провадження можуть і шляхом висловлення своєї позиції щодо обсягу доказів, що підлягають дослідженню, а також шляхом заявлення клопотань щодо визнання доказів недопустимими. Досить яскраво це можна продемонструвати на випадку прийняття рішення про визнання доказів очевидно недопустимими, котре тягне за собою

неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

По-друге, сторони кримінального провадження беруть активну участь у дослідженні доказів в судовому засіданні. Реалізувати це право вони можуть шляхом допиту обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта, ознайомлення із речовими доказами, документами, постановлення запитань свідкам, експертам, спеціалістам з приводу речових доказів і документів, наведення доводів з приводу відтворених звукозаписів і відеозаписів, участі в огляді певного місця, доповнення судового розгляду. Також сторони кримінального провадження можуть висловлювати свою думку (підтримувати або заперечувати) щодо недоцільності дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується.

По-третє, сторони кримінального провадження оцінюють докази. Це твердження може викликати дискусії, адже у ч. 1 ст. 94 КПК України суб'єктами оцінки доказів визначені лише слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд. Видається, що такий підхід законодавця зумовлений тим, що саме ці суб'єкти уповноважені приймати процесуальні рішення у кримінальному провадженні, а оцінка доказів передує цьому. Водночас, хоча в судовому провадженні правове значення має лише оцінка доказів судом, який покладає їх в основу обґрунтування судового рішення, сторони кримінального провадження також дають оцінку дослідженим доказам, звертають увагу суду на їх недоліки, переконливість (або непереконливість), придатність до використання в процесі доказування. Особливо чітко це проявляється у ході судових дебатів.

І, нарешті, сторони кримінального провадження використовують докази для обґрунтування своїх правових позицій. Правова позиція сторін кримінального провадження являє собою усвідомлену переконаність в істинності свого розуміння проблем доказування як загалом, так і конкретних його проявів (елементів) у конкретному кримінальному провадженні, зокрема, з чітко вираженим прагненням переконати у цьому інших осіб, яка обумовлена певним мотивом і поставленою перед ними метою та сформована на певній доказовій основі і яка публічно

виражена (продемонстрована) у формі як власної правової оцінки, так і оцінки іншими суб'єктами доказування [69, с. 189].

Правова позиція сторони обвинувачення, передусім, формулюється в обвинувальному акті, який і визначає межі судового розгляду. Надалі, прокурор, зважаючи на результати доказування, може коригувати її – змінити чи доповнити обвинувачення або ж взагалі відмовитись від його подальшого підтримання в судді. Водночас, як показує практика, зміна правової позиції прокурора в частині кримінально-правової кваліфікації діяння відбувається зовсім не часто – зміна обвинувачення має місце в середньому близько у 1 % проваджень, в яких був ухвалений вирок (у 2023 році – 427 випадків, 2022 році – 336, 2021 році – 1027), а доповнення обвинувачення взагалі є одиничними (у 2021 та 2022 роках – по 2 випадки, а у 2023 році таких випадків взагалі не було) [119; 120; 121].

Щодо сторони захисту, то її правова позиція є більш динамічною і може змінюватись залежно від результатів доказування. Наприклад, сторона захисту під тиском переконливих доказів, поданих стороною обвинувачення, може перейти від позиції «повного невизнання обвинуваченим винуватості» до позиції «пом'якшення його відповідальності», або, навпаки, у разі відсутності логічної, цілісної, несуперечливої доказової основи на підтвердження правової позиції сторони обвинувачення – зайняти позицію про необхідність виправдання обвинуваченого. Водночас, позиція захисника у жодному разі не може розходитися з позицією його підзахисного. Якщо обвинувачений заперечує причетність до вчинення кримінального правопорушення, захисник не може і не повинен орієнтувати його на визнання винуватості. Однак захисник завжди зобов'язаний роз'яснити підзахисному, якими будуть наслідки того чи іншого його рішення. Остаточна правова позиція сторони захисту повинна бути сформована і обґрунтована на етапі судових дебатів.

Підсумовуючи, наголосимо, що сторони кримінального провадження як суб'єкти доказування в судовому провадженні у першій інстанції відзначаються специфічними процесуальними інтересами та протилежними за змістом мотивами, зумовленими їх процесуальними функціями (обвинувачення та захисту) та

змагальним характером кримінального процесу. Сторони кримінального провадження повинні бути активними у процесі доказування, чого вимагає від сторони обвинувачення обов'язок доказування усіх обставин кримінального провадження, а від сторони захисту – тягар доказування, що базується на потребі забезпечення інтересів обвинуваченого.

2.4. Інші учасники кримінального провадження як суб'єкти доказування в судовому провадженні у першій інстанції

Крім суду і сторін кримінального провадження, які виконують основні кримінальні процесуальні функції, а тому є центральними суб'єктами доказування в судовому провадженні у першій інстанції, до цього процесу задіяні й інші учасники кримінального провадження, до яких ми вважаємо за необхідне віднести: потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, її представник. Усі ці суб'єкти мають або матеріальний інтерес у провадженні (зацікавлені у результатах судового провадження, адже на їх майновий стан вплинуло вчинення кримінального правопорушення та/або може вплинути вирішення кримінального провадження), або представляють інтереси інших суб'єктів.

У наукових джерелах підкреслюється, що для цих суб'єктів кримінального процесуального доказування характерним є те, що: 1) вони не несуть юридичної відповідальності за виконання завдань доказування, хоч їх процесуальна діяльність і сприяє цьому; 2) вони не є суб'єктами обов'язку збирання, перевірки та оцінки доказів; 3) вони беруть участь у процесі доказування з заздалегідь окреслених, чітко визначених позицій; 4) вони не мають владних повноважень у процесі доказування [102, с. 285]. В цілому погоджуючись із таким твердженням, вважаємо за доцільне уточнити, що на цих суб'єктів не покладається й обов'язок доказування усіх обставин, що входять до предмета доказування.

Передусім, розглянемо особливості участі у процесі доказування в судовому провадженні потерпілого. За останні два десятиліття кримінально-процесуальна доктрина істотно збагатилась дослідженнями процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні, у тому числі як суб'єкта доказування [50; 101; 170; 229; 307; 325; 383], однак переважно вони стосуються діяльності потерпілого саме у стадії досудового розслідування. Такий інтерес вчених до означеної проблематики, очевидно, пояснюється тим, що КПК України 2012 року відніс потерпілого до суб'єктів збирання доказів, хоча пошук реальних механізмів реалізації цього права і досі залишається актуальним.

Розпочнемо з того, хто власне може набути статусу потерпілого у кримінальному провадженні. Поняття «потерпілий» є міжгалузевим, адже використовується як у кримінальному, так і у кримінальному процесуальному праві, однак за змістом вони не є тотожними. Як зазначив Верховний Суд, у кримінально-правовому розумінні потерпілий – це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або матеріальна шкода (або існує безпосередня загроза її заподіяння). Однак, щоб набути статусу потерпілого у кримінальному провадженні, мають бути виконані певні процесуальні умови, якими є необхідність подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення, надання згоди на визнання потерпілим (у разі, якщо така заява ним не подавалась) або подання заяви про залучення до провадження як потерпілого [253]. Тобто виникнення в особі статусу потерпілого, а відповідно усього комплексу прав цього учасника кримінального провадження пов'язується саме з моментом подання заяви або наданням відповідної згоди.

Понад те, особа, яка постраждала від кримінального правопорушення, взагалі може і не набути статусу потерпілого у процесуальному розумінні. Так, в ухвалі від 10 лютого 2020 року Верховний Суд наголошує, що кримінальний процесуальний закон не передбачає можливості залучення до провадження постраждалої особи та набуття нею статусу потерпілого, якщо вона цього не бажає, у такому разі її можна залучити до провадження лише як свідка [344]. Водночас, у наукових колах висловлені пропозиції щодо необхідності надання слідчому, прокурору, суду права

визнавати особу потерпілою у будь-якому випадку, якщо їй кримінальним правопорушенням завдано шкоду, незалежно від її згоди [248, с. 127].

Досить дискусійним у науці кримінального процесу є місце і роль потерпілого серед інших учасників кримінального провадження. Варто виокремити два основні підходи до розуміння місця потерпілого серед учасників кримінального провадження. Перший із них ми можемо назвати «нормативним», адже він знайшов свій вияв у нормах чинного кримінального процесуального законодавства. Згідно із цим підходом потерпілий не включається до складу сторони обвинувачення, а розглядається як окремий, самостійний учасник кримінального провадження (§ 4 глави 3 КПК України) [167, с. 29; 162, с. 89; 248, с. 127].

Відповідно до іншого підходу потерпілого потрібно розглядати як суб'єкта, який діє на стороні обвинувачення. Зокрема, у наукових працях зазначають, що процесуальні дії як потерпілого, так і його представника за своєю правовою природою є обвинувальними. А тому для здійснення ефективної охорони прав, свобод та законних інтересів потерпілого, він і його представник повинен бути віднесений до сторони обвинувачення в судовому провадженні, що надасть йому змогу заявляти різні клопотання та іншими способами сприяти відновленню своїх порушених прав [300, с. 326-327]. А. П. Черненко і А. Г. Шиян вважають, що потерпілого без будь-яких умов чи застережень потрібно відносити до сторони обвинувачення. На їх думку, потерпілий, давши показання, зазначає в них, якої шкоди та хто її йому завдав, чим безсумнівно здійснює обвинувальну функцію, бо ці його дії носять явно основну спрямованість – викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення, що охоплюється функцією обвинувачення [363, с. 306]. З такою позицією вчених погодитись складно, інакше потрібно було б стверджувати, що на потерпілого покладається обов'язок доказування. До цієї проблеми ми звернемося дещо пізніше.

Л. М. Гуртієва і Т. В. Лукашкіна, здійснюючи класифікацію суб'єктів кримінального процесуального доказування, віднесли потерпілого одразу до трьох груп: суб'єктів, на яких покладено тягар доказування; суб'єктів, яким надано право

брати участь у доказуванні; суб'єктів, що надають певну інформацію, яка може бути використана як докази у кримінальному провадженні [100, с. 31-33].

Цікавий підхід до визначення функціональної спрямованості діяльності потерпілого у кримінальному процесі демонструє І. В. Гловюк. Вчена диференціює його функції, залежно від того в якому статусі діє потерпілий: 1) якщо він є стороною, то реалізує функцію обвинувачення в судовому провадженні; 2) якщо потерпілий є цивільним позивачем, його кримінальною процесуальною функцією є підтримання цивільного позову; 3) коли підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа відшкодовує шкоду, завдану потерпілому, реалізується функція забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 4) у решті випадків потерпілий є нефункціональним суб'єктом кримінального провадження [88, с. 235]. Така думка видається переважно раціональною, однак повністю з нею погодитись складно. Передусім, на наш погляд, діяльність потерпілого завжди спрямована на досягнення результату у вигляді відшкодування завданої йому шкоди, а тому, якщо уже визнавати існування функції «забезпечення відшкодування шкоди», то навряд чи можна говорити, що потерпілий може бути «нефункціональним» суб'єктом кримінального провадження.

Водночас, ми пропонуємо розуміти процесуальну природу участі потерпілого (як і його представника та законного представника) у процесі доказування як триалістичну. По-перше, потерпілий може бути віднесений до кола суб'єктів, що складають сторону обвинувачення, але лише у чітко визначених кримінальним процесуальним законом випадках. Як неодноразово зазначив Верховний Суд у своїх рішеннях, чинний КПК України встановлює два випадки коли потерпілий набуває статусу сторони на боці обвинувачення: у разі відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення (ст. 340 КПК України) або у разі якщо в обвинувальному акті зі зміненим прокурором в суді обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення (ч. 3 ст. 338 КПК України) [257; 258; 345]. До такого висновку

Верховний Суд дійшов, у тому числі, зважаючи на структуру КПК України, де процесуальний статус сторони обвинувачення і процесуальний статус потерпілого і його представника визначаються у різних параграфах глави 3 КПК.

Слід наголосити, що законодавець у разі набуття потерпілим статусу приватного обвинувача покладає на нього обов'язок доказування. У наукових працях акцентується, що цей обов'язок покладається на приватного обвинувача (потерпілого), зокрема: 1) коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, а потерпілий висловив бажання продовжувати підтримувати обвинувачення (ч.ч. 2-4 ст. 340 КПК України), у такому разі надалі провадження здійснюється за процедурою приватного обвинувачення; 2) коли прокурор змінює обвинувачення в суді, перекваліфікуючи діяння за нормою КК України, яка передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, або зменшуючи обсяг обвинувачення (ч. 3 ст. 338 КПК України), у такому разі потерпілий отримує право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі [52, с. 186-187; 171, с. 214; 225, с. 115].

Водночас, постає питання, чи можна говорити, що потерпілий дійсно виконує «обов'язок» доказування? Як зазначалось раніше, ми сприймаємо підхід В. В. Вапнярчука, відповідно до якого обов'язок доказування слід розуміти як юридичний обов'язок, тобто установлену нормами права міру належної поведінки [74, с. 347], за невиконання якого настає відповідальність. Зважаючи на це, слушною видається думка І. В. Гловюк про те, що у стадії судового розгляду потерпілий у провадженні, що здійснюється у формі приватного обвинувачення, не є суб'єктом обов'язку доказування [89, с. 142]. Також можна погодитись із О. В. Рибалкою, що потерпілий не може нести відповідальності за невиконання чи неналежне виконання обов'язку доказування і добровільно покладає його на себе та надалі виконує чи відмовляється від його виконання [285, с. 177]. Дійсно, на потерпілого не може покладатися жодна відповідальність за недоведення обставин, які становлять предмет доказування. Він переймає функцію підтримання обвинувачення лише тому, що бажає захистити відповідні інтереси, а тому у цьому контексті варто вести мову саме про тягар, а не обов'язок доказування.

Набуття потерпілим статусу приватного обвинувача породжує й певні проблеми правозастосовного характеру. Зокрема, не зрозуміло, за допомогою яких доказів потерпілий має обґрунтовувати свою правову позицію і підтримувати обвинувачення. Адже, як слушно наголошують науковці, в КПК України не закріплено обов'язку прокурора передати потерпілому докази, зібрані під час досудового розслідування, а потерпілого, хоч і віднесено до суб'єктів збирання доказів (ст. 93 КПК України), проте його можливості щодо їх збирання є непорівняно меншими, ніж мають слідчий та прокурор. Таким чином, якщо прокурор не братиме участі у судовому розгляді (у разі відмови від підтримання обвинувачення), то невідомо, яким чином суду будуть надані докази, зібрані у стадії досудового розслідування [89, с. 143]. Звичайно, проблемність цього питання залежить ще й від етапу, на якому прокурор відмовиться від підтримання обвинувачення.

Діючи в судовому провадженні як сторона обвинувачення, потерпілий реалізує надане йому право підтримувати обвинувачення, тобто є самостійним суб'єктом, від волевиявлення якого у визначених випадках залежить обсяг обвинувачення і доля кримінального провадження [204, с. 7]. Відповідно, потерпілий наділяється усіма правами сторони обвинувачення, у тому числі й правом змінювати його та відмовлятися від нього.

По-друге, потерпілий може брати участь в судовому провадженні в суді першої інстанції як самостійний суб'єкт, незалежно від сторони обвинувачення. Звичайно інтереси потерпілого здебільшого співпадають з процесуальними інтересами сторони обвинувачення, однак це не завжди так. Наприклад, потерпілий може примиритися з обвинуваченим, не бажати притягнення його до відповідальності (у провадженні, яке може бути розпочате виключно за заявою потерпілого, факт відмови від обвинувачення буде безумовною підставою для закриття кримінального провадження [171, с. 217-218]), може укласти угоду про примирення. Відповідно, його правова позиція, далеко не завжди співпадає з позицією сторони обвинувачення. Так, під час судового провадження в суді першої інстанції, всупереч позиції прокурора, потерпілий у ході судових дебатів у судовому

засіданні від 29 жовтня 2019 року потерпілий повідомив, що завдану майнову та моральну шкоду йому відшкодовано, до обвинуваченого він претензій не має, останній вибачився і вони примирилися, а тому просив суд не позбавляти обвинуваченого волі і призначити йому покарання умовно. Надалі, під час апеляційного і касаційного провадження потерпілий також дотримувався своєї позиції, заявленої під час кримінального провадження в суді першої інстанції [276].

У процесі кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції потерпілий має право висловлювати думку про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів (ставити запитання обвинуваченому, свідку, експерту, оглядати речові докази, ознайомлюватися з документами тощо), доводити їх переконливість перед судом, клопотати про допит експерта, заявляти клопотання щодо визнання доказів недопустимими та висловлювати заперечення щодо клопотань інших учасників, виступати в судових дебатах, оскаржувати судові рішення тощо.

Водночас, слід пам'ятати, що потерпілий також є і носієм відомостей, що можуть слугувати доказами у кримінальному провадженні. Часто сам потерпілий може надати цінні показання, оскільки він був очевидцем вчинення кримінально протиправних дій або зазнав їх впливу (наприклад, у випадку завдання йому тілесних ушкоджень). Особливо цінними є показання потерпілого у разі завдання йому кримінальним правопорушенням моральної шкоди, адже ніхто інший, крім нього, не зможе належним чином обґрунтувати дійсну глибину заподіяних фізичних чи душевних страждань. А саме від цього великою мірою буде залежати рішення суду щодо відшкодування шкоди. Як зазначив Верховний Суд у постанові від 03 жовтня 2019 року, розмір відшкодування моральної шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнала особа, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин, зокрема, враховуються стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для

відновлення попереднього стану [255]. Водночас, давання показань для потерпілого не є обов'язком, він може і відмовитись їх давати.

Крім того, досить часто потерпілий має у своєму розпорядженні певні документи, які можуть бути використані для встановлення обставин провадження (наприклад, документи, що засвідчують право власності на певне майно, підтверджують завдання шкоди здоров'ю, факт та вартість лікування тощо), і має право подати їх суду для підтвердження обґрунтованості своїх доводів.

По-третє, потерпілий в судовому провадженні у першій інстанції може набути статусу цивільного позивача. Подання цивільного позову у рамках кримінального провадження є ефективним інструментом, що надає можливість потерпілому вирішити питання щодо відшкодування завданої йому майнової чи моральної шкоди, якщо обвинувачений добровільно цього робити не бажає. Переваги розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні (так званого «з'єднаного процесу» [139, с. 329]) пов'язують з активною участю у цьому процесі зацікавлених сторін, що сприяє більш глибокому дослідженню усіх обставин кримінального провадження, що стосуються виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно небезпечним діянням [158, с. 128]. Судова статистика все ж засвідчує, що подання цивільних позовів у кримінальному провадженні не дуже часте явище (у 2023 році було подано 7197 позовів (у 3,4 % проваджень, що перебували на розгляді) [124]; у 2022 році – 5769 (2,9 %) [123]; у 2021 році – 9222 (4,3 %) [122]).

Аналізуючи зміст ч. 1 ст. 55 та ч. 1 ст. 61 КПК України, доходимо до висновку, що потерпілим і цивільним позивачем у кримінальному провадженні є та ж сама особа. За загальним правилом, цивільний позивач має права та обов'язки, передбачені КПК України для потерпілого, але лише у частині, що стосуються цивільного позову, а також має право підтримувати цивільний позов або відмовитися від нього до видалення суду в нарадчу кімнату для ухвалення судового рішення.

Зважаючи на це, є усі підстави погодитись із висновком В. Т. Нора щодо недоцільності виділення цивільного позивача як самостійного суб'єкта

кримінального провадження, оскільки ним за чинним КПК може бути лише особа (фізична чи юридична), потерпіла від кримінального правопорушення (іншого суспільно небезпечного діяння). На думку вченого, конститутивним правом потерпілого є пред'явлення цивільно-правових вимог про відшкодування завданої шкоди, їх підтримання чи відмова від них [223, с. 37]. Водночас, відповідно до вимог чинного кримінального процесуального закону потерпілий набуває статусу цивільного позивача з моменту пред'явлення цивільного позову.

Оцінюючи правовідносини щодо доказування цивільного позову в судовому провадженні у першій інстанції, їх суб'єктний склад, можемо стверджувати що фактично у цьому процесі беруть участь дві сторони, між якими існує матеріально-правовий спір, зумовлений завданням шкоди вчиненим кримінальним правопорушенням. Одна сторона, яка ініціює розгляд цивільного позову, представлена потерпілим (цивільним позивачем), його представником, законним представником, а інші, відповідно, - обвинуваченим, його захисником, цивільним відповідачем, його представником. В окремих випадках до сторони, яка ініціює розгляд цивільного позову, може відноситись і прокурор (кримінальний процесуальний закон уповноважує його пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права).

Варто зауважити, що в науковій літературі висловлювались думки щодо нелогічності того, що цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники не належать до сторін кримінального провадження. Зокрема, на думку В. Г. Пожара, це принципові помилки законодавця, які аж ніяк не сприяють захисту прав та законних інтересів цих учасників провадження [249, с. 468]. З такою категоричною позицією ми погодитись не можемо, адже цивільно-позовні відносини мають принципово іншу правову природу. Навіть сам законодавець робить акцент на тому, що, якщо процесуальні відносини, котрі виникли у зв'язку з цивільним позовом, не врегульовані КПК України, до них застосовуються норми ЦПК України за умови,

що вони не суперечать засадам кримінального судочинства (ч. 5 ст. 128 КПК України).

Звертаючись до правил доказування у позовному цивільному провадженні, слід підкреслити, що за загальним правилом кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень (ч. 1 ст. 81 ЦПК України) [358]. Подібні підходи висловлювалися і щодо кримінального провадження. Наприклад, свого часу С. А. Альперт зазначив, що цивільний позивач, підтримуючи заявлений ним цивільний позов, примикає до сторони обвинувачення, оскільки, домагаючись відшкодування понесеної ним шкоди, він повинен перш за все довести, що ця шкода завдана злочинними діями обвинуваченого [51, с. 53], по суті покладаючи на цивільного позивача обов'язок доказування цієї обставини кримінального провадження.

Водночас, подібність правової природи цивільного позову у позовному цивільному провадженні та кримінальному процесі автоматично не дає підстав стверджувати про однаковість цих інститутів у частині обов'язку здійснення доказування. Засада публічності кримінального провадження вносить суттєві відмінності у порядок доказування підстав та розміру цивільного позову в рамках кримінального судочинства. А тому догматичною у цьому сенсі слід вважати позицію В. Т. Нора, який наголошує, що в кримінальному процесі обов'язок доказування наявності підстав, розміру спричиненої шкоди та інших елементів предмета доказування за цивільним позовом на цивільному позивачеві не лежить, рівно як не лежить на відповідачеві за позовом обов'язок доказувати відсутність цих підстав. Понад те, вчений слушно наголошує, що «посильна участь» цивільного позивача у доказуванні обставин цивільного позову – це не що інше, як реалізація позивачем свого права подавати докази в обґрунтування своїх позовних вимог [221, с. 89-90].

Дійсно, матеріальна і процесуальна заінтересованість у результатах вирішення цивільного позову зумовлює потребу участі цивільного позивача і цивільного відповідача у процесі доказування відповідних обставин провадження. Однак, у цьому випадку слід вести мову не про обов'язок доказування, а фактичний тягар

доказування наявності підстав, розміру заподіяної шкоди, інших елементів предмету доказування за цивільним позовом [93, с. 32]. Зважаючи на зміст ч. 1 ст. 92 КПК України вчені дійшли до висновку, що обов'язок доказування, у тому числі й обставин цивільного позову, покладається на сторону обвинувачення [158, с. 130; 174, с.143]. Водночас, у постанові від 11 серпня 2022 року Верховний Суд констатував, що відповідно до ч. 5 ст. 177 ЦПК України позивач зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги (якщо подаються письмові чи електронні докази, позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів). Вирішуючи питання щодо заявленого позову, суд першої інстанції дійшов висновку, що у його задоволенні слід відмовити, мотивуючи це тим, що представником цивільного позивача не було надано суду належних та допустимих доказів підтвердження заподіяння обвинуваченим майнової шкоди у зазначеному в цивільному позові розмірі, а доказування не може ґрунтуватись на припущенні [260].

Законодавець, урегульовуючи статус цивільного позивача і цивільного відповідача, чітко наголошує на тому, що вони мають права та обов'язки, передбачені КПК України для потерпілого та обвинуваченого відповідно, але лише в частині, що стосуються цивільного позову. Тобто кримінальний процесуальний закон обмежує активність цих учасників судового провадження у процесі доказування спрямуванням виключно на встановлення тих обставин, які стосуються заявленого цивільного позову.

В юридичній літературі небезпідставно з цього приводу висловлено думку про відмінність предмета доказування цивільного позову від загального предмета доказування у кримінальному провадженні. Предмет доказування цивільного позову у кримінальному провадженні включає систему тих обставин, що мають правове значення для вирішення заявлених цивільно-правових вимог та підлягають обов'язковому доведенню у кримінальному провадженні [76, с. 5]. Звичайно, на перший погляд, здається, що довести потрібно, що діянням, щодо якого здійснюється провадження, потерпілому завдано певної шкоди. Проте предмет доказування цивільного позову у кримінальному провадженні є значно ширшим.

Свого часу В. Т. Нор запропонував включати до нього: 1) наявність матеріально-правової підстави цивільного позову (діяння, матеріальної шкоди, причинного зв'язку між протиправним діянням і шкодою, вини безпосереднього заподіювача шкоди); 2) розмір завданої матеріальної шкоди; 3) розмір шкоди, що підлягає відшкодуванню; 4) наявність вини особи, якій завдано матеріальну шкоду, в її виникненні чи збільшенні, її форма і ступінь; 5) покладення цивільної відповідальності за дії безпосереднього заподіювача шкоди на інших осіб; б) майнове становище відповідача за цивільним позовом [221, с. 85]. Такий підхід і зараз видається актуальним, можливо з деякими уточненнями. Зокрема, потрібно урахувати, що предметом цивільно-позовних вимог може бути відшкодування не лише майнової, а й моральної шкоди.

Потерпілий – цивільний позивач в силу засади диспозитивності є вільним у розпорядженні своїми цивільно-позовними вимогами. Він може як зменшити їх або взагалі відмовитися від цивільного позову, так і збільшити свої вимоги і доводити їх обґрунтованість перед судом. Це підтверджує і практика Верховного Суду, який зробив висновок, що КПК України не обмежує потерпілого у зміні цивільного позову, у тому числі й збільшенні його розміру. Відтак, збільшення позовних вимог потерпілої в частині відшкодування моральної шкоди під час розгляду справи по суті шляхом прийняття відповідної заяви ґрунтується на вимогах закону (постанова від 16 вересня 2020 року у справі № 569/713/18 [272]).

Кримінальний процесуальний закон надає цивільному позивачеві право подати клопотання про арешт майна з метою забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільного позову), що також покладає на нього тягар його обґрунтування, зокрема, подання доказів на підтвердження факту завдання і розміру шкоди. Як свідчить судова практика, у разі ненаведення цивільним позивачем доказів факту завдання шкоди, на яку він посилається у клопотанні, і розміру цієї шкоди, ненаведення підстав для арешту майна суд повертає клопотання цивільному позивачу для усунення недоліків [338]. Надалі ж за результатами розгляду клопотання, якщо цивільний позивач не доведе необхідності накладення арешту на майно, наявності ризиків відчуження майна,

розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, співмірності вартості майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову, належності відповідного майна обвинуваченому, суд відмовляє у задоволенні клопотання [329; 337; 351].

Дослідники цілком обґрунтовано констатують обмежені можливості потерпілого – цивільного позивача щодо збирання доказів, відсутність права на тимчасовий доступ до речей і документів, залучення експерта, що значно звужує його можливості у процесі доказування розміру шкоди та необхідності арешту майна. Таким чином обґрунтовано довести ризики приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження майна без володіння усією інформацією щодо поведінки обвинуваченого цивільному позивачу без допомоги сторони обвинувачення дуже складно [127, с. 91].

Подання клопотання про арешт майна, щоправда прокурором, може зумовлювати виникнення ще одного учасника судового провадження у першій інстанції, який має власні процесуальні інтереси – третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. Виникнення поняття третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт, у науковій літературі пов'язують з появою такого заходу кримінально-правового характеру, як спеціальна конфіскація [116, с. 153]. Кримінальний процесуальний закон наділяє третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, правами та обов'язками, передбаченими для обвинуваченого, але обмежує їх лише частиною, що стосується арешту майна. Цілком природньо, що заінтересованість такого учасника процесу у результатах розгляду клопотання про арешт майна спонукає його до участі у процесі доказування відповідних обставин кримінального провадження, шляхом надання відповідних пояснень, подання доказів, висловлення думки з приводу доказів, поданих іншими учасниками провадження, заявлення клопотань, оскаржувати судові рішення у відповідній частині. Тобто є усі підстави відносити третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та її представника до суб'єктів доказування, яким законом надано право брати у ньому участь. Понад те, окремі вчені наголошують на захисному напрямі дій третьої особи, щодо майна якої

вирішується питання про арешт, у зв'язку з чим роблять висновок про необхідність віднесення цього учасника провадження до сторони захисту [218, с. 115].

Низка учасників судового провадження у першій інстанції не мають власного інтересу, проте відстоюють інтереси інших осіб (представник і законний представник потерпілого, представник і законний представник цивільного позивача, представник цивільного відповідача, представник третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження). Загальний підхід до процесуального статусу таких осіб полягає у наділенні їх правами і обов'язками учасників провадження, інтереси яких вони представляють. Лише права та обов'язки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законодавець урегулює окремо (ч.ч. 3-7 ст. 64-1 КПК України), що, мабуть, зумовлене правовою природою юридичної особи, яка не може особисто захищати свої права та законні інтереси, а тому потребує участі у провадженні представника.

Підсумовуючи, відзначимо, що згадані у цьому підрозділі учасники судового провадження є повноцінними суб'єктами доказування, проте їх участі у процесі доказування притаманні певні особливості:

1) вони мають у кримінальному провадженні обмежені процесуальні інтереси (пов'язані з можливістю відшкодування завданої шкоди, задоволення або відмови у задоволенні цивільного позову, задоволення або відмови у задоволенні клопотання про арешт майна, застосування заходів кримінально-правового характеру);

2) участь зазначених суб'єктів у доказуванні не є обов'язковою, а здійснення судового розгляду за їх відсутності допускається кримінальним процесуальним законом;

3) на них не покладається обов'язок доказування обставин кримінального провадження, проте процесуальні інтереси, які ними переслідуються, спонукають їх брати участь у процесі доказування (покладають фактичний тягар доказування окремих обставин).

Висновки до розділу 2

1. Доведено, що поняття «учасники судового провадження» і «суб'єкти доказування в судовому провадженні у першій інстанції» лише частково перетинаються за обсягом (повністю не вичерпують одне одного).

2. Запропоновано визначати суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції як державні органи і особи, які мають в судовому провадженні певний матеріальний або процесуальний інтерес та здійснюють пізнавально-практичні і логічно-розумові дії щодо формування, дослідження та оцінки доказів, а також їх подальшого використання з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень.

3. Істотними критеріями, що можуть бути покладені в основу класифікації суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції, є виконувани ними процесуальні функції, характер наявного правового інтересу, а також їх роль і відношення до обов'язку доказування у провадженні.

4. Доведено, що суд є основним суб'єктом доказування, що з більшим або меншим ступенем активності та ініціативності здійснює усі елементи доказування у провадженні в суді першої інстанції. У доказовій діяльності суду органічно поєднуються три напрями: 1) доказування-пізнання; 2) доказування-обґрунтування; 3) керівництво процесом доказування.

5. Констатовано, що для забезпечення ефективності та справедливості судового провадження має бути досягнутий баланс між активністю та пасивністю суду. Модель такого балансу повинна поєднувати пасивність (безініціативність) суду щодо збирання доказів та його активність щодо безпосереднього дослідження доказів, їх оцінки та обґрунтування за їх допомогою судових рішень.

6. Визначено, що роль та місце сторін кримінального провадження у процесі кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції зумовлена дією засади змагальності, що, зокрема, проявляється у самостійному обстоюванні сторонами обвинувачення і захисту їхніх правових

позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими кримінальним процесуальним законом, що є складовою більш широкої концепції справедливого судового розгляду.

7. Висловлено думку, що рівність прав сторін судового провадження не слід ототожнювати з їх абсолютною однаковістю, що в принципі неможливо, зважаючи на різні функції, котрі ними виконуються у провадженні. Сторони судового провадження мають, як однакові права, так і різні, але водночас рівні (паритетні, пропорційні) права.

8. Запропоновано до інших учасників кримінального провадження, які є суб'єктами доказування в судовому провадженні у першій інстанції, відносити: потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, її представника.

9. Визначено, що основна відмінність діяльності судді від діяльності інших учасників судового розгляду проявляється у тому, що діяльність сторін спрямована на переконання суду в обґрунтованості своїх позицій, натомість, суд, залишаючись неупередженим та незалежним, керуючись внутрішнім переконанням, законом і правосвідомістю, сам має переконатися у доведеності чи недоведеності версії сторони обвинувачення на підставі безпосереднього дослідження та оцінки поданих сторонами доказів.

РОЗДІЛ 3.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДОКАЗУВАННЯ НА ОКРЕМИХ СТАДІЯХ ТА ЕТАПАХ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

3.1. Кримінальне процесуальне доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції

Відповідно до п. 24 ст. 3 КПК України кримінальне провадження у суді першої інстанції включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення [164]. Використовуючи щодо першої складової термін «провадження», законодавець, очевидно, хотів підкреслити певну її самостійність. Однак такий підхід викликав критику серед науковців [113, с. 288].

У доктрині кримінального процесу наразі відсутнє єдине бачення щодо сутності підготовчого провадження в суді першої інстанції. Окремі науковці розглядають підготовче судове провадження як перший етап судового провадження в суді першої інстанції [166, с. 4], оскільки елементи його структури та змісту не дають можливості віднести його до числа самостійних стадій кримінального провадження [136, с. 292-293].

О. Ф. Шминдрук вважає, що підготовче провадження в суді першої інстанції, закріплене у главі 27 КПК України, є складним (багатоскладовим) процесуальним інститутом, кожна складова якого має свою специфічну процесуальну природу. Водночас, провадження з перевірки обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру щодо їх відповідності вимогам КПК і правил підсудності та призначення на їх підставі кримінального провадження до судового розгляду відповідає ознакам підготовчого провадження як першого етапу провадження в суді першої інстанції, яким забезпечується законність, повнота та ефективність судового розгляду [375, с. 162]. На обґрунтування свого підходу вчена наводить, серед інших, аргумент – нормативне регулювання поняття «судове провадження», в якому законодавець

розглядає підготовче провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення визначив як етапи стадії провадження в суді першої інстанції.

З такими поглядами науковців ми погодитись не можемо з наступних міркувань. Перш за все, законодавець у п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України не вживає ні терміну «етап», ні терміну «стадія», а те, що підготовче провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення є елементами провадження в суді першої інстанції ні у кого сумнівів не викликає. Урегульовуючи порядок судового провадження у першій інстанції (розділ IV КПК України), вітчизняний законодавець, також окремо зазначає його складові елементи – підготовче провадження (глава 27 КПК України), судовий розгляд (глава 28 КПК України) і судові рішення (глава 29 КПК України). Однак, якщо відштовхуватись від думки, що таким чином законодавець хотів продемонструвати, що це етапи стадії судового провадження у першій інстанції, то за аналогією можна дійти до абсурдного висновку, що провадження в суді апеляційної інстанції (глава 31 КПК України), провадження в суді касаційної інстанції (глава 32 КПК України), провадження за нововиявленими або виключними обставинами (глава 34 КПК України) є етапами стадії судового провадження з перегляду судових рішень (розділ V КПК України). М. І. Леоненко з цього приводу стверджує, що незважаючи на те, що формально підготовче провадження увійшло до структури стадії судового провадження у першій інстанції, його зміст дозволяє стверджувати, що воно зберегло свою самостійність і значущість саме як стадія кримінального процесу [186, с. 241].

Тому, вирішуючи питання про правову природу підготовчого провадження в суді першої інстанції потрібно відштовхуватись не від структурування елементів кримінального провадження законодавцем (яке досить часто дуже суперечливим), а від ознак та особливостей здійснюваної діяльності. Зважаючи на те, що кожна стадія, передусім, вирішує загальні завдання кримінального провадження у властивій їй процесуальній формі, яка визначає специфіку процесуального становища суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, засобів доказування, правозахисних механізмів, процесуальних рішень та повноважень органів і посадових осіб, що ведуть кримінальний процес [163, с. 23], вважаємо, що варто погодитись із тими

вченими, які дотримуються позиції, за якою підготовче судове засідання в судовому провадженні у першій інстанції є обов'язковою і самостійною стадією кримінального провадження, в якій суд визначає можливість на законних підставах призначати кримінальне провадження (справу) до судового розгляду [168, с. 667]. Досить яскраво цей підхід прослідковується у дефініції підготовчого провадження, запропонованій О. В. Бабаєвою, яка розуміє його як самостійну стадію кримінального судочинства, що має притаманні їй завдання, коло суб'єктів, урегульовані строки, рішення, якими вирішуються поставлені завдання та кінцеве рішення, і складається з певних етапів [53, с. 131].

Водночас, слід відзначити, що сучасній стадії підготовчого провадження на даний момент притаманні не лише контрольна і підготовчо-організаційна функції, а й функція правосуддя [163, с. 522]. Остання має місце, оскільки, як стверджує В. М. Трофименко, під час підготовчого провадження може вирішуватися питання про винуватість особи у випадках затвердження судом угоди та звільнення особи від кримінальної відповідальності [327, с. 139]. Наведене, серед іншого, зумовлює і специфіку кримінального процесуального доказування у цій стадії.

На наш погляд, передусім, слід звернути увагу на обмежений характер доказування у стадії підготовчого провадження, що має місце за чинного КПК України. Такий стан речей зумовлений однією із новел КПК України 2012 року, відповідно до якої прокурор звертається до суду лише з обвинувальним актом (клопотанням) з відповідними додатками, однак не надсилає інших матеріалів досудового розслідування (доказів), адже відповідно до ч. 4 ст. 291 КПК України надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

Хоча таке нововведення й було переважно позитивно сприйняте у наукових колах, оскільки гарантує реалізацію засади безпосередності дослідження доказів сторін [135, с. 274], позбавляє впливу на суд фактичних даних, зібраних стороною обвинувачення під час досудового розслідування [176, с. 172], однак і спричиняє низку проблем, пов'язаних з відсутністю у розпорядженні суду відповідних доказів.

По-перше, слід наголосити, що закон не допускає можливості подання доказових матеріалів «до початку судового розгляду». Непослідовність законодавця

проявляється у тому, що у кримінальному процесуальному законі термін «судовий розгляд» вживається у декількох значеннях – позначає центральну стадію кримінального провадження і її складовий етап (пов'язаний зі з'ясуванням обставин та перевіркою їх доказами). Стадія судового розгляду розпочинається з відкриття судового засідання, а етап судового розгляду (з'ясування обставин та перевірки їх доказами) – з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта. Виходячи з цього, доходимо до висновку, що протягом усієї стадії підготовчого провадження відповідно до ч. 4 ст. 291 КПК України надання суду інших документів, крім обвинувального акта і додатків до нього, забороняється.

Хоча, як свідчать приклади з судової практики, у перші роки після набуття чинності КПК України 2012 року мали місце різні підходи до реалізації цієї норми. Наприклад, Нововолинський міський суд Волинської області, Славутський міськрайонний суд Хмельницької області постановляючи ухвалу про призначення судового розгляду, одночасно приймали рішення приєднати до обвинувального акта документи (матеріали кримінального провадження), надані прокурором [346; 347; 348; 349; 350].¹ Ухвалювали такі рішення й інші суди. Натомість, у Городенківському районному суді Івано-Франківської області склалась практика в ухвалі про призначення судового розгляду зобов'язувати прокурора подати до суду до початку судового розгляду матеріали кримінального провадження з метою забезпечення можливості ознайомлення з матеріалами кримінального провадження учасників судового провадження [334; 335; 336]. І. В. Гловюк пов'язує практику таких дій саме з існуванням положення ч. 2 ст. 317 КПК України, згідно з яким суддя повинен забезпечити учасникам судового провадження можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження після призначення справи до судового розгляду [87, с. 29].

Водночас, у світлі змісту ч. 4 ст. 291 КПК України, зазначену практику складно визнати правильною. Власне, це підтверджують й суди вищих інстанцій. Так, один із вироків, ухвалений згаданим Городенківським районним судом Івано-

---

¹ В Єдиному державному реєстрі судових рішень виявлено 77 ухвал Нововолинського міського суду Волинської області і 88 ухвал Славутського міськрайонного суду Хмельницької області з таким формулюванням, постановлених протягом 2013-2016 років, що свідчить про їх системну практику долучення матеріалів, наданих прокурором, в стадії підготовчого провадження.

Франківської області, був оскаржений в апеляційному порядку, у тому числі, через порушення вимог ст. 291 КПК України. Суд апеляційної інстанції вказав, що всупереч вимогам закону, суд першої інстанції зобов'язав прокурора надати всі матеріали досудового розслідування, чим порушив принцип змагальності сторін. Заздалегідь отримання та вивчення матеріалів досудового розслідування судом першої інстанції до початку судового розгляду, так само як і наявність їх у судді до початку судового розгляду, ставить сторони у неоднакове становище, та порушує один із найважливіших принципів судочинства – неупередженість та безсторонність суду щодо всіх учасників процесу у поданні ними доказів, для надання їм судом належної правової оцінки та забезпечення прийняття законного і неупередженого рішення. Як наслідок, суд скасував вирок і призначив новий розгляд в суді першої інстанції, а також ухвалив вилучити з судового провадження відповідні матеріали досудового розслідування та направити їх за належністю – в прокуратуру Івано-Франківської області [328].

Більш обґрунтованими видаються підходи тих судів, які у разі подання прокурором матеріалів кримінального провадження до або під час підготовчого провадження вбачають порушення ч. 4 ст. 291 КПК України, що має імперативний характер, та приймають рішення про повернення обвинувального акта, а також матеріалів досудового розслідування прокурору [331; 343].

Серед науковців погляди на досліджувану проблему різняться. Частина із них відстоює категоричну думку про необхідність подання усіх зібраних матеріалів під час підготовчого провадження. Наприклад, В. О. Попелюшко підкреслює, що наявність в суді кримінальної справи заздалегідь до початку судового розгляду є і об'єктивною (заснованою на законі) необхідністю, і європейським стандартом судочинства; у підготовчому провадженні його учасники зобов'язані надати суду усі наявні у них докази, які вони мають намір використати в суді, а прокурор – усі матеріали досудового розслідування, включаючи й ті, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення [251, с. 49].

О. Ф. Шминдрук теж висловлює пропозицію установити обов'язок сторін кримінального провадження у підготовчому судовому засіданні надавати суду

наявні у них матеріали кримінального провадження, які вони мають намір використовувати в суді. Свою пропозицію вона обґрунтовує також тим, що для забезпечення передбаченого ст. 317 КПК України права сторін на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою), а також для уможливлення визначитися з обсягом доказів, які будуть досліджуватися в суді, та порядком їх дослідження (ст. 349 КПК), суд повинен з поданих сторонами матеріалів кримінального провадження і матеріалів підготовчого провадження сформулювати кримінальну справу [374, с. 5, 12]. Підтримує вчену і Н. П. Сиза, вважаючи, що такі пропозиції спрямовані на забезпечення ефективності майбутнього судового розгляду [298, с. 204].

Інші вчені є менш категоричними і ведуть мову лише про обов'язок сторони обвинувачення подати матеріали досудового розслідування. Так, В. О. Гринюк наголошує, що наразі потребує вирішення на нормативному рівні питання регламентації процесуальних засобів перевірки обґрунтованості обвинувачення у підготовчому провадженні та закріплення у ст. 297 КПК України обов'язку прокурора надати разом із клопотанням і додатками до нього матеріали кримінального провадження (для розгляду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності), встановлення у ст. 291 КПК України винятків із правила щодо заборони подання інших документів до початку судового розгляду для обвинувальних актів, які направляються до суду з угодою, та розширення повноважень суду із розгляду клопотань і угод шляхом ініціювання і проведення допитів, дослідження документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів [94, с. 165; 95, с. 241-242].

А. Є. Пастух вважає слушним внести зміни до ст. 291 КПК України, зазначивши, що одночасно зі скеруванням до суду обвинувального акта прокурор передає усі зібрані під час досудового розслідування матеріали кримінального провадження [237, с. 65]. Такої ж думки дотримується і А. Г. Шиян [372, с. 328].

С. А. Крушинський дійшов до висновку, що з огляду на обов'язок доказування та вимогу всебічності, повноти і неупередженості досудового розслідування, сторона обвинувачення (прокурор) зобов'язана подати абсолютно усі матеріали досудового

розслідування, як ті, що викривають обвинуваченого, так і ті, які можуть вказувати на його невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення, менший ступінь вини, обставини, які виключають кримінальну відповідальність або пом'якшують покарання. Сторона ж захисту та інші учасники кримінального провадження, на думку автора, можуть подати суду ті докази, які вони планують використовувати для відстоювання своєї правової позиції [176, с. 183; 178, с. 116].

Натомість, третя група науковців виступає проти можливості подання доказів під час підготовчого судового провадження. У зв'язку з цим І. В. Гловюк зазначає, що зазначена стадія кримінального провадження, крім випадків розгляду угод та клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, взагалі з'ясування обставин кримінального провадження та перевірку їх доказами не передбачає. І хоча кримінальна справа може почати формуватися, однак лише у контексті долучення судових рішень, оскільки у підготовчому провадженні суд лише розглядає клопотання учасників судового провадження про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту; витребування певних речей чи документів; а вирішення питання про обсяг і порядок дослідження доказів віднесено КПК до стадії судового розгляду [87, с. 29].

К. В. Легких вважає, що ст. 317 КПК України лише закріплює право на ознайомлення з матеріалами провадження, встановлює порядок формування матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) в суді та визначає момент, із якого суд уповноважений надавати матеріали для ознайомлення. Однак сам факт розміщення ст. 317 КПК у розділі «Підготовче провадження» не означає, що в підготовчому судовому засіданні сторони мають право надавати суду докази. На думку вченого, ця норма не дає сторонам права надавати суду докази під час підготовчого судового засідання, а суду – права на задоволення клопотання про приєднання тих чи інших доказів до обвинувального акта до початку судового розгляду. А тому, якщо суд отримав від сторін будь-які докази до початку судового розгляду, на стадії підготовчого судового засідання, всі отримані в такий спосіб докази мають бути визнані недопустимими саме через порушення процесуального режиму доказування [185, с. 96, 98].

На наш погляд, для того, щоб визначитись із питанням, чи дійсно здійснення кримінального процесуального доказування у стадії підготовчого провадження є необхідним, слід виходити із тих завдань, які виконуються у цій стадії, і рішень, що можуть бути прийняті судом, адже, як наголошують дослідники, сутність підготовчого провадження може бути визначена через його функціональну спрямованість [319, с. 210].

Передусім, слід погодитись із вченими, які, зважаючи на мету і завдання підготовчого провадження, ведуть мову про застосування загального чи диференційованого порядку підготовчого провадження в суді першої інстанції [53, с. 6; 375, с. 160; 117, с. 22]. Дійсно, загальний порядок підготовчого провадження спрямований на встановлення підстав для здійснення судового розгляду та підготовку до нього. Натомість, диференційований порядок підготовчого провадження має за мету здійснення розгляду і вирішення кримінально-правового конфлікту по суті (мова йде про розгляд і затвердження судом угоди про визнання винуватості або про примирення, а також звільнення особи від кримінальної відповідальності [327, с. 139]).

Безумовно, у разі звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, діяльність суду та учасників судового процесу під час підготовчого провадження спрямована на перевірку обвинувального акта чи клопотання на предмет його відповідності вимогам КПК України, а також з'ясування можливості призначення судового розгляду. Тому доказова діяльність учасників провадження у цій частині зводиться до висловлення своєї позиції щодо можливості призначення судового розгляду, прийняття інших рішень (про закриття провадження, повернення обвинувального акта чи клопотання прокурору, направлення його для визначення підсудності) та її аргументації.

Для здійснення перевірки обвинувального акта чи клопотання на предмет його відповідності вимогам КПК України якихось додаткових матеріалів кримінального провадження (доказів) не потрібно. Для цього достатньо проаналізувати їх зміст та порівняти його з вимогами, передбаченими ст.ст. 291, 292 КПК України. У разі

виявлення певних недоліків може бути прийняте рішення про повернення обвинувального акта, клопотання прокурору. Натомість, прийняття інших рішень може потребувати вивчення судом додаткових доказів. Як стверджує В. О. Попелюшко, для того щоб вирішити питання про підсудність (ч. 3 ст. 314 КПК України), необхідно дослідити матеріали досудового провадження, які, щонайменше, стосуються підсудності (ст. 32, 34 КПК України) [251, с. 46]. Для прийняття рішення про закриття кримінального провадження також повинні бути встановлені відповідні обставини, що становлять фактичну підставу для його закриття (смерть обвинуваченого, наявність вироку, ухвали суду або постанови слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню тощо), що мають бути підтвержені доказовими матеріалами.

В листі ВССУ від 03 жовтня 2012 року № 223-1430/0/4-12 вказується також на те, що суд вправі прийняти рішення про зупинення підготовчого провадження, якщо обвинувачений ухилився від явки до суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, до його розшуку або видужання [282]. Для цього суду, очевидно, мають бути подані документи, які підтверджують наявність в обвинуваченого тяжкої хвороби або оголошення його у розшук. Л. М. Гуртієва з цього приводу висловлює думку, що під час вирішення питання про зупинення судового провадження суду варто надати повноваження щодо витребування документів, які підтверджують обставини, що виключають участь обвинуваченого в судовому провадженні [99, с. 311].

У разі, якщо перешкод для призначення судового розгляду не буде встановлено, суд приймає рішення про призначення судового розгляду на підставі обвинувального акта (клопотання). У цьому випадку суд надалі переходить до вчинення цілого комплексу підготовчих дій до судового розгляду [373, с. 210], тобто виконує завдання щодо вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду [99, с. 308; 297, с. 9], створюючи умови для швидкого та якісного розгляду кримінального провадження у стадії судового розгляду [117, с. 43], повного, всебічного та об'єктивного дослідження обставин та підтвердження їх доказами, а

також ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення [298, с. 203].

У ході підготовки до судового розгляду учасники провадження можуть заявити клопотання про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, про витребування певних речей чи документів (п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України), таким чином створюючи передумови для активної участі у доказуванні під час судового розгляду. Якщо у сторін кримінального провадження під час отримання певних речей чи матеріалів (доказів) виникають труднощі, суд у ході підготовчого судового засідання повинен сприяти таким учасникам процесу в їх витребуванні шляхом надання відповідних запитів, судових доручень тощо. При цьому слід мати на увазі, що відхилення судом клопотань учасників провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій на підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких могло мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, згідно з вимогами п. 1 ч. 1 ст. 410 КПК України визнається неповнотою судового розгляду та є підставою для скасування або зміни судового рішення під час розгляду справи в суді апеляційної інстанції [282].

Слід погодитися з висловленою думкою, що під час підготовчого судового засідання сторони та інші учасники кримінального провадження повинні мати право також подати суду матеріали досудового розслідування, речі і документи, які мають значення для обґрунтування рішень, передбачених ч. 3 ст. 314 КПК України [176, с. 184], адже без таких доказів неможливо належним чином обґрунтувати відповідні рішення.

Таким чином, якщо вести мову про загальний порядок підготовчого провадження, науковці схильні вважати, що у цій стадії здійснюється, серед іншого, формування доказів, які будуть досліджуватись під час судового розгляду, формування кримінальної справи та надання сторонам можливості ознайомитися з ними [237, с. 168].

З визнанням КСУ неконституційною норми, яка передбачала автоматичне продовження застосування заходів забезпечення кримінального провадження,

обраних на стадії досудового розслідування, за відсутності відповідних клопотань сторін кримінального провадження [292] і суперечила вимогам ЄКПЛ і прецедентній практиці ЄСПЛ (справи «Kharchenko v. Ukraine» [16], «Ignatov v. Ukraine» [13] та інші), актуалізувалось питання щодо обрання, зміни, продовження або скасування таких заходів під час підготовчого провадження.

Як відзначив КСУ, висновки слідчого судді щодо будь-яких обставин, які стосувалися суті підозри, обвинувачення та були взяті до уваги при обґрунтуванні запобіжного заходу, обраного під час досудового розслідування, для суду на стадії судового провадження не є преюдиційними. У підготовчому провадженні суд має перевірити обґрунтованість застосування запобіжного заходу щодо обвинуваченого, пов'язаного з обмеженням його права на свободу та особисту недоторканність, та прийняти вмотивоване рішення, незважаючи на те, чи закінчився строк дії ухвали слідчого судді, постановленої на стадії досудового розслідування про обрання такого запобіжного заходу [292]. Відтак, такий підхід дає підстави вченим виокремлювати в якості самостійного завдання у стадії підготовчого провадження розгляд клопотань про обрання, зміну, продовження чи скасування заходу забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжного заходу [99, с. 309].

Обґрунтованість застосування запобіжного заходу у згаданому контексті означає не що інше, як повне встановлення обставин, що входять до відповідного предмета доказування, за допомогою доказів. Не заглиблюючись у цю проблематику, погоджуємось із М. О. Каліновською, що локальний предмет доказування під час застосування запобіжних заходів включає таку сукупність обставин: 1) загальні підстави застосування запобіжного заходу – наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення та наявність хоча б одного із ризиків, які передбачені ст. 177 КПК України; 2) спеціальну підставу застосування запобіжного заходу – недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику (ризикам), зазначеним у клопотанні; 3) загальні умови застосування запобіжних заходів; 4) спеціальні умови застосування запобіжного заходу, які різняться залежно від виду запобіжного заходу; 5) обставини, які враховуються при обранні запобіжного заходу,

передбачені ст. 178 КПК України [134, с. 197]. Ч. 1 ст. 194 КПК України зобов'язує суд під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази відповідні обставини. З цього робимо висновок, що сторона, яка ініціює під час підготовчого провадження обрання, зміну, продовження або скасування запобіжного заходу, повинна подати суду докази, що обґрунтовують її клопотання. Одного лише зазначення у клопотанні відомостей про наявність певних ризиків неправомірної поведінки обвинуваченого без підтвердження відповідними доказами недостатньо.

Для встановлення зазначених обставин суд або за клопотанням сторін, або за власною ініціативою має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу (ч. 4 ст. 193 КПК України). З цього приводу слід погодитись із Л. М. Гуртієвою, яка акцентує увагу на невдалій термінології, яку застосовує законодавець – «заслухати», а не «допитати» свідка [99, с. 311], адже, якщо мова йде про отримання судом показань свідка, то вони надаються саме під час проведення допиту.

Крім того, варто звернути увагу і на права обвинуваченого, які йому надає законодавець під час розгляду питання про застосування запобіжного заходу: давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою; досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора; заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду (п.п. 5, 6, 7 ч. 2 ст. 193 КПК України).

У зв'язку з наведеним доходимо до висновку, що під час розгляду у підготовчому засіданні клопотання сторони кримінального провадження про обрання, зміну, продовження або скасування запобіжного заходу відбувається повноцінний процес доказування, однак лише у межах розглядуваного питання.

Складовим елементом підготовчого провадження є також розгляд судом скарг та заперечень на рішення (дії, бездіяльність), прийняті (вчинені) на попередній стадії кримінального провадження. Мова йде про рішення, дії чи бездіяльність слідчого,

дізнавача або прокурора, скарги на які відповідно до ч. 1 ст. 303 КПК України не розглядаються під час досудового розслідування, рішення слідчого, прокурора про відмову у визнанні потерпілим, рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки (ч.ч. 2, 3 ст. 303 КПК України), а також заперечення на ухвали слідчого судді, які не підлягають оскарженню (ч. 3 ст. 309 КПК України) [281]. Очевидно, що для з'ясування обставин, про які йде мова у скарзі чи запереченні, заінтересований учасник провадження повинен надати докази, що їх підтверджують, а суд, відповідно, їх дослідити і оцінити.

Що ж до диференційованого порядку підготовчого провадження, то він має за мету з'ясування судом можливості врегулювання кримінально-правового конфлікту до судового розгляду [53, с. 6] і охоплює випадки розгляду угоди про визнання винуватості чи про примирення, а також розгляд клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Кримінальне провадження на підставі угод ґрунтується на взаємних поступках, результатом яких є досягнення спільної мети – завершення кримінального провадження у спосіб, прийнятний для обох сторін [3, с. 300], тобто за своєю природою є спрощеним, зокрема, не передбачає «класичного» процесу доказування в судовому засіданні. Суд не здійснює дослідження доказів для встановлення усіх обставин кримінального провадження, а спрямовує свої зусилля на встановлення інших обставин: добровільності укладення сторонами угоди, розуміння обвинуваченим своїх прав та наслідків укладення угоди, відповідність угоди вимогам матеріального і процесуального закону (ч. 4-7 ст. 474 КПК України). При цьому для з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд має право витребувати документи, викликати в судове засідання осіб та опитувати їх. Знову ж таки незрозумілою є термінологія законодавця, який застосував термін «опитати», а не «допитати» осіб [99, с. 311].

У листі ВССУ від 15 листопада 2012 року № 223-1679/0/4-12 також зазначено, що суд для реалізації покладених на нього обов'язків щодо з'ясування зазначених обставин, враховуючи, що невиконання вимог, встановлених ч.ч. 5-7 ст. 474 КПК України, є підставою для апеляційного та касаційного оскарження (ч.ч. 3, 4

ст.ст. 394, 424 КПК України), а у разі підтвердження таких порушень скасування судового рішення, має витребувати документи, подані сторонами під час досудового розслідування [279]. Учасники провадження теж мають можливість висловити свою позицію щодо можливості затвердження угоди та аргументувати її.

Науковці такий підхід схвалюють, аргументуючи це необхідністю ухвалення судом законного і обґрунтованого рішення. При цьому, на думку М. С. Квятковського, судам слід приймати рішення про відкладення підготовчого засідання для можливості надання стороною обвинувачення матеріалів, а у разі відмови прокурора надавати суду матеріали відмовляти у затвердженні угод під час підготовчого судового засідання та повертати кримінальне провадження для продовження досудового розслідування, оскільки суд був позбавлений можливості перевірити угоду на предмет її відповідності вимогам КК України і КПК України [141, с. 100-101].

Однією із підстав для відмови у затвердженні угоди під час підготовчого провадження кримінальний процесуальний закон називає відсутність фактичних підстав для визнання винуватості (п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК України). Варто відзначити, що «фактичні підстави для визнання винуватості» є оціночним терміном, що викликає певні проблеми у застосуванні вказаної підстави на практиці. Слід погодитись із М. М. Таусом і В. В. Рогальською, у тлумаченні суті цієї підстави відштовхуються від засади презумпції невинуватості, з якої слідує, що підставами для визнання особи винуватою у вчиненні кримінального правопорушення є доведення належними та допустимими доказами усіх складових елементів його складу, а також причетності цієї особи до його вчинення. Водночас, вчені підкреслюють, що, розглядаючи угоду під час підготовчого провадження суд не досліджує докази на підтвердження винуватості обвинуваченого та не дає їм оцінки. Оцінка складу кримінального правопорушення надається судом лише на підставі аналізу фактичних обставин, викладених в обвинувальному акті. Зважаючи на це, варто погодитись, що відмова у затвердженні угоди з вказаної підстави можлива лише у разі, коли виклад фактичних обставин кримінального правопорушення в

обвинувальному акті не містить обов'язкових обставин, які відповідно до ст. 91 КПК України підлягають доказуванню [318, с. 93].

Наприклад, Кодимський районний суд Одеської області відмовив у затвердженні угоди про визнання винуватості у зв'язку з відсутністю фактичних підстав для визнання винуватості, оскільки в обвинувальному акті не було належним чином доведено подію кримінального правопорушення (зокрема, час вчинення кримінального правопорушення). В обвинувальному акті та угоді про визнання винуватості містилась вказівка на те, що особа, обвинувачена у використанні завідомо підробленого документа (ч. 4 ст. 358 КК України), набула посвідчення водія 07.06.2021 року, при цьому зазначене посвідчення водія було використане останнім 03.06.2021 року, а відомості до ЄРДР були внесені 04.06.2021 року [342]. Водночас, на практиці досить часто суди відмовляють у затвердженні угоди на цій підставі також тоді, коли обвинувачений в судовому засіданні не визнав вини у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення [339; 352] або відмовився від угоди [333]. Трапляються випадки, коли відсутність фактичних підстав для визнання винуватості констатує сам прокурор і ініціює рішення про відмову у затвердженні угоди [330]. А в іншій справі суд уледів відсутність фактичних підстав для визнання винуватості, зважаючи як на формулювання пред'явленого обвинувачення в частині його правової кваліфікації за ч.ч. 1, 3 ст. 191 КК України, так і за самим його обсягом (суд вважав, що діяння потрібно було кваліфікувати як продовжуваний злочин, а не як вісім окремих тотожних злочинів) [341]. В останньому випадку, вважаємо, що суд помилився із вибором підстави і мав би відмовити у затвердженні угоди на підставі п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК України.

Таким чином процес доказування під час розгляду угод у підготовчому провадженні в суді першої інстанції має атиповий характер і не пов'язаний із безпосереднім дослідженням доказів в судовому засіданні [105, с. 47].

Урегулювання кримінально-правового конфлікту до судового розгляду має місце також у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності під час досудового розслідування. Вирішення цього питання також потребує здійснення кримінального процесуального доказування, адже потрібно довести наявність

обставин, що є підставами для такого звільнення. Розгляд клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 1 ст. 288 КПК України здійснюється в загальному порядку (за правилами судового розгляду), а отже передбачає дослідження доказів. Безумовно, у клопотанні прокурор зобов'язаний викласти фактичні обставини кримінального правопорушення, вказати докази, які підтверджують факт його вчинення особою, обставини, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідну правову підставу, однак, як слушно стверджує В. О. Попелюшко, суд не може не з'ясувати доведеності факту вчинення особою відповідного кримінального правопорушення тієї чи іншої тяжкості та інших обставин-підстав і умов для такого звільнення, що немислимо без всебічного, повного і неупередженого з'ясування усіх обставин такого кримінального провадження [251, с. 46-47].

Одним із новаційних рішень, які ухвалюються судом у стадії підготовчого провадження є доручення представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь. Таке рішення приймається з метою забезпечення під час судового розгляду суду інформацією, яка характеризує обвинуваченого, що є необхідною умовою належного застосування в кримінальному судочинстві принципу індивідуалізації покарання під час його призначення [55, с. 67], тобто ухвалення судом справедливого вироку. Водночас, така досудова доповідь не може використовуватись для доведення вини або невинуватості обвинуваченого, тобто її долучають до матеріалів кримінального провадження, але вона не є підставою для ухвалення судом певного вироку [239, с. 115].

Таким чином, проаналізувавши завдання, які підлягають вирішенню в стадії підготовчого провадження, а також рішення, які можуть бути прийняті судом у цій стадії, доходимо до висновку, що для обґрунтування більшості з них потрібні матеріали провадження (докази). А тому варто погодитись, що подання доказових матеріалів сторонами та іншими учасниками кримінального провадження в стадії підготовчого провадження є не тільки можливим, а й інколи – необхідним [178, с. 116].

Погоджуючись із доцільністю позбавлення впливу на суд доказів до судового провадження, водночас, не бачимо необхідності у формуванні абсолютно усіх доказів уже в стадії підготовчого провадження. На наш погляд, потрібно надати право сторонам та іншим учасникам підготовчого провадження подати суду матеріали досудового розслідування, речі та документи в частині, що стосується рішень, які можуть бути ухвалені судом відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України, а суду – право витребувати такі матеріали, якщо це необхідно для обґрунтування згаданих рішень.

Також висловимо думку, що для того, щоб сторони кримінального провадження були обізнані із тим, які докази планує використовувати їх процесуальний опонент під час доказування в судовому розгляді, варто було б перенести на стадію підготовчого провадження процедуру визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню. Ідея полягає у тому, щоб уже під час підготовчого судового засідання сторони кримінального провадження задекларували, які докази потрібно дослідити під час судового розгляду. Це актуально, передусім, для сторони захисту у контексті забезпечення передбаченого ЄКПЛ права обвинуваченого мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту (п. в ч. 3 ст. 6) [30]. Ю. М. Мирошніченко у цьому контексті вважає за доцільне рекомендувати сторонам підготувати та надати суду під час підготовчого судового засідання списки джерел доказів, які вони мають намір подати для дослідження. Так суд отримає необхідну для ухвалення оптимального рішення інформацію щодо характеру та обсягу наявних у сторін доказів [210, с. 91].

Зважаючи на це, очевидно, положення чинного КПК України потребують коригування. На наш погляд, останній абзац ч. 4 ст. 291 КПК України варто викласти у такій редакції: «Надання суду інших матеріалів досудового розслідування, речей та документів до початку судового провадження забороняється», що надасть можливість подавати доказові матеріали уже в стадії підготовчого провадження. Одночасно видається доцільним доповнити ст. 315 КПК України новою ч. 4 такого змісту: «4. Під час підготовчого провадження суд за клопотанням учасників судового провадження має право витребувати, а учасники

кримінального провадження мають право подати суду матеріали досудового розслідування, речі і документи, які мають значення для обґрунтування рішень, передбачених частиною третьою статті 314 цього Кодексу».

Крім того, ч. 2 ст. 315 КПК України пропонуємо доповнити новим пунктом 3-1 такого змісту: «визначає обсяг доказів, що підлягають дослідженню під час судового розгляду», а також абзацом 2 такого змісту: «Суд надає можливість учасникам судового провадження висловити свою думку щодо питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду».

Таким чином, з позицій кримінального процесуального доказування у стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції відбувається процесуальна декларація з боку сторін провадження щодо їх готовності до змагального процесу та дослідження під час судового розгляду зібраних доказів на предмет належності, допустимості, достовірності та достатності для встановлення усіх обставин провадження. У цій стадії також розпочинається процес «трансформації» досудових доказів у докази судові та створюються процесуальні передумови для здійснення безпосереднього дослідження доказів (якщо ми не ведемо мову про різноманітні спрощені порядки) в умовах змагальності під час наступної стадії кримінального процесу.

3.2. Кримінальне процесуальне доказування на стадії судового розгляду в суді першої інстанції

3.2.1. Процес доказування на етапі дослідження доказів

Стадія судового розгляду у теорії кримінального процесу слушно вважається центральною, основною, найбільш важливою стадією кримінального провадження [306, с. 167; 369, с. 14], в якій суд першої інстанції за активної участі сторін розглядає і вирішує справу по суті, тобто остаточно з'ясовує усі істотні обставини кримінального правопорушення, перевіряє та оцінює докази і на цій підставі ухвалює вирок або постановляє ухвалу [163, с. 528]. Окремі вчені наголошують на

тому, що судовий розгляд – це вирішальна стадія судового процесу [161, с. 244]. Не дивлячись на важливість питань, які вирішуються у цій стадії кримінального провадження, така думка видається спірною, адже судові рішення, ухвалені за результатами судового розгляду, не є остаточним і може підлягати перегляду в судах вищих інстанцій.

У кримінально-процесуальній доктрині судовий розгляд визначається також як встановлена законом система процесуальних дій суду та учасників кримінального провадження, послідовне проведення яких спрямоване на всебічне, повне та об'єктивне дослідження матеріалів кримінального провадження і винесення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення [149, с. 155].

Безумовна важливість стадії судового розгляду пояснюється тим, що саме у ній здійснюється дослідження доказів, зібраних сторонами кримінального провадження, та встановлення за їх допомогою усіх обставин, що входять до предмета кримінального процесуального доказування, на основі чого фактично вирішується доля особи, щодо якої прокурор звернувся до суду з обвинувальним актом чи клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [128, с. 107]. Саме за результатами судового розгляду може бути спростована презумпція невинуватості особи, тобто, за приписами ст. 62 Конституції України – у законному порядку й обвинувальним вироком суду [291].

Власне, основною метою доказування під час судового розгляду, як зазначає Л. В. Омельчук можна визначити встановлення фактичних обставин кримінального провадження в обсязі, що є необхідним для правильного застосування норм матеріального та процесуального права для постановлення неупередженого та справедливого судового рішення [230, с. 438]. Цьому сприяє те, що судовий розгляд здійснюється в умовах безобмежувальної дії усіх засад та гарантій правосуддя [112, с. 156], зокрема, безпосередності дослідження показань, речей і документів, змагальності сторін та свободи у поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, диспозитивності, презумпції невинуватості тощо. В Україні, як і в зарубіжних державах, реалізація зазначених засад з дотриманням стандарту «поза розумним сумнівом» покликана захистити особу від незаконного

засудження, коли достатні докази її винуватості відсутні або існують, але є недопустимими [219, с. 310].

Аналіз § 3 глави 28 КПК України засвідчує, що судовий розгляд складається з декількох етапів (частин), які послідовно змінюють один одного. Традиційно вважалось, що судовий розгляд включає п'ять взаємопов'язаних між собою частин (етапів): 1) підготовчу частину судового засідання; 2) судове слідство; 3) судові дебати; 4) останнє слово обвинуваченого (підсудного); 5) ухвалення і проголошення вироку [250, с. 114].

О. І. Коровайко судове слідство визначає як центральну частину судового розгляду, в якій суд в особливих процесуальних умовах за участі сторін здійснює діяльність зі збирання, перевірки та оцінки доказів з метою постановлення законного та обґрунтованого вироку, ухвали [152, с. 8].

В. В. Назаров та Г. М. Омеляненко зазначають, що судове слідство є центральною (основною) частиною судового розгляду кримінальної справи, що не є повторенням дослідження, проведеного під час досудового розслідування, а є самостійним дослідженням обставин справи, яке відбувається в умовах реалізації принципів (засад) кримінального процесу. На думку авторів, дослідження судом за активної участі сторін усіх фактичних обставин справи, перевірка і оцінка всіх доказів із метою встановлення істини і є судовим слідством [218, с. 408].

За визначенням В. О. Попелюшка, судове слідство є надзвичайно важливою частиною судового розгляду, в якій суд та учасники судового розгляду (сторони) досліджують докази, зібрані на досудовому слідстві, надані сторонами та витребувані за їхньою ініціативою та ініціативою суду для правильного вирішення кримінальної справи по суті [250, с. 131].

С. С. Колос сутність і зміст судового слідства зводить до кримінального процесуального доказування фактів і обставин справи у діалектичній єдності всіх його елементів: збирання, фіксації, перевірки та використання доказів у формі обґрунтування значущих висновків і рішень із кримінальної справи [149, с. 156].

Як бачимо, вчені акцентують увагу на центральному місці цього етапу в структурі судового розгляду, його надзвичайній важливості для встановлення

обставин кримінального провадження. Водночас, чинний кримінальний процесуальний закон не оперує терміном «судове слідство», однак як на практиці [81; 82], так і в наукових працях його продовжують застосовувати. Зокрема, І. І. Шепітько підкреслює, що відмова від використання терміну «судове слідство» і заміна його на термін «судовий розгляд» вносить певну плутанину, оскільки судовий розгляд у процесуальному значенні означає більш широку стадію кримінального процесу, що охоплює поряд з іншими етапами і такий етап, як судове слідство. При цьому вчена наполягає на тому, існує нагальна потреба не лише у використанні цього терміну в науковому обігу, а й у внесенні відповідних змін до кримінального процесуального законодавства [370, с. 221].

Погоджуючись із недоцільністю використання терміну «судовий розгляд» у двох значеннях, все ж не можемо погодитись із використанням терміну «судове слідство», оскільки слідство асоціюється зі стадією досудового розслідування (однією з форм якого є саме досудове слідство) і відображає переважно пошуковий характер процесуальної діяльності. Суд же слідство (розслідування) не проводить, як правило, не відшуковує нових доказів, а працює із тими доказами, які подані учасниками судового провадження.

У наукових джерелах досліджуваний етап також називають «з'ясування обставин та перевірка їх доказами», зводячи його суть до дослідження судом за участю сторін зібраних у справі доказів для встановлення фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення [77, с. 835]. Безумовно, саме на цьому етапі здійснюється безпосереднє дослідження доказів, внаслідок чого суд отримує відповідну інформацію про обставини кримінального провадження з першоджерел, що є передумовою повного, всебічного і правильного її сприйняття і, як наслідок, запорукою ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Водночас, навряд чи варто цей етап називати «з'ясуванням обставин...», адже встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, є метою усього кримінального процесуального доказування (ч. 2 ст. 91 КПК України) і здійснюється, у тому числі, й на етапі судових дебатів, коли учасники судового

провадження, інтерпретуючи докази, висловлюють власне бачення цих обставин, а також остаточно під час ухвалення в нарадчій кімнаті судового рішення.

Не заглиблюючись у детальну наукову дискусію з цього питання, зауважимо, що найбільш вдало і точно, на наш погляд, суть цього етапу судового розгляду відображала б назва «дослідження доказів», яку ми і будемо вживати надалі.

Дослідження доказів без перебільшення є найважливішим етапом судового розгляду, серцевиною кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції, адже суд не пов'язаний жодними висновками органів досудового розслідування і прокурора, жоден «досудовий» доказ не має для суду наперед встановленої сили, це лише «вихідний» матеріал, поданий стороною обвинувачення на обґрунтування тверджень прокурора, зафіксованих в обвинувальному акті (клопотанні про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру). Саме на цьому етапі закладається фактична (доказова) основа для встановлення усіх обставин, що входять до предмета доказування, підґрунтя для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Процес дослідження доказів відбувається переважно зусиллями сторін кримінального провадження, а суд повинен забезпечити цей змагальний процес, рівність сторін, свободу у поданні ними своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, можливість самостійного обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, реалізацію ними інших процесуальних прав, зокрема щодо подання клопотань про визнання доказів недопустимими тощо [280].

Етап дослідження доказів (за ст. 347 КПК України – судовий розгляд) розпочинається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, а якщо у кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, то також оголошення цивільним позивачем або його представником чи законним представником (у разі їх відсутності – головуючим) короткого викладу позовної заяви. Саме такий початок цього етапу є надзвичайно важливим, адже саме обвинувальний акт визначає предмет і межі судового розгляду, а відповідно – і межі доказування в судовому провадженні. За загальним правилом, відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК України судовий розгляд проводиться лише щодо особи, якій висунуте

обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта. Таким чином, як слушно зауважує М. І. Станкович, доказування під час судового розгляду здійснюється у межах висунутого обвинувачення, вихід за які допускається лише з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини та її основоположних свобод в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження (ч. 3 ст. 337 КПК України) [306, с. 180]. З цього приводу Верховний Суд цілком аргументовано зазначив, що суд не наділений процесуальними повноваженнями виходити за межі пред'явленого обвинувачення, збільшувати його об'єм, перекваліфікувати дії обвинуваченого на більш тяжкі кримінальні правопорушення та пред'являти обвинувачення або притягати до кримінальної відповідальності інших осіб, яким не пред'являлося обвинувачення. Ці повноваження відносяться виключно до компетенції слідчого та прокурора як сторони обвинувачення [263].

Далі, встановивши особу обвинуваченого, головуючий роз'яснює останньому суть обвинувачення, тобто повідомляє, у вчиненні яких кримінально протиправних дій він обвинувачується, за яких обставин відповідно до висновків слідчого, прокурора вони були вчинені, а також за якою нормою закону про кримінальну відповідальність були кваліфіковані. Лише після цього головуючий з'ясовує, чи зрозуміле обвинувачення, чи визнає обвинувачений себе винним і чи бажає давати показання. Така вимога кримінального процесуального закону безпосередньо спрямована на забезпечення права обвинуваченого на захист [250, с. 134], зокрема, засобами кримінального процесуального доказування. Якщо у кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, головуючий також з'ясовує в обвинуваченого, цивільного відповідача, чи визнають вони позов. Таким чином з'ясовується ставлення (правова позиція) обвинуваченого до пред'явленого йому обвинувачення, тобто, чи визнає він вину повністю або у певній частині, чи, навпаки, повністю її заперечує. При цьому обвинувачений може дати розгорнуту відповідь і уточнити, у чому саме він визнає себе винним або що саме заперечує. Ставлення обвинуваченого до пред'явленого йому обвинувачення в окремих випадках може

безпосередньо впливати на обсяг доказів, що підлягатимуть дослідженню в процесі судового розгляду, про що більш детально ми згадаємо дещо пізніше.

Для порівняння варто зауважити, що подібна процедура з певними модифікаціями наявна у законодавстві багатьох зарубіжних держав. До прикладу, в США існує окрема підстадія кримінального провадження, в рамках якої реалізуються положення, передбачені у правилі 11 Федеральних правил кримінального процесу США (Rule 11 «Pleas»). Її суть зводиться до того, що обвинувачений повинен зробити одну із заяв, в якій має висловити своє ставлення до обвинувачення. Усього правило 11 (а) передбачає три типи заяв: 1) про визнання вини («guilty»); 2) про невинуватість («not guilty»); 3) про небажання оспорювати («nolo contendere») [32].

Заява обвинуваченого має істотні правові наслідки, адже після її прийняття судом вона не може бути відкликана. Щоправда, американський законодавець робить невеликий виняток із цього правила, надаючи можливість обвинуваченому зробити «умовну» заяву «guilty» або «nolo contendere», залишаючи за собою право на перегляд несприятливого рішення апеляційним судом. У такому разі, якщо обвинувачений виграє справу в апеляційній інстанції, він може відкликати свою заяву.

Зважаючи на такі наслідки, суд до того, як прийняти заяву «guilty» або «nolo contendere», повинен звернутися до обвинуваченого особисто у відкритому судовому засіданні і з'ясувати, що він розуміє характер кожного обвинувачення, яке йому інкримінується, покарання, яке загрожує у разі засудження, його права (право не визнавати себе винуватим або наполягати на цьому, право на суд присяжних, право на представництво адвокатом, право проводити під час судового розгляду перехресний допит свідків обвинувачення, право на захист від примусового самообвинувачення, право на давання показань і подання доказів тощо), а також відмову від цих прав, якщо суд прийме заяву «guilty» або «nolo contendere». Водночас, суд повинен переконатися у тому, що заява є добровільною і не є результатом застосування сили, погроз чи обіцянок (окрім обіцянок в рамках угоди про визнання винуватості) [32].

Окремо варто зупинитись на змісті і наслідках заяви «*nolo contendere*», яка є атиповою для українського національного законодавства. Це заява, в якій обвинувачений не визнає себе винуватим, однак також не заперечує висунуті проти нього обвинувачення. З латини «*nolo contendere*» означає «я не бажаю сперечатися». Як зазначають зарубіжні дослідники, правові наслідки заяви «*nolo contendere*» майже такі ж, як у випадку визнання обвинуваченим своєї вини. Хоча він не визнає вини, суд діє так, ніби він її визнав, і, як правило, виноситься обвинувальний вирок. Однак використання заяви «*nolo contendere*» часто стратегічним вибором обвинуваченого, до якого надалі може бути пред'явлено цивільний позов, що впливає з тієї ж події. Таким чином, подаючи заяву «*nolo contendere*», обвинувачений уникає прямого визнання своєї вини, яке може бути використано проти нього у подальшому цивільному провадженні [1, с. 88].

Поширення в судовій практиці США набула також заява «*Alford plea*» [283, с. 151], відповідно до якої обвинувачений формально визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, однак одночасно заявляє про свою невинуватість. Іншими словами, у випадку «*Alford plea*» обвинувачений, вважаючи себе невинуватим, визнає, що докази, подані стороною обвинувачення, імовірно переконують суддю або присяжних визнати його винуватим «поза розумним сумнівом» [54, с. 140].

Повертаючись до національного законодавства, слід вказати, що невід'ємним складником досліджуваного етапу судового розгляду є на сьогодні процедура встановлення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження, що є запорукою забезпечення змагальності судового провадження, права сторін та інших учасників провадження на участь у процесі доказування.

Обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду, але з урахуванням думки сторін та інших учасників судового провадження. Для цього головуєчий надає стороні обвинувачення та стороні захисту право проголосити вступні промови, в яких вони зазначають, якими доказами підтверджуватимуть наведені ними обставини, порядок дослідження доказів, а також можуть зазначити позиції відповідних сторін щодо предмета

судового розгляду. Таким чином, варто погодитись із Ю. М. Мирошніченком, що вступна промова є важливим інструментом для надання судді інформації про факти справи та питання, що ставляться під сумнів [210, с. 91].

У попередньому підрозділі роботи ми обґрунтували думку щодо необхідності перенесення процедури визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, на стадію підготовчого провадження. Водночас, вступні промови сторін кримінального провадження для вирішення питання про порядок дослідження доказів та визначення «стартових» позицій сторін варто залишити саме на стадії судового розгляду.

У цьому контексті О. П. Пилипчук слушно наголошує, що під «порядком дослідження доказів» традиційно розуміється послідовність, черговість їх дослідження. Вирішення питання про порядок дослідження усіх доказів, які будуть подаватися сторонами, іншими учасниками судового розгляду, вимагає творчого підходу – суд має враховувати особливості конкретного провадження, особливості доказів, які мають досліджуватися, орієнтуватися в тому, який час необхідно використати при дослідженні кожного доказу, по можливості врахувати думки усіх учасників судового розгляду. Докази мають досліджуватися у логічній і оптимально обґрунтованій послідовності; вирішальне значення при цьому мають обставини не стільки процесуального, скільки тактичного характеру [241, с. 180].

На думку М. І. Шевчук, можливість сторін запропонувати той чи інший порядок дослідження доказів означає можливість сторін враховувати найбільшу доцільність проведення їх судового дослідження, виходячи з інтересів, які вони відстоюють. Хоча з аналізу ст. 349 КПК України можна дійти висновку, що суд не зв'язаний думкою учасників судового розгляду, він може і не враховувати її [365, с. 133].

Відповідно до положення, передбаченого абз. 7 ч. 1 ст. 349 КПК України, докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту – у другу. Такий підхід видається правильним, адже саме сторона обвинувачення зобов'язана доводити обґрунтованість пред'явленого обвинувачення і відповідні обставини провадження. Водночас, варто погодитись із висновком, що

це положення сформульоване таким чином, що складається враження, ніби докази обвинувачення є більш важливими, а докази захисту – другорядними [176, с. 186]. Тому пропонуємо викласти цю норму у такій редакції: «Першими підлягають дослідженню докази сторони обвинувачення, після чого досліджуються докази сторони захисту».

Також, відповідно до ч. 3 349 КПК України суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується. У кримінально-процесуальній доктрині цей порядок отримав назву скороченого судового розгляду [78, с. 129; 138, с. 104; 192, с. 170; 371, с. 54], спрощеного судового розгляду [187, с. 153], скорочений порядок дослідження доказів [369, с. 86]. Більш прийнятно, на наш погляд, використовувати останній наведений термін, оскільки мова йде про скорочення саме етапу дослідження доказів, а не стадії судового розгляду в цілому.

Скорочений порядок дослідження доказів є одним із винятків із засади безпосередності дослідження доказів [112, с. 157; 371, с. 53] і має чіткі правові наслідки у вигляді позбавлення права оскаржувати ці обставини в апеляційному порядку. З огляду на це, суд зобов'язаний з'ясувати, чи правильно розуміють учасники судового провадження зміст цих обставин, перевірити, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснити їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.

Визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення як умова застосування скороченого порядку дослідження доказів прямо у ч. 3 ст. 349 КПК України не передбачена. Однак у листі ВССУ від 05 жовтня 2012 року зазначається, що суд вправі визнати недоцільним дослідження доказів, поданих на підтвердження події кримінального правопорушення, винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення тощо, якщо обвинувачений повністю визнає свою вину в інкримінованому йому органом досудового розслідування кримінальному правопорушенні, погоджується з кваліфікацією вчиненого ним діяння, а прокурор, потерпілий не висловлюють жодних заперечень щодо встановлених обставин [280].

Серед науковців з цього приводу відсутня єдність поглядів. Окремі із них негативно ставляться або ж категорично заперечують доцільність застосування спрощеного порядку дослідження доказів (судового розгляду). Так, В. О. Попелюшко вважав, що спрощений порядок судового розгляду (без всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи), можливість ухвалення обвинувального вироку на підставі одного «голого» визнання обвинуваченим своєї вини суперечать принципам цілого ряду норм КПК України та основним конституційним засадам судочинства [250, с. 136]. Такі міркування сприйняті й іншими науковцями, які доводять, що проведення спрощеного судового розгляду вступає у протиріччя з низкою засад кримінального провадження, зокрема, презумпцією невинуватості, безпосередністю дослідження доказів, забезпеченням апеляційного оскарження, змагальністю сторін [138, с. 106; 153, с. 148; 353, с. 66-67]. В. Павлов також стверджує, що за такого порядку вироком суду легалізуються усі процесуальні порушення, які можуть бути допущені органом досудового слідства, оскільки учасники провадження не наполягають на їх перевірці [233].

Інші вчені схвалюють такий порядок і наполягають на тому, що визнання обвинуваченим своєї вини повинно бути умовою проведення скороченого судового розгляду [192, с. 171; 244, с. 170]. При цьому О. В. Литвин вказує, що якщо обов'язковою умовою проведення скороченого судового розгляду є визнання вини, то визначити відношення обвинуваченого до пред'явленого йому обвинувачення у належному обсязі (тобто такому, що дозволяє встановити добровільність його позиції та правильність розуміння змісту обставин, які не оспорюються) можливо лише за умови його допиту в судовому розгляді; іншим чином встановити наведені обставини неможливо [192, с. 172]. Такий висновок вченого не повністю відповідає положенням чинного кримінального процесуального закону, адже під час вступної промови сторона захисту (зокрема, обвинувачений) може викласти свою позицію оголошеного обвинувачення.

Водночас, на практиці суди, застосовуючи скорочений порядок дослідження доказів, констатують визнання обвинуваченим своєї вини. Як зазначив Верховний Суд, повне визнання вини, незаперечення фактичних обставин кримінального

провадження та кваліфікації своїх дій, правильне розуміння та усвідомлення змісту обставин злочину, в якому обвинувачується, правові наслідки розгляду за спрощеною процедурою, а також відсутність сумнівів у добровільності позиції щодо усвідомлення обвинуваченим цих обставин є обов'язковими передумовами можливості здійснення розгляду провадження в порядку ч. 3 ст. 349 КПК України [274].

Слушною тут видається позиція Київського апеляційного суду, який не лише вказав, що обов'язковою умовою застосування такого порядку судового розгляду є повне визнання обвинуваченим і не заперечення іншими учасниками провадження події кримінального правопорушення та винуватості обвинуваченого за обставин, викладених в обвинувальному акті, а й також підкреслив, що визнання обвинуваченим своєї вини не є безумовною підставою для прийняття рішення про скорочений судовий розгляд, оскільки визнання ним своєї вини у вчиненому кримінальному правопорушенні може бути покладено в основу висновку про доведеність обвинувачення лише за умови, що вина доведена в законному порядку. А тому, дійшовши до висновку, що під час досудового провадження органом досудового розслідування та прокурором були істотно порушені вимоги кримінального процесуального закону, що могло вплинути на висновки щодо обґрунтованості обвинувачення та доведеності вини особи у вчиненні кримінального правопорушення, суд вирішив, що спрощена процедура, передбачена ч. 3 ст. 349 КПК України, навіть у разі повного визнання усіма учасниками судового провадження фактичних обставин кримінального правопорушення, не може бути застосована, а докази у такому випадку мають досліджуватися судом у загальному порядку [340].

Водночас, слід зауважити, що проведення скороченого порядку дослідження доказів не означає, що суд не встановлює обставини кримінального провадження. Він просто повинен здійснити це в інший спосіб. Так, цілком виправданим є правовий висновок Верховного Суду, відповідно до якого положення ч. 3 ст. 349 КПК України не звільняє суд від обов'язку встановити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та визначені ст. 91 КПК України. Тобто

законодавець зобов'язує суд встановити усі обставини, що мають значення для кримінального провадження, а ст. 349 КПК України лише визначає обсяг та порядок дослідження доказів на підтвердження цих обставин [264].

Скорочений порядок дослідження доказів допустимий лише у тому випадку, якщо відповідні обставини провадження ніким не оспорується. Виходячи з буквального тлумачення ч. 3 ст. 349 КПК, якщо принаймні одна з обставин, яка підлягає доказуванню, заперечується учасником судового провадження, скорочений порядок дослідження доказів не може бути застосовано. Тому цілком правильним є, до прикладу, підхід Верховного Суду, який скасував рішення судів попередніх інстанцій і призначив новий розгляд у суді першої інстанції, зважаючи на те, що суд першої інстанції під час вирішення питання про обсяг дослідження доказів всупереч бажанню учасників судового провадження дослідити їх у повному обсязі прийняв рішення про скорочений порядок дослідження доказів. Понад те, суд першої інстанції не роз'яснив сторонам, що вони будуть позбавлені права оскаржити фактичні обставини кримінального провадження. Верховний Суд зазначив, що роз'яснення учасникам судового провадження наслідків спрощеного порядку розгляду не повинно носити формальний характер; суд, зокрема, має упевнитися в тому, що учасниками судового провадження суть такого роз'яснення сприйнята правильно та переконатися у добровільності їх позицій. Вказане порушення вимог кримінального процесуального закону визнане істотним, оскільки перешкодило суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення [265].

Таким чином можна виокремити систему ознак скороченого порядку дослідження доказів, до яких, на наш погляд доцільно віднести такі: 1) рішення про спрощений порядок дослідження доказів приймається виключно судом; 2) обов'язкова наявність згоди (відсутність заперечень) учасників судового провадження; 3) добровільність відмови учасників судового провадження від повного дослідження доказів; 4) його предметом є обставини, викладені в обвинувальному акті, які ніким не оспорується; 5) наслідком його застосування є позбавлення права оскаржувати ці обставини в апеляційному порядку; б) здійснюється з метою процесуальної економії.

Отже скорочений порядок дослідження доказів – це відмова суду за добровільною згодою учасників судового провадження від дослідження доказів щодо обставин, викладених в обвинувальному акті, які ніким не оспоруються, що здійснюється з метою процесуальної економії і має наслідком позбавлення права оскаржувати ці обставини в апеляційному порядку.

Етап дослідження доказів – це, безумовно, та частина судового розгляду, в якій сторони та інші учасники судового провадження подають зібрані ними під час досудового провадження матеріали, речі та документи (докази) для їх подальшого дослідження судом. Окремі науковці навіть категорично наголошують на тому, що докази не можуть бути подані раніше цього етапу. Так, на думку В. В. Колодчина, прокурор вправі подавати суду докази не раніше, ніж ним буде оголошено обвинувальний акт і суд ухвалить рішення про обсяг і порядок дослідження доказового матеріалу [148, с. 377]. А І. В. Гловюк вважає за доцільне внести зміни до КПК України, передбачивши, що надання суду матеріалів, крім випадків, передбачених КПК, до початку з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами забороняється [87, с. 32].

Як слушно зазначає С. А. Крушинський, подання доказів в судовому провадженні доцільно розглядати у двох аспектах: 1) як фізичне передання суду зібраних речей і документів (подання доказів у «чистому вигляді» можливе, коли сторони надають суду усі зібрані ними докази на початку судового провадження, а також на більш пізніх етапах); 2) як демонстрацію сторонами своїх доказів, спрямовану на їх дослідження в судовому засіданні і доведення їх переконливості [176, с. 173-174]. Сприймаючи таке розуміння, Ю. М. Мирошниченко зазначає, що названі аспекти – це дві сторони одного явища, єдиного процесу. Сторони судового провадження, на відміну від суду, докладно ознайомлені зі змістом зібраних під час досудового розслідування доказів і як ніхто інший здатні ефективно оперувати ними в судовому засіданні. Тому вони повинні не просто перелічити і фізично передати зібрані ними докази головуючому, а і пояснити доказове значення кожного з них, наголошуючи на висновках, які витікають із їх сукупності. Іншими словами, в процесі подання доказів сторони мають продемонструвати перед судом як

належність та допустимість окремих джерел фактичних даних, так і логічні зв'язки між ними, доводячи певні обставин, критикуючи докази процесуального супротивника, підкреслюючи недоліки чужих та переваги власних доказів [210, с. 91].

Зазначений підхід дійсно створює належні передумови для безпосереднього дослідження доказів судом. Взагалі передбачена на сьогодні кримінальним процесуальним законом система процесуальних дій дає достатньо можливостей для пізнання судом обставин кримінального провадження. До процесуальних дій, спрямованих на дослідження доказів, відносяться: допит обвинуваченого (ст. 351 КПК України), допит свідка (ст. 352 КПК України), допит потерпілого (ст. 353 КПК України), допит експерта (ст. 356 КПК України), пред'явлення для впізнання речей, осіб (ст. 355 КПК України), дослідження (огляд) речових доказів (ст. 357 КПК України); дослідження документів (ст. 358 КПК України); дослідження звуко- і відеозаписів (ст. 359 КПК України), огляд на місці (ст. 361 КПК). Крім того, окремі процесуальні дії спрямовані на поповнення доказової бази з метою перевірки наявних доказів – доручення проведення експертизи (ст. 332 КПК України), доручення проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 333 КПК України), надання тимчасового доступу до речей і документів (ч. 2 ст. 333 КПК України), однак пізніше їх результати також підлягають дослідженню судом одним із наведених способів.

Не зупиняючись в силу обмеження обсягу дисертації на характеристиці окремих процесуальних дій, адже кожна із них може бути предметом окремого дослідження, звернемось до їх сутності. У зв'язку з цим перше, на чому варто акцентувати увагу, це відсутність у кримінально-процесуальній доктрині єдиного підходу до назви таких процесуальних дій. Одні вчені їх називають судовими, зокрема на думку І. І. Кравчук, судові дії можна визначити як передбачені кримінальним процесуальним законодавством процесуальні дії, які вчиняються під час судового розгляду матеріалів кримінального провадження з метою отримання, перевірки, дослідження, оцінки та використання судом доказів, що надаються йому сторонами [159, с. 131]. Такий термін вживає й І. І. Шепітько [369, с. 21].

Такий підхід небезпідставно зазнав критики, адже усі дії, які здійснюються під час судового розгляду – процесуальні, тому термін «судові дії» рівнозначний терміну «процесуальні дії», а відтак не здатний розкрити специфіку пізнавальної діяльності, яка відбувається в суді [147, с. 56-57]. До прикладу, суд вчиняє такі судові (процесуальні) дії, як відкриття судового засідання, роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення, роз'яснення прав та обов'язків учасникам судового розгляду тощо, які абсолютно не мають пізнавальної спрямованості. Тому більшість інших вчених у цьому контексті оперують терміном «слідчо-судові дії» [146, с. 352; 223, с. 11; 322, с. 19] або «судово-слідчі дії» [191, с. 126; 199, с. 14; 200, с. 92].

Заслуговує на увагу аргументація В. Є. Тимошука, який зазначає, що така назва поєднує два компоненти: перший – відображає гносеологічну квінтесенцію такого роду процесуальних дій, яка проявляється у системі відповідних прийомів та операцій пізнавального і засвідчувального характеру, а другий – акцентує увагу на тому етапі кримінально-процесуальної діяльності, в якому передбачена нормативна можливість їх проведення [322, с. 17-18]. З такими міркуваннями варто у принципі погодитись, однак із засторогою, що такі процесуальні дії мають дослідницький, а не слідчий характер [369, с. 22], а тому процесуальні дії пізнавальної спрямованості, що проводяться під час судового розгляду в суді першої інстанції, ми вважаємо за можливе охарактеризувати як «дослідницькі судові дії».

Ще раз повторимось, що в процесі проведення дослідницьких судових дій саме суд є центральним суб'єктом, адже саме від нього вимагає безпосередньо дослідити докази засадниче положення, передбачене ст. 23 КПК України. А тому в процесі дослідження доказів суд повинен бути активним, для чого закон наділяє його низкою повноважень. Як стверджує М. І. Шевчук, наділення суду широкими можливостями брати участь в дослідженні доказів не спрямовані на підміну сторін кримінального провадження, на позбавлення їх ініціативи, а послідовно доповнюють їх активність, дозволяють суду критично та неупереджено перевіряти й оцінювати подані сторонами кримінального провадження докази за своїм внутрішнім

переконанням і на цій основі ухвалити законне та обґрунтоване рішення [366, с. 194].

Зокрема, суд з метою перевірки та уточнення фактичних даних має право, зокрема: під час допиту ставити запитання обвинуваченому, свідку, потерпілому, експерту, провести повторний допит свідка, ставити запитання свідку під час дослідження інших доказів, призначити одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження, залучати спеціаліста з метою з'ясування відомостей, що містяться у звуко- і відеозаписах, користуватися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, ставити йому запитання у будь-який час дослідження доказів, доручити проведення експертизи з метою усунення виявлених суперечностей. Важливим є положення, яке надає суду право зажадати від обвинуваченого, свідка, потерпілого конкретної відповіді – «так» чи «ні», якщо вони висловлюються нечітко або з їх слів не можна дійти висновку, чи визнають вони певні обставини чи заперечують проти них.

Безумовно, активна роль у процесі дослідження доказів належить і сторонам кримінального провадження, які ініціюють проведення дослідницьких судових дій, беруть у них участь, звертають увагу суду на певні факти і обставини, мають право заявляти клопотання про визнання доказів недопустимими тощо.

Варто відзначити, що, крім скороченого порядку дослідження доказів, винятками із засади безпосередності дослідження доказів є також окремі диференційовані (спрощені) порядки судового провадження, зокрема, спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків і судове провадження на підставі угод.

Спрощене провадження щодо кримінальних проступків (§ 1 глави 30 КПК України) допускається, якщо прокурор звертається до суду з обвинувальним актом, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні, за умови, що: 1) підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності; 2) потерпілий, представник

юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду (ч. 1 ст. 302 КПК України) [227, с. 156].

Судове провадження на підставі угоди можливе, якщо угоди про примирення або про визнання винуватості було досягнуто під час судового розгляду; у такому разі суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди, тобто суд не продовжує дослідження доказів для встановлення обставин провадження, а перевіряє відповідність іншим вимогам кримінального процесуального закону, про які ми зазначали у попередньому підрозділі роботи.

Обидві зазначені форми спрощення судового провадження, безумовно, сприяють оперативності судового розгляду, дотриманню засади розумності строків (ст. 28 КПК України), однак передбачають відмову від традиційних гарантій учасників провадження у доказовій діяльності – можливості безпосередньо брати участь у дослідженні доказів, оспорювати їх належність, допустимість, достовірність, висловлювати певні аргументи для підтвердження своєї правової позиції тощо. При цьому закон передбачає обов'язок роз'яснення відповідним учасникам провадження наслідків спрощення судового провадження, а саме обмеження права оскаржувати вирок в апеляційному порядку (ч. 2 ст. 302, ст. 473 КПК України).

Таким чином, повноцінної доказової діяльності учасників процесу під час вказаних спрощених форм судового провадження не відбувається, адже по суті суд взагалі не досліджує докази або припиняє їх досліджувати. Свого часу Л. М. Лобойко відзначав, що таке спрощення, яке полягає в обмеженні дослідження доказів у справі, призведе до загрози, за якої суд може перетворитися на «штампувальника» обвинувачень, висунутих органами досудового слідства і прокуратури [193, с. 250].

Водночас, не потрібно забувати про те, що відповідні спрощені форми судового провадження допускаються виключно на добровільній основі. Це, у свою чергу, покладає на суд обов'язок щодо перевірки добровільності укладення угоди, наслідків її затвердження тощо. Натомість, якщо вести мову про спрощене провадження щодо кримінальних проступків, закон покладає відповідний обов'язок

на слідчого, дізнавача, прокурора – саме ці посадові особи зобов'язані роз'яснити підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також впевнитися у добровільності їх згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні (ч. 2 ст. 302 КПК України).

У цьому контексті Верховний Суд наголосив, що, оскільки спрощене кримінальне провадження щодо кримінальних проступків є обмеженням фундаментального права людини на справедливий судовий розгляд (зокрема, права на захист, права брати участь у судовому розгляді, права на оскарження судового рішення), стороною обвинувачення мають бути належним чином виконані вимоги ст. 302 КПК України, тоді як суди повинні належним чином переконатися, що сторона обвинувачення виконала зазначені вимоги, а також належним чином перевірити скарги сторони захисту (у разі їх наявності) на порушення прокурором, слідчим положень указаної статті [275].

На наш погляд, вказаний підхід не є правильним, адже суд виносить вирок на підставі поданих матеріалів дізнання, а тому саме суд безпосередньо повинен переконатися у добровільності позиції учасників судового провадження щодо можливості проведення спрощеного судового провадження без їх участі в судовому засіданні. У зв'язку з цим, видається що § 1 глави 30 КПК України потребує внесення відповідних змін.

3.2.2. Особливості доказування на етапі судових дебатів

Однією з характерних рис сучасного змагального кримінального провадження в суді першої інстанції є такий етап судового розгляду, як судові дебати, в яких беруть участь представники, як сторони обвинувачення, так і сторони захисту, а також інші учасники процесу. В. В. Сухонос і О.Є. Звірко підкреслюють, що зміст поняття судових дебатів у кримінальному судочинстві становить чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з приводу доведеності висунутого обвинувачення [316, с. 89].

О. Б. Загурський наголошує, що судові дебати – це самостійна частина судового розгляду, в якій шляхом полеміки між учасниками судового процесу, за допомогою судових промов, виступати з якими вони мають право, з використанням творчих здібностей і знань судового оратора, підводяться підсумки судового слідства, оцінюються зібрані факти, робляться висновки і заяви, формулюються думки з питань, які підлягають вирішенню судом [114, с. 7].

На думку Н. Р. Бобечка, судові дебати – це етап судового розгляду, в якому учасники судового провадження підводять підсумок з'ясування обставин кримінального провадження, дають оцінку дослідженим у судовому засіданні доказів, обґрунтовують свою правову позицію з урахуванням здійснюваних ними кримінально-процесуальних функцій [59, с. 380].

Хоча традиційно доказова діяльність учасників судового провадження і суду асоціюється з етапом дослідження доказів (який інколи називається судовим слідством), проте на етапі судових дебатів така діяльність теж має місце. Слушно зазначається у науковій літературі, що в судових дебатах найбільшою мірою проявляється змагальність кримінального процесу. На цьому етапі судового розгляду усі обставини справи висвітлюються сторонами з різних позицій, тим самим забезпечуються умови для всебічного та об'єктивного підходу до вирішення справи та постановлення справедливого, законного й обґрунтованого рішення суду [161, с. 268].

Саме в судових дебатах чи не найяскравіше проявляється такий елемент, як використання доказів у формі оперування ними, наведення аргументів із посиланням на докази тощо. Аргументація сторін є важливою складовою доказової діяльності у кримінальному провадженні, що дає їм можливість за допомогою оцінки фактичних даних переконати суд у правильності своєї правової позиції і тим самим допомогти прийняти законне, обґрунтоване і справедливе судове рішення.

На етапі судових дебатів чітко простежується одна із сторін кримінального процесуального доказування – обґрунтовуюча, сутність якої проявляється у висуненні певних положень (тез) і наведенні аргументів (незаперечних фактичних

даних) для їх обґрунтування, переконанні інших суб'єктів у правильності, істинності цих положень [176, с. 17].

Термін «дебати» походить від французького «debat» і означає структурований, організований публічний обмін думками між двома сторонами з певної актуальної теми. Цей різновид публічної дискусії між учасниками дебатів має чітке спрямування – переконати третю сторону у своїй правоті, сформувавши у слухачів позитивне враження від власної позиції [109, с. 233].

Пристаюючи таке розуміння до кримінального провадження, цілком можна погодитись, що судові дебати – це самостійна частина судового розгляду, в якій сторони в промовах та репліках оцінюють обставини, встановлені в процесі з'ясування обставин і перевірки їх доказами, виходячи зі своїх позицій, підбивають підсумок судового розгляду. Вони аналізують і оцінюють досліджені в суді докази, опираючись на досліджені докази під час судового розгляду, обґрунтовують свої висновки з питань, що підлягають вирішенню судом у нарадчій кімнаті [161, с. 268]. Разом з тим, варто уточнити, що судові дебати не обмежуються участю лише сторін кримінального провадження. Так, ч. 1 ст. 364 КПК України надає право виступу в судових дебатах також потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, їх представникам та законним представникам, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [164].

Етап судових дебатів цілком логічно слідує після дослідження доказів. Таким чином учасники дебатів будують свої аргументи та висновки про обставини кримінального провадження на досліджених доказах, мають можливість закласти в основу своїх промов найбільш сильні аргументи. Н. Р. Бобечко слушно стверджує, що цей етап судового розгляду взаємопов'язаний із попереднім – з'ясуванням обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. Під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами досліджують чималу кількість відомостей про факти, одні з яких встановлюють наявність, інші – відсутність обставин, що підлягають доказуванню чи мають значення для кримінального провадження. Іноді докази щодо одного й того ж факту є

суперечливими. Звідси виникає потреба узагальнити такі докази, що сприяє правильному вирішенню питань за наслідками судового розгляду [59, с. 380].

В основу судових дебатів покладено гарантоване ст. 34 Конституцією України право на свободу думки і слова, звичайно у рамках, що стосуються конкретного кримінального провадження, що перебуває на розгляді суду. При цьому в дебатах суд займає пасивне становище, він лише вислуховує промови сторін і не має права обмежувати їх тривалість певним часом. Разом з тим, головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів [164]. Таким чином на головуючого певною мірою покладається контрольна функція щодо забезпечення належного перебігу судових дебатів. Водночас, вчені наголошують на тому, що головуючий не вправі зупиняти учасників судових дебатів, якщо їх промови ґрунтуються на доказах, що не були досліджені в судовому засіданні. Тільки після закінчення промови суд може відновити дослідження доказів. Тобто суд не повинен позбавляти їх можливості вільно висловитися і завершити виклад своїх думок [217, с. 141].

Змістовна частина дебатів обмежена результатами попереднього етапу – дослідження доказів. На підставі ч. 5 ст. 364 КПК України учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Це положення цілком логічно впливає із засади безпосередності дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК України). З іншого боку, кримінальний процесуальний закон передбачає, що якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює попередній етап судового розгляду для їх дослідження, після закінчення якого знову відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин.

Водночас, суд повинен переконатися, чи дійсно є потреба у відновленні етапу дослідження доказів і чи не намагається таким чином учасник провадження затягувати процес. Так, наприклад, Виноградівський районний суд Закарпатської області відмовив у задоволенні клопотання захисника, який під час судових дебатів

просив відновити з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами, оскільки, на його думку, виникла потреба у призначенні судової експертизи. Суд мотивував своє рішення тим, що головуючий з'ясовував в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме, однак від захисника клопотань про доповнення судового розгляду не надійшло, після чого суд вирішив перейти до судових дебатів. З огляду на це клопотання захисника було розцінене судом як таке, що спрямоване на затягування розгляду справи [332].

На увагу заслуговує і те, що у судових дебатах учасники дають не показання, а пояснення щодо досліджених фактів. Показання, отримані в чітко визначеній процесуальній формі, не є поясненнями, що не є джерелом доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України. З цього приводу Верховний Суд чітко зазначив, що якщо обвинувачені відмовилися давати показання з приводу пред'явленого їм обвинувачення та їх допит не здійснювався, то суд першої інстанції не має права покладати інформацію, отриману від обвинувачених під час судових дебатів у вигляді пояснень, в обґрунтування вироку, а суд апеляційної інстанції повинен виключити посилання у вирокі суду першої інстанції на ці пояснення як такі, що отримані не з передбачених кримінальним процесуальним законом джерел (постанова від 01 серпня 2022 у справі № 640/7928/17) [271]. У такому разі головуючий повинен роз'яснити обвинуваченим важливість їхніх показань для судового розгляду та можливі наслідки для них, якщо їх заяви підтвердяться [211, с. 183].

Під час судових дебатів, крім промов учасників судового провадження, будь-яких інших процесуальних дій, за винятком рішення про відновлення з'ясування обставин, чинним законодавством не передбачено. Стадія судових дебатів не передбачає розгляду клопотань та заяв. Так, наприклад, не є порушенням права на захист і права на справедливий суд відмова суду першої інстанції у задоволенні клопотання захисника про відкладення розгляду справи для підготовки до судових дебатів, заявлена після виступів прокурора, потерпілого та обвинуваченого. У цій ситуації суд обґрунтовано піддав сумніву твердження захисника про те, що перерва

в дебатах була йому необхідна для узгодження правової позиції з обвинуваченим, який має розлад особистості, а тому потребує детальних пояснень щодо процедури розгляду справи, оскільки захисник звернувся з клопотанням не до, а вже після виступу підзахисного у дебатах [273].

Інша справа, якщо таке клопотання було заявлено стороною захисту до початку судових дебатів. Так, Верховний Суд визнав порушенням принципів юридичної рівності, змагальності та справедливості судового розгляду відмову суду першої інстанції задовольнити клопотання сторони захисту про відкладення судового розгляду та надання часу для підготовки виступу в судових дебатах, поданого після з'ясування обставин і перевірки їх доказами. Верховний Суд зазначив, що судом першої інстанції у цій справі не вжито необхідних заходів для забезпечення реалізації права захисника на виступ у судових дебатах, не створено сторонам рівні умови для реалізації їхніх процесуальних прав, особливо, враховуючи розгляд цього провадження у спеціальному порядку «*in absentia*» (постанова Верховного Суду від 19 липня 2022 р.) [269]. Подібний підхід Верховний Суд продемонстрував також у постанові від 24 листопада 2021 року, констатувавши порушення права обвинуваченого на достатній час для підготовки до судових дебатів [270].

Безумовно, досліджуючи особливості доказування під час судових дебатів, не можна оминати увагою питання сутності та структури судової промови. В наукових працях судова промова визначається як промова, звернена до суду та інших учасників судочинства і присутніх при розгляді кримінальної справи, в якій містяться висновки щодо тієї чи іншої справи [216, с. 35]. Видається, що така дефініція не розкриває усієї суті цього поняття. Більш вдалим, на нашу думку, є підхід І. В. Мудрак, яка визначає судову промову в кримінальному судочинстві як усний публічний виступ учасника судових дебатів, предмет якого полягає в аналізі, оцінці та формулюванні висновків по матеріалах, що були досліджені в судовому засіданні при розгляді конкретної кримінальної справи, з метою здійснення визначеного процесуальною функцією учасника судових дебатів впливу на склад суду і присутніх в залі судового засідання осіб [217, с. 142].

Науковиця слушно акцентує увагу на тому, що промова в судових дебатах є усним публічним виступом. Такий виступ фактично має монологічний характер, оскільки жоден з інших учасників судового провадження не має права переривати промову, коментувати її, давати відповіді на озвучені проблемні питання. Лише після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками, тобто відреагувати на допущені у промові опонента викривлення фактичних обставин провадження, неправильне тлумачення норм закону чи певні твердження, висловлені учасником судових дебатів. Водночас, якщо розглядати судові дебати в цілому, зважаючи на те, що у них беруть участь обидві сторони та інші учасники провадження, варто погодитись, що «дебати – це завжди дискусія, змагання доказів і думок» [217, с. 141].

Чинний кримінальний процесуальний закон не встановлює жодних формальних і змістовних вимог до судових промов учасників судових дебатів. І навряд, чи такі узагальнені вимоги можливі і доцільні, адже залежно від виконуваної функції у провадженні кожен учасник процесу на власний розсуд будує свою промову, застосовуючи особливі методи і тактичні прийоми для досягнення своєї мети [203, с. 139]. Тому кримінально-процесуальна доктрина і практика напрацювали рекомендації щодо структури окремо обвинувальної і захисної промови.

Цілком логічно першим в судових дебатах виступає прокурор, який підтримує державне обвинувачення. Промова прокурора в судових дебатах обов'язково повинна містити аналіз доказів, досліджених в судовому засіданні, міркування прокурора про кримінально-правову кваліфікацію вчиненого діяння, вид і розмір покарання чи інші заходи кримінально-правового характеру, а також інші питання, що мають значення для ухвалення судом законного, обґрунтованого та справедливого рішення.

На думку В. В. Молдована, промова державного обвинувача структурно повинна включати: вступну частину, виклад фактичних обставин кримінального правопорушення (фабулу справи), аналіз і оцінку зібраних у справі доказів, обґрунтування кваліфікації кримінального правопорушення, характеристику особи

обвинуваченого, обґрунтування пропозицій щодо міри покарання, цивільного позову, аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, заключну частину [216, с. 67-88].

Схожий підхід спостерігається й у збірнику методичних рекомендацій з підтримання прокурором державного обвинувачення, автори якого рекомендують використовувати таку структуру судової промови: вступ; викладення фактичних обставин кримінального правопорушення; аналіз та оцінка доказів; юридичне обґрунтування кваліфікації кримінального правопорушення; характеристика особи обвинуваченого; аналіз обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; пропозиція щодо міри покарання, вирішення цивільного позову та інших питань, важливих для ухвалення вироку; закінчення [243, с. 102].

А. В. Лапкін, акцентуючи увагу на тому, що промова прокурора, з одного боку, є підсумком його участі у судовому розгляді, а з іншого, – передуює прийняттю судом остаточного рішення у кримінальному провадженні, вважає, що вона повинна містити відповіді на усі ті питання, які суд вирішує під час ухвалення вироку (ст. 368 КПК України). Відповідно, до елементів обвинувальної промови прокурора автор відносить: 1) звернення до суду, учасників судового провадження та присутніх у судовому засіданні; 2) оцінку суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення (вступ); 3) фабулу кримінального правопорушення – короткий виклад фактичних обставин провадження, встановлених під час судового розгляду; 4) аналіз і оцінку досліджених у суді доказів, поданих як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, як тих, що підтверджують обвинувачення, так і тих, що його спростовують; 5) обґрунтування юридичної кваліфікації кримінального правопорушення із посиланням на норму закону України про кримінальну відповідальність; 6) зазначення обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання; 7) характеристику особи обвинуваченого; 8) характеристику особи та поведінки потерпілого; 9) пропозицію з приводу виду і міри покарання; 10) пропозицію щодо відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди; 11) міркування з приводу майна, на яке накладено арешт, речових доказів і документів, процесуальних витрат, заходів забезпечення кримінального

провадження; 12) аналіз причин та умов, які призвели до вчинення кримінального правопорушення, і пропозиції щодо їх усунення [184, с. 114].

Водночас, слід підкреслити, що не може бути абсолютно схожих одна на одну судових промов, адже кожне кримінальне провадження є індивідуальним. А тому судова промова прокурора може і не містити якихось із наведених елементів. Тому варто погодитись, що кожен судовий промовець залежно від обставин справи має право розпочинати і закінчувати промову як вважає за доцільне [315, с. 117], однак логічно в структурі судової промови умовно виділяти вступну, основну і заключну частини.

У контексті нашого дослідження більш детально слід зупинитись на основній частині судової промови прокурора, складовим елементом якої є аналіз і оцінка досліджених в судовому засіданні доказів, адже доказовість становить головну цінність судової промови. Обов'язок доказування, покладений на прокурора, відображається й на змісті його промови. Оскільки обвинувальний вирок може бути ухвалений виключно за наявності достовірних доказів винуватості обвинуваченого, а не ґрунтуватись на припущеннях, саме аналіз і оцінка доказів дає можливість прокурору переконати суд у правильності позиції, викладеної в обвинувальному акті. Також в основній частині промови прокурор повинен навести характеристику особи обвинуваченого, зазначити обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання, адже ці факти мають значення для ухвалення судом справедливого вироку.

Зміст та побудова судової промови захисника, безумовно, зумовлена його функцією у кримінальному провадженні. За своєю спрямованістю захисна судова промова відрізняється від промови прокурора тим, що у ній усі обставини і докази розглядаються з точки зору захисту прав та законних інтересів обвинуваченого. Захисник, аналізуючи та інтерпретуючи докази, намагається спростувати обвинувачення, а у випадку його безсумнівного доведення прокурором, спрямовує свої зусилля на обґрунтування наявності обставин, що пом'якшують його вину і відповідальність [216, с. 36]. Характеризуючи зміст судової промови захисника, доходимо до висновку, що вона повністю залежить від правової позиції

обвинуваченого. Якщо обвинувачений не визнав своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення, то захисник в судових дебатах повинен доводити наявність підстав для його виправдання (обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, відсутність події кримінального правопорушення, відсутність в його діянні складу кримінального правопорушення або недоведеність винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення). Обґрунтовуючи недоведеність обвинувачення, захисник може як наводити докази, які підтверджують невинуватість обвинуваченого, так і обмежитись в силу презумпції невинуватості посиланням на те, що фактичні дані, покладені в основу обвинувачення, є сумнівними, недопустимими, недостовірними або недостатніми [169, с. 651]. Водночас, якщо обвинувачений визнав свою вину, захисник у своїй промові повинен доводити наявність обставин, які пом'якшують покарання або є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання або його відбування.

Звичайно, у промовах сторін найважливішу роль відіграє аргументація з посиланням на докази, які, на думку учасників судових дебатів, мають найбільш переконливий вплив на суд. Саме за допомогою аргументації учасники провадження можуть вплинути на формування внутрішнього переконання судді і, як наслідок, на зміст судового рішення. Особливо важливими судові дебати є для сторони захисту, адже у своїх промовах обвинувачений і його захисник мають можливість звернути увагу суду на власне трактування події кримінального правопорушення, причетність обвинуваченого до його вчинення, окремі суперечності, спірні факти, недопустимість або недостовірність окремих фактичних даних тощо.

Саме на етапі судових дебатів сторонами та іншими учасниками провадження здійснюється інтерпретація обставин провадження та досліджених доказів, що має суб'єктивний характер, пов'язаний з індивідуальною правосвідомістю, знанням, досвідом, рівнем професіоналізму тощо [379, с. 100]. Як слушно наголошують науковці, один і той самий факт може бути по-різному поданий і розтлумачений (інтерпретований), не будучи при цьому викривленим чи спотвореним, з метою

вплинути на суд і присутніх в залі судового засідання. Така інтерпретація здійснюється залежно від процесуальної функції судового оратора, що дозволяє суду уникнути односторонності під час оцінки доказів та винести законний і справедливий вирок [217, с. 142].

Разом з тим, вагома роль відводиться й красномовству (ораторському мистецтву) учасників судових дебатів, адже здатність чітко формулювати твердження, логічно викладати висновки є ефективним засобом переконання. Найбільш яскраво це проявляється в суді присяжних, адже присяжні вирішують головне питання судового процесу щодо винуватості обвинуваченого, виходячи зі своєї особистої правосвідомості, осмислення права [179, с. 119] і вони більше, ніж професійні судді піддаються емоціям. Значну роль тут відіграє психологічна основа, адже учасники судових дебатів мають справу з живими людьми. Їх переконання залежить від того, наскільки була створена необхідна атмосфера, контакт з присяжними. Як стверджує Л. В. Шульга, на практиці використовуються досить різні методи психологічного впливу на учасників процесу: переконання, навіювання, метод прикладу, рефлексія, психологічна маніпуляція, психологічна атака, психологічне програмування [376, с. 265].

Враховуючи важливість цього етапу судового розгляду, ненадання якомусь із учасників провадження права виступу в судових дебатах є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону. Наприклад, в одній із постанов Верховний Суд визнав, що фактичне позбавлення прокурора можливості виступити в судових дебатах на підтримку обвинувального акту унеможлиблює забезпечення рівних умов реалізації сторонами процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків та порушує принципи рівності та змагальності сторін [262].

Після виступу з промовами учасникам судових дебатів надається можливість висловлювати репліки, тобто короткі заперечення або коментарі щодо висловлювань інших учасників судових дебатів. Це дозволяє учасникам дебатів відповідати на аргументи свого процесуального опонента, вносячи корективи або роз'яснення до своєї правової позиції. Таким чином, репліка слугує засобом для більш глибокого і всебічного розгляду питань, що виникають під час дебатів.

Водночас, слід погодитись із тим, що до репліки варто вдаватися у тому разі, коли учасник під час судових дебатів перекрутив окремі фактичні обставини провадження, висловив принципово неправильні твердження, дав неправильну правову оцінку суспільній небезпечності кримінального правопорушення [140, с. 40], дослідженим доказам, а не для продовження своєї судової промови. Таким чином, репліка є важливим елементом комунікативної взаємодії учасників судових дебатів, що допомагає їм оперативно відреагувати на висловлювання, які можуть негативно відобразитись на відстоюванні їх правових позицій.

Таким чином, судові дебати – це частина судового розгляду, основу якої складають ретельно обмірковані промови сторін та інших учасників процесу, в яких вони доносять до відома суду та присутніх у залі судового засідання остаточно сформовані правові позиції [59, с. 378], а також обмін репліками. Вони аналізують досліджені в судовому засіданні докази, наводять аргументи стосовно їх належності, достовірності, достатності і допустимості, а також інтерпретують і обговорюють обставини кримінального провадження. Важливим при цьому є те, що кожен учасник намагається переконати суд у правильності своєї правової позиції, спираючись на досліджені докази. Для суду це важливий етап формування внутрішнього переконання, у тому числі через оцінку комунікаційного та синдикативного елементів промов та реплік, на підставі якого суд буде ухвалювати та обґрунтовувати судові рішення на наступному етапі судового розгляду.

Таким чином, у процесі доказування під час судових дебатів на перше місце виходить логіко-розумова діяльність учасників судового процесу, пов'язана з інтерпретацією доказів та обґрунтуванням за їх допомогою своєї правової позиції. На відміну від етапу дослідження доказів, під час судових дебатів переважає доказування-обґрунтування, складовими елементами якого є висловлення певного твердження, висновку та наведення аргументів на його підтвердження. Це уможливорює запропонувати визначення *доказування в судових дебатах* як логіко-розумової діяльності учасників судового провадження, що полягає в інтерпретації досліджених доказів та висловленні на їх основі тверджень, висновків та аргументів з метою переконання суду у правильності їх правових позицій [39, с. 74].

3.2.3. Використання доказів на етапі ухвалення судового рішення

Під час судового провадження у першій інстанції судом не лише вчиняються відповідні процесуальні дії, а й ухвалюються передбачені законом процесуальні рішення, які в кримінально-процесуальній теорії за суб'єктом їх прийняття отримали назву «судові» або «рішення суду». Ухвалення та проголошення судового рішення не визнається самостійною стадією кримінального провадження, а є лише етапом судового провадження [129, с. 180].

Як уже зазначалось, суд за результатами розгляду кримінального провадження загалом або окремого питання, що виникає у ході судового провадження, використовує досліджені в судовому засіданні докази під час ухвалення судового рішення. Метою їх використання є обґрунтування судових рішень, в яких суд, оцінюючи правові позиції сторін та інших суб'єктів доказування, викладає власну правову позицію, яка стає обов'язковою після набуття судовим рішенням законної сили.

Обґрунтованість судового рішення є однією із його внутрішніх властивостей [250, с. 198]. Законодавець визнає обґрунтованим таке рішення, яке ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. За слушним твердженням В. С. Зеленецького і Н. В. Глинської, обґрунтованість процесуального рішення являє собою взаємозв'язок доведеності та аргументованості всіх відображених у конкретному акті висновків, що передбачає, з одного боку, наведення посилань на докази, на підставі яких правозастосувач дійшов до певних висновків у справі, а з другого, – переконливих аргументів. Крім того, варто погодитись із науковицею у тому, що в обґрунтуванні слід виділяти два аспекти: 1) внутрішній (складається з єдності цілей, мотивів і переконань правозастосувача, які відображають його позицію з конкретного питання); 2) зовнішній (складається з наведення у відповідній частині процесуального акта тих доказів та доводів, що підтверджують правильність прийнятого рішення) [85, с. 13; 125, с. 68-69].

Дійсно, у суду (судді, присяжного) за результатами судового розгляду формується внутрішнє переконання, на основі якого приймається конкретне судове рішення. Важливим засобом впливу на формування внутрішнього переконання суддів є кримінально-процесуальна комунікація у процесі дослідження доказів та судових дебатів. Внутрішнє переконання як наслідок оцінки доказів може характеризуватись як певний гносеологічний результат та як певний психологічний стан особи, котра оцінює докази. Внутрішнє переконання як пізнавальний результат – це переконаність у наявності (відсутності) будь-яких фактичних обставин кримінального провадження. У психологічному аспекті внутрішнє переконання є відчуттям упевненості у достовірності своїх висновків про обставини кримінального провадження. У цьому аспекті воно є важливим вольовим стимулом, що виступає як чинник спрямування до здійснення практичних дій (прийняття рішень). Отже, внутрішнє переконання суду як результат оцінки доказів характеризується різнобічно: по-перше, це рівень (ступінь) знання, по-друге, це віра у достовірність цього знання, по-третє, це вольовий стимул, що примушує суд до прийняття певного рішення.

Практика засвідчує, що переконання судді (суддів) починає складатися під час дослідження доказів, а остаточно формується лише після того, як суд заслухає промови сторін обвинувачення і захисту, інших учасників в судових дебатах, а також остаточно здійснить оцінку усіх доказів у їх сукупності в нарадчій кімнаті. Тобто можна стверджувати, що внутрішнє переконання як стан впевненості у правильності своїх висновків має опиратися на достатню сукупність всебічно, повно і об'єктивно досліджених доказів, інтерпретованих сторонами та іншими учасниками провадження.

У наукових колах висловлено думку, що для обґрунтування доведеності певних фактів використовуються доказові аргументи, а для обґрунтування вибору між можливими тлумаченнями норми – інтерпретаційні. При цьому цілком слушно в суть юридичної аргументації закладається наведення переконливих правових аргументів, доказів щодо правильності розв'язання відповідного питання саме запропонованим шляхом, розуміння змісту певної норми, поширення її дії на

конкретні відносини і розв'язання на її підставі конкретної ситуації [56, с. 238]. У цьому контексті варто зауважити, що у разі використання доказових аргументів, судові рішення набуває властивості обґрунтованості, а у разі використання інтерпретаційних аргументів – властивості вмотивованості. Проте у кримінально-процесуальній доктрині склались доволі різні підходи до співвідношення цих властивостей судового рішення.

Так, О. Омельченко, визначаючи поняття «обґрунтоване рішення» і «вмотивоване рішення», в обох випадках зазначає, що це таке рішення, в якому присутні належні та достатні мотиви та підстави для його прийняття, об'єктивні підстави, які можуть бути перевірені та зрозумілі іншим людям (учасникам процесу, стороннім та об'єктивним спостерігачам) [228, с. 136]. З наведеного твердження вбачається, що автор ототожнює ці поняття, з чим погодитись неможливо.

Деякі автори розглядають вмотивованість судового рішення як зовнішній прояв його обґрунтованості і вважають, що вмотивованість є не що інше, як пояснення судом, в силу чого докази визнаються ним достовірними, належними, допустимими, а їх сукупність слугує достатньою підставою для висновків суду [169, с. 662]. Свого часу Ю. М. Грошевий зазначав, що мотивування є фактичним, логічним та правовим обґрунтуванням правосудності висновків по суті справи, яка розглядається, та переконання суддів у достовірності зібраних та досліджених в судовому розгляді доказів в їх взаємодії та взаємозалежності [97, с. 44]. З цього приводу видається доцільним висловити точку зору, що мотивування судового рішення більшою мірою орієнтоване не на формування переконання у суддів, а спрямоване назовні – на переконання учасників кримінального провадження, інших осіб у правильності такого рішення, його зрозумілості та доцільності.

Інші вчені також підтверджують тісний зв'язок між обґрунтованістю і вмотивованістю судових рішень. На думку І. І. Котубея, вмотивованість виступає окремим проявом, напрямом його обґрунтованості; повною мірою обґрунтоване рішення одночасно є і вмотивованим, однак складно уявити рішення вмотивоване, однак при цьому необґрунтоване. А тому науковець доходить до висновку, що вмотивованість не слід виділяти як самостійну властивість судового рішення, бо

вона є складовою частиною обґрунтованості [156, с. 114], з чим ми категорично не можемо погодитись.

Автори науково-практичного коментаря КПК України слушно вважають, що вмотивованість посилює обґрунтованість судового рішення, надає йому внутрішню і зовнішню переконливість, полегшує розуміння учасниками судового провадження суті прийнятого рішення [167, с. 682]. За твердженням В. О. Попелюшка, вмотивованість – це вираження обґрунтованості судового рішення, його об'єктивація, що дає можливість простежити хід мислення суддів, процес аналізу та оцінки ним доказів, зрозуміти, чому саме таке рішення він прийняв, чому саме ці докази взяв до уваги, а інші відкинув, чому саме такий вид та розмір покарання призначив тощо [250, с. 203].

Х. Р. Тайлієва акцентує увагу на тому, що мотивування спонукає суд до прийняття обґрунтованих рішень, зваження наведених у рішенні висновків, контролю, чи дійсно вони відповідають дослідженим доказам, встановленим обставинам, вимогам закону. Мотивування судового рішення означає, що у ньому викладаються у відповідності з правовими і логічними правилами доказування усі фактичні і правові аргументи, що підтверджують висновки, які містяться в мотивувальній і резолютивній частинах судового рішення [317, с. 37-38]. Таким чином, мотивування судового рішення розглядається вченою як засіб досягнення його обґрунтованості.

Такий підхід складно повністю сприйняти, адже для обґрунтування судового рішення необхідно об'єктивно з'ясувати усі обставини провадження, підтвердити їх переконливими доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом, тобто наведення для цього мотивів і підстави його ухвалення (ч. 4 ст. 370 КПК України) очевидно недостатньо. Слід погодитись із висновком науковців, що обґрунтованим визнається рішення, в якому повно відображені обставини, що мають значення для кримінального провадження, висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними, відповідають дійсності і підтверджуються достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні [168, с. 769-770], тобто обґрунтованість судового рішення зумовлюється достовірністю і повнотою

встановлення фактичних обставин провадження та правильністю оцінки доказів. Натомість, під вмотивованістю судового рішення цілком слушно пропонується розуміти повне і всебічне відбиття у рішенні суду мотивів, якими він керувався при ухваленні свого рішення, при оцінці доказів для встановлення наявності або відсутності обставин, на які сторони посилалися як на підґрунтя своїх вимог і заперечень, із зазначенням, чому певні докази були взяті до уваги або відхилені, й віддзеркалення мотивів щодо позиції суду стосовно застосування норм матеріального і процесуального права [361, с. 223].

Певні особливості в частині обґрунтування мають судові рішення, які ухвалюються судом першої інстанції в окремих особливих (диференційованих) порядках кримінального провадження. Зокрема, суд може розглянути обвинувальний акт щодо вчинення особою кримінального проступку у спрощеному порядку без проведення розгляду в судовому засіданні. Як наслідок, суд не може обґрунтовувати своє рішення доказами, безпосередньо дослідженими в судовому засіданні (адже таке дослідження взагалі не відбувається). Тому, за слушним твердженням І. В. Оборонної, законодавець вирішує цю проблему таким чином: у вирокі суду за результатами спрощеного провадження, який хоч і повинен відповідати загальним вимогам до вироку суду, замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин зазначаються встановлені органом досудового розслідування обставини, які не оспорується учасниками судового провадження (ч. 2 ст. 382 КПК України) [226, с. 29]. З тих самих міркувань мають місце й особливості обґрунтування вироку на підставі угоди.

Безумовно, властивості обґрунтованості і вмотивованості тісно пов'язані між собою. У контексті використання доказів судом для обґрунтування судового рішення важливо наголосити, що висновки суду, викладені в судовому рішенні, повинні ґрунтуватись на доказах, досліджених під час судового розгляду та оцінених судом, а не припущеннях, здогадках чи інтуїції суддів. Водночас, суд повинен пояснити й аргументувати, чому саме ці докази він поклав в основу судового рішення, а інші не врахував [108, с. 50]. Про це свідчать і вимоги до змісту мотивувальної частини судових рішень суду першої інстанції. Так, у мотивувальній

частині виправдувального вироку мають міститись мотиви, з яких суд відкидає докази обвинувачення (п. 1 ч. 3 ст. 374 КПК України), а у мотивувальній частині обвинувального вироку, ухвали суду – мотиви неврахування окремих доказів (п. 2 ч. 1 ст. 372, п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК України).

Підкреслимо, що у кримінально-процесуальній науці відсутнє тлумачення категорій «відкидання доказів обвинувачення» та «мотиви неврахування окремих доказів». Привертає увагу при цьому те, що «відкидання доказів» стосується саме фактичних даних, поданих стороною обвинувачення, що видається цілком закономірним, адже зазначене поняття вживається у контексті ухвалення виправдувального вироку суду.

З цього приводу варто згадати класифікацію доказів залежно від їх впливу на обвинувачення з поділом на обвинувальні та виправдувальні, що втілює засаду змагальності: кожна сторона має право надавати докази на користь своєї позиції і заперечувати аргументи опонента. Як зазначає О. В. Ряшко, обвинувальні докази є єдиним засобом установлення винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно, до цих доказів пред'являються жорсткі вимоги відповідності закону процедури їх отримання і закріплення, тобто допустимості. Обвинувальний вирок може бути заснований тільки на достатній сукупності обвинувальних доказів, які були отримані законним шляхом [294, с. 372].

Відштовхуючись від зазначеного, можемо запропонувати власне визначення категорії «відкидання доказів обвинувачення» як діяльності суду в процесі обґрунтування і мотивування виправдувального вироку, що полягає в абсолютному виключенні певних доказів, наданих стороною обвинувачення, з процесу через їх невідповідність критеріям належності, достовірності і допустимості, зокрема отримання їх з порушенням прав та свобод людини. Іншими словами, відкидання доказів на етапі ухвалення судового рішення це повне неврахування їх інформаційної цінності (змісту) та усіх висновків сторони обвинувачення, заснованих на цих доказах.

Наприклад, Бериславський районний суд Херсонської області виправдав обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2

ст. 307 КК України. При цьому у вирокі суд зазначив, що від відкидає докази обвинувачення: 1) показання свідка, який неодноразово плутався у своїх показаннях, заявляв, що внаслідок вживання сильного лікарського засобу точно не пам'ятає обставин передачі ним наркотичного засобу, вказував, що співпрацює з міліцією, негативно характеризується та зловживає наркотичними засобами, має неприязні стосунки з обвинуваченим, оскільки заборгував йому грошові кошти; на думку суду, такі показання були надані з метою обмови обвинуваченого і не підтверджуються іншими доказами, дослідженими в судовому засіданні; 2) протокол огляду місця події, яким оформлена добровільна видача зазначеним свідком наркотичного засобу, який ґрунтується виключно на поясненнях останнього, показання якого були оцінені судом критично та відкинуті; 3) показання іншого свідка, оскільки обставини, про які вона давала показання стали їй відомі від іншої особи, а очевидцем передачі наркотичного засобу обвинуваченим вона не була, а крім того, також має неприязні стосунки з обвинуваченим, оскільки останній протиправно заволодів їй мобільним телефоном; 4) висновок судової експертизи, який лише підтверджує належність наданої на дослідження речовини до особливо небезпечного наркотичного засобу – макової соломи висушеної і не може свідчити про джерело походження даної наркотичної речовини, а тому відкидається судом як доказ вини обвинуваченого у збуті наркотичних засобів; 5) показання двох свідків, які в якості понятих були присутні під час добровільної видачі іншим свідком наркотичного засобу, зі слів якого їм стало відомо про отримання макової соломи від обвинуваченого [79].

Інший приклад. Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області виправдав двох обвинувачених у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 246 КК України. Суд відкинув низку доказів, поданих стороною обвинувачення, зокрема: 1) довідку про розрахунок обсягу заподіяної шкоди, довідку про вартість спричиненого збитку, розрахунок шкоди, заподіяної лісу, розрахунок розміру шкоди, заподіяної державі внаслідок пошкодження зелених насаджень, оскільки єдиним підтвердженням розміру шкоди довікллю, завданої кримінальним правопорушенням, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України є висновок експерта, який суду не наданий; 2) гарантійну розписку про передачу на

відповідальне зберігання 2,5 метрів кубічних деревини свідку, який в судовому засіданні зазначив, що нічого на зберігання йому не передавалось; 3) протокол огляду місця події, оскільки відомості щодо виявлення на місцевості дерев'яних колод об'ємом 2,5 метрів кубічних повністю спростовуються показаннями двох обвинувачених та трьох свідків, допитаних в судовому засіданні, а також наявності у протоколі інших розбіжностей і суперечностей; 4) показання свідка, який був залучений в якості понятого для фіксації факту вирубки дерев, оскільки вони повністю суперечать та спростовуються показаннями обвинувачених, представника потерпілого та інших свідків, допитаних в судовому засіданні; 5) акт перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства України, оскільки він складений майже за місяць до подій, описаних в обвинувальному акті, а відповідно, не має жодного значення для підтвердження вини обвинувачених; 6) довідку про перебування захисних лісонасаджень на балансі, план проведення санітарно-оздоровчих заходів, державний акт на право користування землею, оскільки ці докази жодним чином не підтверджують вину обвинувачених [80].

Щодо категорії *«мотивів неврахування окремих доказів»* то під нею необхідно розуміти відображені в судовому рішенні (вироку або ухвалі) пояснення суду правового та фактичного характеру з приводу того, чому саме ці докази не можуть бути покладені в основу обґрунтування судового рішення.

Як стверджує В. В. Вапнярчук, судовий обов'язок обґрунтування своїх рішень визнається сьогодні важливою складовою процесу забезпечення справедливості [67, с. 137]. Хоча вимоги про обґрунтованість і вмотивованість судового рішення прямо не закріплені у ст. 6 ЄКПЛ, однак в інтерпретації ЄСПЛ вони є складовою права на справедливий судовий розгляд. У разі порушення національними судами цієї вимоги ЄСПЛ констатує порушення гарантій, закріплених у ч. 1 ст. 6 Конвенції.

Право на справедливий судовий розгляд вимагає, щоб суди викладали підстави для ухвалення рішення. Право на обґрунтоване і вмотивоване судові рішення має важливе значення для дотримання принципу верховенства права, особливо в частині захисту від свавілля. Коли мова йде про кримінальні провадження, обґрунтовані та вмотивовані судові рішення дозволяють

обвинуваченим і громадськості точно знати підстави, за якими обвинувачений був виправданий або засуджений. Наприклад, у справі «Hadjianastassiou v. Greece» ЄСПЛ зазначив, що національні суди повинні достатньо чітко вказувати підстави, на яких вони ґрунтують свої рішення. Саме це, серед іншого, дає обвинуваченому можливість ефективно скористатися наявним у нього правом на оскарження [12].

Сформулювавши обов'язок судів щодо винесення обґрунтованих і вмотивованих рішень, ЄСПЛ наголосив на тому, що одна з цілей такого рішення полягає у тому, щоб продемонструвати сторонам, що їх вимоги належним чином розглянуті. Ще одне додаткове призначення обґрунтованого і вмотивованого рішення полягає у тому, щоб продемонструвати сторонам провадження, що вони були почуті. Лише за умови винесення обґрунтованого рішення може забезпечуватись публічний контроль здійснення правосуддя. Саме тому, незважаючи на те, що національний суд має певну свободу розсуду під час вибору аргументів у конкретній справі та прийняття доказів на підтримку доводів сторін, він зобов'язаний «виправдовувати» свої дії, обґрунтовуючи свої рішення (справа «Suominen v. Finland») [25].

Як було зазначено, вітчизняний кримінальний процесуальний закон розрізняє поняття «обґрунтоване судове рішення» і «мотивоване судове рішення». Тобто обґрунтування рішення стосується наявності достатньої доказової бази, яка підтверджує існування обставин предмета доказування у кримінальному провадженні, а мотивування передбачає наведення причин, мотивів, підстав, пояснень для прийняття саме такого рішення. Водночас, аналіз текстів рішень ЄСПЛ, в яких розглядається дотримання національними судами зазначених вимог, також засвідчує вживання у їх україномовних версіях різних термінів – «обґрунтування» і «мотивування». Так, у рішенні по справі «Проніна проти України» (Pronina v. Ukraine), ЄСПЛ наголошує на обов'язку судів «давати обґрунтування своїх рішень» (п. 23) [289]. На противагу цьому, у рішенні по справі «Бендерський проти України» (Benderskiy v. Ukraine) вжито словосполучення «невмотивованість судових рішень» (п. 36), а також ЄСПЛ вказує, що «судові

рішення мають в достатній мірі висвітлювати мотиви, на яких вони базуються» (п. 42) [288].

Із цього приводу вчені цілком справедливо наголошують на тому, що роз'яснене у ч. 4 ст. 370 КПК України поняття вмотивованості судового рішення може відповідати вжитому в українських перекладах рішень ЄСПЛ терміну «обґрунтованість судового рішення». Наведене в національному законодавстві тлумачення вмотивованості судового рішення, хоч і має вужчий зміст, ніж той, який вкладає ЄСПЛ в поняття вмотивованості/обґрунтованості судового рішення, проте, не суперечить останньому. Водночас, така термінологічна розбіжність може бути обумовлена неточністю перекладу рішень ЄСПЛ на українську мову з мови оригіналу. У зв'язку з цим зроблено висновок, що у рішеннях ЄСПЛ, перекладених українською мовою, терміни «обґрунтованість» і «вмотивованість» щодо судового рішення вживаються як синоніми [64, с. 272-273]. Дійсно, словосполучення «to give reasons», яке вживається в англійських варіантах рішень ЄСПЛ, дослівно можна перекласти, як «наводити причини», тобто мова йде саме про мотивування рішення.

Л. П. Брич зазначає, що суд у вирокі має дати відповідь на всі ключові аргументи сторони – така квінтесенція розуміння ЄСПЛ вимоги про вмотивованість судового рішення, виражена ним у численних рішеннях цього органу міжнародної судової юрисдикції» [64, с. 273]. Водночас, це не може сприйматись як вимога надавати детальну відповідь на кожен аргумент сторін. Ступінь застосування цього обов'язку може бути різним і залежить від характеру рішення. Крім того, необхідно брати до уваги, серед іншого, різноманітність аргументів, які сторона може подати до суду, та відмінності, які існують у Державах-учасниках, з огляду на положення законодавства, звичаї, юридичні висновки, викладення та формулювання рішень. Таким чином, питання про те, чи виконав суд свій обов'язок щодо обґрунтування рішення, що впливає зі ст. 6 Конвенції, може бути вирішене тільки у світлі конкретних обставин справи [22; 289].

Слід також звернути увагу на те, що обов'язок національного суду обґрунтовувати своє рішення у трактуванні ЄСПЛ не може зводитись до формального, поверхневого заперечення вагомих, значущих аргументів сторони.

Так, у справі «Vyerentsov v. Ukraine» ЄСПЛ констатував, що національні суди, які вивчали письмові доводи заявника (які стосувалися як фактичних обставин, так і правових питань його справи), цілком їх проігнорували, зазначивши лише, що вони спростовуються неназваними матеріалами справи та сукупністю доказів у справі [29].

Цікавим у контексті досліджуваної проблеми є підхід ЄСПЛ до досліджуваного питання у справі «Salov v. Ukraine». У цій справі Куйбишевський районний суд м. Донецька, розглянувши переважно ті самі докази під час судових засідань, дійшов до двох абсолютно різних висновків щодо необхідності подальшого розгляду справи та щодо засудження заявника. На думку ЄСПЛ, заявник не міг скористатися перевагами справедливого судового розгляду, оскільки національні суди не надали обґрунтованої відповіді, чому Куйбишевський районний суд м. Донецька спочатку не знайшов доказів засудження заявника за обвинуваченнями, які йому інкримінувалися, та повернув справу на додаткове розслідування, а пізніше визнав заявника винуватим у вчиненні кримінального правопорушення. У своєму рішенні суд недостатньо роз'яснив причини відхилення від своїх попередніх висновків (зокрема, сумнівів, які він висловив, повертаючи справу на додаткове розслідування) [24].

Разом з тим, суддя Антонелла Мулароні висловила щодо цього окрему думку, відповідно до якої вона не може зробити висновок, що вирок районного суду був недостатньо обґрунтований. Принаймні, він був обґрунтований так само, як і багато інших судових рішень, в яких ЄСПЛ не вбачав жодних проблем за ст. 6 ЄКПЛ. Суддя не переконана, що районний суд повинен був вказувати, чому він спочатку не знайшов доказів обвинувачення заявника та відправив справу на додаткове розслідування та, врешті визнав заявника винним у перешкоджанні здійсненню виборчого права громадян. З такою думкою погодився і суддя Кабрал Баррето, який не дійшов висновку про порушення ст. 6 ЄКПЛ у зв'язку з невмотивованістю судового рішення [24].

Неправильне, суперечливе обґрунтування і вмотивування судового рішення або їх відсутність може засвідчувати хибне визначення обставин, що мають значення

для справи, недоведеність встановлених судом обставин, що мають значення для справи, невідповідність висновків суду першої інстанції, що викладені в рішенні суду, обставинам справи, тобто може слугувати підставою для скасування або зміни рішення суду в апеляційному порядку.

На практиці при недостатній обґрунтованості і вмотивованості судових рішень, виходячи із обставин провадження, може бути констатоване й порушення норм процесуального закону. В ухвалах суду апеляційної інстанції про скасування рішення у цьому випадку вказується, що воно ухвалене з порушенням вимог, що пред'являються процесуальним законом до змісту судового рішення (вироку або ухвали), причому такі порушення визнаються істотними. Деякі дослідники також доходять до висновку, що невмотивованість судового рішення є підставою для його скасування у зв'язку з порушенням норм процесуального права [64, с. 269-270; 163, с. 564].

На наш погляд, якщо розглядати недотримання вимоги вмотивованості судового рішення як порушення ст.ст. 372, 374 КПК України (вимоги до змісту ухвали, вироку), порушення процесуальних норм, безумовно, матиме місце. Водночас, видається, що, скасовуючи судові рішення, суд вищої інстанції повинен вказати конкретні причини, через які невмотивованість рішення дозволяє дійти до висновку про його незаконність.

Окрему правову проблему становить питання щодо обґрунтування та вмотивування рішення суду присяжних. Зважаючи на ту модель суду присяжних, яка існує в Україні, якихось особливостей обґрунтування та вмотивування його рішень немає, оскільки присяжні не ухвалюють окремих рішень, а роблять це спільно з професійними суддями з рівним правом голосу. Однак, в державах, де запроваджена «класична» модель суду присяжних, за якої розмежовуються повноваження колегії присяжних і професійних суддів [98, с. 12], виникає питання щодо необхідності обґрунтування та вмотивування вердикту присяжних, в якому вони вирішують питання про те, чи мала місце подія кримінального правопорушення, чи винуватий обвинувачений у його вчиненні та чи заслуговує він на поблагливе ставлення до нього [179, с. 118]. Актуальність цієї проблеми

підтверджують й зарубіжні дослідники, які звертають увагу на те, що значна частина рішень присяжних виносяться необґрунтовано, без урахування конкретних доказів винуватості чи невинуватості підсудних, що, серед іншого, пов'язується зі складністю розуміння присяжними змісту стандарту доказування «поза розумним сумнівом» [41, с. 526]. Проте, за твердженням М. Ковери (Margaret V. Kovera) і Л. Левіт (Lora M. Levett), незважаючи на те, що позаправові упередження, безсумнівно, впливають на рішення присяжних і бувають випадки, коли вони неправильно застосовують або ігнорують норми закону, докази, досліджені в судовому засіданні, все ж залишаються сильним фактором прогнозування вердикту присяжних [37, с. 272].

Наприклад, колеги присяжних у США, Англії та Уельсі ухвалюють вердикти, в яких лише вказують на те, чи обвинувачений «винуватий» або «невинуватий» у інкримінованих кримінальних правопорушеннях. Логіку цих вердиктів можна зрозуміти лише вивчивши матеріали (докази), а також надані суддею вказівки щодо законодавства та його застосування у конкретній справі [48, с. 614]. Проте, за винятком Іспанії (а раніше – ще й Швейцарії), загальний підхід до цього питання полягає у тому, що при винесенні вердикту присяжні не зобов'язані вказувати його мотиви. ЄСПЛ визнає за державами свободу самим визначати механізми, що забезпечують дотримання їх судовими системами положень ЄКПЛ. Таким чином, в принципі, питання вибору державою тієї чи іншої системи кримінального правосуддя не підпадає під нагляд ЄСПЛ за умови, що обрана система не веде до порушення прав, гарантованих ЄКПЛ. Отже, сама по собі відсутність обґрунтування і мотивування вердикту присяжних не складає порушення права на справедливий судовий розгляд, і ст. 6 ЄКПЛ не перешкоджає розгляду справ обвинувачених судом присяжних, навіть якщо вони не мотивують свій вердикт [40, с. 211].

Проте, як зазначив ЄСПЛ у справі «Taxquet v. Belgium», право на справедливий судовий розгляд вимагає, щоб обвинувачений і громадськість могли зрозуміти винесений вердикт. До числа відповідних процесуальних гарантій відносяться настанови або рекомендації присяжним з боку головуючого судді з правових питань, які виникають, або з поданих доказів, а також точні і недвозначні

питання судді, поставлені перед присяжними і призначені для формування у них базису, на основі якого буде виноситися вердикт. ЄСПЛ підкреслив, що з рішення, а також питань до присяжних і їх відповідей, має явно слідувати, на основі яких доказів і фактичних обставин вони винесли свій вердикт. Так, розглядаючи зазначену справу, в рамках якої присяжні визнали обвинувачуваного винуватим у вбивстві і замаху на вбивство, ЄСПЛ констатував, що у вердикті присяжних не були зазначені достатні підстави для засудження заявника. Крім того, з нього не було зрозуміло, чому обвинуваченому було винесено більш суворий вирок, ніж деяким іншим із сімох обвинувачених. Навіть вивчивши взаємозв'язок між питаннями присяжним і обвинувальним висновком, обвинувачений не зміг зрозуміти, на яких доказах і обставинах ґрунтувався вирок [26].

Що ж до досвіду Іспанії, то він певною мірою є унікальним. Відповідно до Закону про суд присяжних, прийнятого в Іспанії 1995 року, однією із найбільш інноваційних новел була вимога, щоб журі надавало аргументи ухваленого вердикту. Як стверджує С. Таман (Stephen C. Thaman), у своєму вердикті журі присяжних має перелічити пропозиції чи питання, які воно визнало доведеними, і вказати, чи було голосування одностайним чи більшістю голосів, далі – перерахувати пропозиції, які не були підтверджені відповідним голосуванням, після чого винести вердикт – «винний» чи «невинний». Однак, найважливіше далі – присяжні повинні зазначити, на які докази вони поклалися, дійшовши до таких висновків, а також надати короткі пояснення причин, чому вони оголосили або відмовилися оголосити певні факти доведеними. При цьому присяжні можуть закликати секретаря суду, який має юридичну освіту, на засідання в кімнату присяжних, щоб допомогти їм сформулювати свої аргументи [48, с. 629].

Таким чином обов'язкове обґрунтування і мотивування вердикту виконує подвійну функцію: захищає від свавілля при прийнятті рішення та полегшує судам вищих інстанцій здійснення оцінки винесеного вердикту. Ступінь достатності його обґрунтування і мотивування зумовлюється обставинами конкретної справи. Водночас Верховний Суд Іспанії (рішення від 07 липня 2005 року) допускає три альтернативні моделі: 1) модель мотивування з ретельним та критичним описом

процесу прийняття рішення про доведеність чи недоведеність діянь (таке мотивування перевищує рівень знань, підготовки та старанності, які можна вимагати від присяжних, і прирівнюється до мотивування, «доступного лише професійним юристам»); 2) модель мотивування шляхом узагальненого перерахування досліджених доказів без будь-якого пояснення; 3) модель, при якій присяжні в мотивуванні індивідуалізують докази, психологічний вплив від яких спонукає визнати чи відмовитися від запропонованої версії досліджуваної події. Саме третю модель Верховний Суд Іспанії вважає найбільш доцільною, оскільки вона одночасно дозволяє показати логіку рішення і не вимагає від присяжних професійного рівня підготовки [47].

Вимоги обґрунтованості і вмотивованості судового рішення важко переоцінити, адже саме вони дають змогу обвинуваченому зрозуміти, з яких доказів і міркувань виходив суд, ухвалюючи рішення, що критично важливо для подальшої реалізації його права на оскарження рішення суду першої інстанції. Цікавим у цьому контексті є висновок ЄСПЛ у справі «*Vaucher v France*», в якому була засуджена практика оголошення лише резолютивної частини судового рішення на останньому слуханні і надання його мотивувальної частини лише після закінчення строку на подання апеляцій. ЄСПЛ визнав, що заявник не зміг отримати повне рішення до закінчення строку оскарження, а тому єдиним виходом для нього було подати апеляцію, не знаючи жодного елемента аргументації, закладеної судом. Як наслідок, констатовано порушення § 1 ст. 6 ЄКПЛ [6].

Досить чіткі і однозначні висновки з досліджуваної проблеми зробила Велика Палата Верховного Суду, зазначивши у постанові від 16 грудня 2021 року, що «не повинно викликати сумнівів чи заперечень щодо того, що усі судові рішення повинні бути зрозумілими...; судові рішення повинні, у принципі, бути обґрунтованими; у викладі підстав для прийняття рішення необхідно дати відповідь на аргументи сторін та доречні доводи, здатні вплинути на вирішення спору; виклад підстав для прийняття рішення не повинен неодмінно бути довгим, оскільки необхідно знайти належний баланс між стислістю та правильним розумінням ухваленого рішення; обов'язок суддів наводити підстави для своїх рішень не означає

необхідності відповідати на кожен аргумент заявника на підтримку кожної підстави захисту; обсяг цього обов'язку суду може змінюватися залежно від характеру рішення» [252].

Безумовно, вирішальне значення для належного обґрунтування і мотивування судового рішення має оцінка доказів судом, яка остаточно здійснюється ним після видалення до нарадчої кімнати – окремого приміщення, призначеного для обговорення судом результатів розгляду кримінального провадження та ухвалення судового рішення шляхом вирішення питань фактичного і правового характеру, що були предметом розгляду.

Ухвалення судового рішення є складним процесом, який триває певний час та залежить від численних обставин. Передусім, суду потрібно остаточно оцінити кожен доказ, досліджений в судовому засіданні, з точки зору його належності, допустимості та достовірності, а сукупність цих доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття судового рішення. Крім того, значного часу потребує викладення у мотивувальній частині судового рішення відповідних доказів, обґрунтувань, аргументів, підстав, мотивів, пояснень тих висновків, до яких дійшов суд.

У цьому контексті варто згадати, що якщо складання судового рішення у формі ухвали вимагає значного часу, суд має право обмежитися складанням і оголошенням лише його резолютивної частини, а повний текст ухвали складається не пізніше п'яти діб з дня оголошення її резолютивної частини. Водночас, законодавець не передбачає можливості відкладення строку складання повного тексту судового рішення у формі вироку. Навіть в умовах воєнного стану відповідно до ч. 15 ст. 615 КПК України суд, обмежуючись проголошенням резолютивної частини вироку, все ж зобов'язаний вручити учасникам судового провадження повний текст вироку у день його проголошення.

Зважаючи на викладене, раціональною видається рекомендація Ю. М. Мирошниченка щодо корисності складання проекту судового рішення, що матиме значний за обсягом текст, який варто готувати у перервах між судовими засіданнями і може містити вступну частину, попередній виклад обставин

розглядуваної події, зміст досліджених судом доказів [211, с. 183]. Це дійсно дасть можливість оптимізувати час на ухвалення судового рішення (передусім, вироку). Такий підхід неодноразово підтверджував і Верховний Суд, який вказує, що норми КПК України не містять заборони суддям готуватися до судового засідання, а саме вивчати матеріали провадження та готувати один чи кілька альтернативних проєктів судового рішення до початку судового засідання [256; 266; 268].

Водночас, вчені звертають увагу й на те, що суд, ухвалюючи рішення в нарадчій кімнаті, може зіткнутися з необхідністю повернення до перевірки доказами певних обставин, які пройшли повз увагу суду в судовому засіданні і виникли у свідомості судді лише в нарадчій кімнаті [211, с. 184]. Ускладнює таку ситуацію відсутність нормативного регулювання способу її вирішення.

Розробники Довідкового посібника з кримінального процесу (Reference guide to criminal procedure), поданого на розгляд ОБСЄ, зазначають, що суддя не може брати до уваги інформацію, яка не відома усім сторонам, залученим у провадження, інформацію, яка не була предметом розгляду та доводів сторін. Якщо ж додаткова інформація надійде до судді під час остаточного обговорення (наради), то суддя має відновити провадження та надати цю інформацію усім сторонам [46, с. 33].

У вітчизняній судовій практиці траплялись випадки поновлення судового розгляду після виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення. Наприклад, в колегії суддів Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області в ході оцінки доказів у нарадчій кімнаті виникла необхідність встановлення часу настання смерті потерпілої, що є обов'язковою обставиною, яка підлягає доказуванню. У зв'язку з цим з метою уточнення вказаної обставини було постановлено ухвалу про поновлення судового розгляду, під час якого за клопотанням прокурора суд призначив комісійну судово-медичну експертизу. Верховний Суд, розглядаючи касаційну скаргу захисника, в якій, зокрема, були викладені доводи про безпідставне поновлення місцевим судом судового розгляду після виходу з нарадчої кімнати, вказав, що вихід з нарадчої кімнати та поновлення судового розгляду не суперечать загальним засадам кримінального провадження. За наявності об'єктивних суперечностей, які впливають на вирішення питання щодо

винуватості особи, усунути їх можливо лише в результаті відновлення судового розгляду [267]. Такий підхід, на наш погляд, є раціональним, однак потребує свого нормативного урегулювання.

Підсумовуючи, відзначимо, що *обґрунтування і мотивування судових рішень* – це логіко-розумова і практична діяльність суду, що здійснюється в межах процесу доказування і полягає у наведенні у мотивувальній частині судового рішення посилань на правові норми, сукупність доказів та доводів, покладених в його основу, належних та достатніх мотивів і підстав його ухвалення, відповідей на значущі аргументи сторін кримінального провадження, що в сукупності підтверджують правильність прийнятого рішення та забезпечують його переконливість.

Висновки до Розділу 3

1. Констатовано, що кримінальне процесуальне доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції має обмежений характер, що зумовлене положенням ч. 4 ст. 291 КПК України про заборону надання суду інших документів до початку судового розгляду. Аргументовано, що сторонам та іншим учасникам підготовчого провадження необхідно надати право подати суду матеріали досудового розслідування, речі та документи в частині, що стосується рішень, які можуть бути ухвалені судом відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України, а суду – право витребувати такі матеріали, якщо це необхідно для обґрунтування згаданих рішень.

2. Обґрунтовано доцільність перенесення на стадію підготовчого провадження процедури визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, для того, щоб сторони кримінального провадження були обізнані із тим, які докази планує використовувати їх процесуальний опонент під час доказування в судовому розгляді. Ідея полягає у тому, щоб уже під час підготовчого судового засідання сторони кримінального провадження задекларували, які докази потрібно дослідити під час судового розгляду.

3. Констатовано невдалий підхід законодавця, який у кримінальному процесуальному законі термін «судовий розгляд» вживає одночасно у декількох

значеннях – для позначення центральної стадії кримінального провадження і її складового етапу (пов'язаного зі з'ясуванням обставин та перевіркою їх доказами). Найбільш вдало і точно, на наш погляд, суть цього етапу судового розгляду відображала б назва «дослідження доказів». Процесуальні дії пізнавальної спрямованості, що проводяться під час судового розгляду в суді першої інстанції, відповідно, вважаємо за можливе охарактеризувати як «дослідницькі судові дії».

4. Визначено, що на етапі дослідження доказів закладається фактична (доказова) основа для встановлення усіх обставин, що входять до предмета доказування, підґрунтя для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Водночас, винятками з засади безпосередності дослідження доказів є окремі спрощені форми судового провадження (скорочений порядок дослідження доказів, спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків, судове провадження на підставі угод).

5. У процесі доказування під час судових дебатів на перше місце виходить логіко-розумова діяльність учасників судового процесу, пов'язана з інтерпретацією доказів та обґрунтуванням за їх допомогою своєї правової позиції. На відміну від етапу дослідження доказів, під час судових дебатів має місце, переважно, доказування-обґрунтування, складовими елементами якого є висловлення певного твердження, висновку та наведення аргументів на його підтвердження. Доказування в судових дебатах запропоновано визначати як логіко-розумову діяльність учасників судового провадження, що полягає в інтерпретації досліджених доказів та висловленні на їх основі тверджень, висновків та аргументів з метою переконання суду у правильності їх правових позицій.

6. Обґрунтування і мотивування судових рішень розглядається як логіко-розумова і практична діяльність суду, що здійснюється в межах процесу доказування і полягає у наведенні у мотивувальній частині судового рішення посилань на правові норми, сукупність доказів та доводів, покладених в його основу, належних та достатніх мотивів і підстав його ухвалення, відповідей на значущі аргументи сторін кримінального провадження, що в сукупності підтверджують правильність прийнятого рішення та забезпечують його переконливість.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного узагальнення та теоретичного осмислення наукових праць, а також аналізу чинного кримінального процесуального законодавства України та зарубіжних держав, практики його застосування та практики Європейського суду з прав людини досягнуто мети та виконано завдання, визначені у дисертації. За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Відштовхуючись від розуміння доказування як діяльності, що органічно поєднує два аспекти – пізнавально-практичну діяльність зі збирання, перевірки та оцінки доказів та логічно-розумову діяльність із формулювання та обґрунтування (наведення аргументів на підтвердження) певної тези, висновку, твердження, запропоноване власне визначення кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції.

Кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції – це регламентована кримінальним процесуальним законом пізнавально-практична та логічно-розумова діяльність учасників судового провадження та суду, що полягає у формуванні, дослідженні та оцінці доказів, а також їх подальшому використанні з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень.

Доказування у провадженні в суді першої інстанції не слід розглядати як продовження доказування, яке відбувалося на стадії досудового розслідування; воно є самостійним феноменом, якому притаманна специфічна структура, яка відмінна від моделі, запропонованої законодавцем у ч. 2 ст. 91 КПК України. На наше переконання, структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції включає чотири взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементи – формування, дослідження, оцінка та використання доказів.

2. Розвиток інституту доказування у провадженні в суді першої інстанції пройшов досить складний шлях становлення і в різні історичні періоди

зумовлювався превалюючою формою кримінального судочинства. У давньоруський (княжий) період для доказування використовувались різні види доказів – як такі, що характерні для сучасності (показання, речові докази), так і притаманні для того історичного періоду (присяга, жереб, результати так званих «судів божих», допити на муках). Законодавство встановлювало формальні кількісно-якісні вимоги до доказів, які потрібно було подати суду і які зумовлювались становим положенням обвинуваченого у суспільстві. Такий підхід, переважно, був успадкований і в литовсько-польський та козацький періоди.

Більш сучасного вигляду процес доказування у провадженні в суді першої інстанції набув після проведення судової реформи і прийняття Статуту кримінального судочинства 1864 року, що запровадив змішану форму судочинства, за якої судовий розгляд ґрунтувався на засадах гласності, усності, змагальності, вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням суду, презумпції невинуватості тощо. У цей час чітко виокремились такі етапи судового провадження, як судове слідство, судові дебати, ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті. Подібні демократичні принципи були закладені й в австрійський КПК 1873 року, яким керувались, яким керувались у цей період на території Галичини. Цими нормативними актами, переважно, продовжували користуватись і в період відновлення української державності (УНР, ЗУНР).

3. Поняття «учасники судового провадження» і «суб'єкти доказування в судовому провадженні у першій інстанції» лише частково перетинаються за обсягом (повністю не вичерпують одне одного). Суб'єктами доказування в судовому провадженні у першій інстанції є державні органи і особи, які мають в судовому провадженні певний матеріальний або процесуальний інтерес та здійснюють пізнавально-практичні і логічно-розумові дії щодо формування, дослідження та оцінки доказів, а також їх подальшого використання з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень.

Істотними критеріями, що можуть бути покладені в основу класифікації суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції, є виконувани ними процесуальні функції, характер наявного правового інтересу, а також їх роль і відношення до обов'язку доказування у провадженні.

Залежно від виконуваних процесуальних функцій суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції варто класифікувати на такі групи: 1) суб'єкт, який виконує функцію правосуддя; 2) суб'єкти, які виконують функцію обвинувачення (кримінального переслідування); 3) суб'єкти, які виконують функцію захисту; 4) суб'єкти, які виконують інші функції.

За критерієм характеру наявного процесуального інтересу суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції можна класифікувати на такі групи: 1) суб'єкти, що мають під час кримінального процесуального доказування публічний інтерес; 2) суб'єкти, що мають під час кримінального процесуального доказування власний (приватний) інтерес; 3) суб'єкти, що мають під час кримінального процесуального доказування представлювальний інтерес.

З урахуванням ролі суб'єктів у процесі доказування, відношення до обов'язку доказування у провадженні доцільно класифікувати суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції на три групи: 1) суб'єкт, на якого покладено обов'язок прийняття законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення за результатами розгляду справи; 2) суб'єкти, на яких законом покладено обов'язок доказування обставин кримінального провадження; 3) суб'єкти, яким законом надано право брати участь у процесі доказування.

4. Суд є основним суб'єктом доказування, що з більшим або меншим ступенем активності та ініціативності здійснює усі елементи, які ми вкладаємо у структуру доказування у провадженні в суді першої інстанції. Зasadничо, уся пізнавальна діяльність в судовому провадженні спрямована саме на забезпечення отримання судом максимально повного та всебічного знання про обставини кримінального провадження з метою його справедливого вирішення і ухвалення законного, обґрунтованого і вмотивованого рішення. У доказовій діяльності суду органічно

поєднуються три напрями: 1) доказування-пізнання; 2) доказування-обґрунтування; 3) керівництво процесом доказування.

Для досягнення мети доказування та кримінального судочинства в цілому суд має вирішити комплекс відповідних завдань: 1) встановлення правової достовірності отриманої інформації про обставини кримінального правопорушення; 2) ефективне забезпечення прав, свобод та законних інтересів сторін та інших осіб, які беруть участь у доказуванні; 3) забезпечення виконання усіма суб'єктами кримінальних процесуальних правовідносин покладених на них юридичних обов'язків; 4) застосування усіма суб'єктами доказування належних способів, методів та засобів встановлення обставин у кримінальному провадженні.

Для забезпечення ефективності та справедливості судового провадження має бути досягнутий баланс між активністю та пасивністю суду. Модель такого балансу повинна поєднувати пасивність (безініціативність) суду щодо збирання доказів та його активність щодо безпосереднього дослідження доказів, їх оцінки та обґрунтування за їх допомогою судових рішень.

5. Роль та місце сторін кримінального провадження у процесі кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції зумовлена дією засади змагальності, що, зокрема, проявляється у самостійному обстоюванні сторонами обвинувачення і захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими кримінальним процесуальним законом. ЄСПЛ розглядає принцип рівності сторін (principle of equality of arms) як складову більш широкої концепції справедливого судового розгляду та вимагає, щоб кожній стороні була надана розумна можливість представити свою справу в умовах, що не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом.

Рівноправність сторін судового провадження слід розглядати як рівність їх процесуальних можливостей, зокрема, й у сфері доказування. Рівність прав сторін судового провадження не слід ототожнювати з їх абсолютною однаковістю, що в принципі неможливо, зважаючи на різні функції, котрі ними виконуються у провадженні. Сторони судового провадження мають, як однакові права, так і різні, але водночас рівні (паритетні, пропорційні) права.

На наше переконання, сторони кримінального провадження беруть участь у реалізації усіх елементів кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. Оцінку доказів в судовому провадженні у першій інстанції здійснює не лише суд, а й сторони судового провадження, які надалі звертають увагу суду на їх недоліки, переконливість (або непереконливість), придатність до використання в процесі доказування. Водночас, правове значення має лише оцінка доказів судом, який покладає їх в основу обґрунтування судового рішення.

6. До інших учасників кримінального провадження, які є суб'єктами доказування в судовому провадженні у першій інстанції, варто відносити: потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, її представника.

Їх участі у процесі доказування притаманні певні особливості: 1) вони мають у кримінальному провадженні обмежені процесуальні інтереси (пов'язані з можливістю відшкодування завданої шкоди, задоволення або відмови у задоволенні цивільного позову, задоволення або відмови у задоволенні клопотання про арешт майна, застосування заходів кримінально-правового характеру); 2) участь зазначених суб'єктів у доказуванні не є обов'язковою, а здійснення судового розгляду за їх відсутності допускається кримінальним процесуальним законом; 3) на них не покладається обов'язок доказування обставин кримінального провадження, проте процесуальні інтереси, які ними переслідуються, спонукають їх брати участь у процесі доказування (покладають фактичний тягар доказування окремих обставин).

7. Кримінальне процесуальне доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції має обмежений характер, що зумовлене положенням ч. 4 ст. 291 КПК України про заборону надання суду інших документів до початку судового розгляду. В цілому, погоджуючись із доцільністю позбавлення впливу на суд доказів до судового провадження, водночас, проаналізувавши завдання, які підлягають вирішенню в стадії підготовчого провадження, а також рішення, які

можуть бути прийняті судом у цій стадії, доходимо до висновку, що для обґрунтування більшості з них потрібні матеріали провадження (докази). А тому сторонам та іншим учасникам підготовчого провадження необхідно надати право подати суду матеріали досудового розслідування, речі та документи в частині, що стосується рішень, які можуть бути ухвалені судом відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України, а суду – право витребувати такі матеріали, якщо це необхідно для обґрунтування згаданих рішень.

Для того, щоб сторони кримінального провадження були обізнані із тим, які докази планує використовувати їх процесуальний опонент під час доказування в судовому розгляді, вважаємо за доцільне перенести на стадію підготовчого провадження процедуру визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню. Ідея полягає у тому, щоб уже під час підготовчого судового засідання сторони кримінального провадження задекларували, які докази потрібно дослідити під час судового розгляду. Це актуально, передусім, для сторони захисту у контексті забезпечення передбаченого п. в ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ права обвинуваченого мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту.

8. Констатуємо невдалий підхід законодавця, який у кримінальному процесуальному законі термін «судовий розгляд» вживає одночасно у декількох значеннях – для позначення центральної стадії кримінального провадження і її складового етапу (пов'язаного зі з'ясуванням обставин та перевіркою їх доказами). Найбільш вдало і точно, на наш погляд, суть цього етапу судового розгляду відобразила б назва «дослідження доказів». Процесуальні дії пізнавальної спрямованості, що проводяться під час судового розгляду в суді першої інстанції, відповідно, вважаємо за можливе охарактеризувати як «дослідницькі судові дії».

Дослідження доказів без перебільшення є найважливішим етапом судового розгляду, серцевиною кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції, адже суд не пов'язаний жодними висновками органів досудового розслідування і прокурора, жоден «досудовий» доказ не має для суду наперед встановленої сили, це лише «вихідний» матеріал, поданий стороною обвинувачення на обґрунтування тверджень прокурора, зафіксованих в обвинувальному акті

(клопотанні про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру). Саме на цьому етапі закладається фактична (доказова) основа для встановлення усіх обставин, що входять до предмета доказування, підґрунтя для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення.

Винятками з засади безпосередності дослідження доказів є окремі спрощені форми судового провадження (скорочений порядок дослідження доказів, спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків, судове провадження на підставі угод). Під скороченим порядком дослідження доказів запропоновано розуміти відмову суду за добровільною згодою учасників судового провадження від дослідження доказів щодо обставин, викладених в обвинувальному акті, які ніким не оспорується, що здійснюється з метою процесуальної економії і має наслідком позбавлення права оскаржувати ці обставини в апеляційному порядку.

9. У процесі доказування під час судових дебатів на перше місце виходить логіко-розумова діяльність учасників судового процесу, пов'язана з інтерпретацією доказів та обґрунтуванням за їх допомогою своєї правової позиції. На відміну від етапу дослідження доказів, під час судових дебатів має місце, переважно, доказування-обґрунтування, складовими елементами якого є висловлення певного твердження, висновку та наведення аргументів на його підтвердження.

Під час судових дебатів учасники судового провадження аналізують досліджені в судовому засіданні докази, наводять аргументи стосовно їх належності, достовірності, достатності і допустимості, а також інтерпретують і обговорюють обставини кримінального провадження. Для суду це важливий етап формування внутрішнього переконання, у тому числі через оцінку комунікаційного та синдикативного елементів промов та реплік, на підставі якого суд буде ухвалювати та обґрунтовувати судове рішення на наступному етапі судового розгляду.

Доказування в судових дебатах запропоновано визначати як логіко-розумову діяльність учасників судового провадження, що полягає в інтерпретації досліджених доказів та висловленні на їх основі тверджень, висновків та аргументів з метою переконання суду у правильності їх правових позицій.

10. У контексті використання доказів судом для обґрунтування судового рішення важливо наголосити, що висновки суду, викладені в судовому рішенні, повинні ґрунтуватись на доказах, досліджених під час судового розгляду та оцінених судом, а не припущеннях, здогадках чи інтуїції суддів. Водночас, суд повинен пояснити й аргументувати, чому саме ці докази він поклав в основу судового рішення, а інші не врахував.

Обґрунтування і мотивування судових рішень слід розглядати як логіко-розумову і практичну діяльність суду, що здійснюється в межах процесу доказування і полягає у наведенні у мотивувальній частині судового рішення посилань на правові норми, сукупність доказів та доводів, покладених в його основу, належних та достатніх мотивів і підстав його ухвалення, відповідей на значущі аргументи сторін кримінального провадження, що в сукупності підтверджують правильність прийнятого рішення та забезпечують його переконливість.

У роботі запропоноване власне визначення категорії «відкидання доказів обвинувачення» як діяльності суду в процесі обґрунтування і мотивування виправдувального вироку, що полягає в абсолютному виключенні певних доказів, наданих стороною обвинувачення, з процесу через їх невідповідність критеріям належності, достовірності і допустимості, зокрема отримання їх з порушенням прав та свобод людини. Іншими словами, відкидання доказів на етапі ухвалення судового рішення це повне неврахування їх інформаційної цінності (змісту) та усіх висновків сторони обвинувачення, заснованих на цих доказах.

Категорію «мотиви неврахування окремих доказів» запропоновано розуміти як відображені в судовому рішенні (вироку або ухвалі) пояснення суду правового та фактичного характеру з приводу того, чому саме ці докази не можуть бути покладені в основу обґрунтування судового рішення.

11. З метою удосконалення правового регулювання доказування в судовому провадженні у першій інстанції за результатами дослідження запропоновано проект змін до чинного КПК України (Додаток Б).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aldea A. The Application in Romanian Jurisprudence of the «Alford Plea» and «Nolo Contendere» Principles. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov. Series VII: Social Sciences and Law*. 2023. Vol. 16 (65). № 1. P. 85-90.
2. Balazs E. The «favor defensionis» principle in domestic law and European law. *Revista Facultăţii de Drept Oradea*. 2021. № 1. P. 13-17.
3. Bubalović T. Summary Proceedings in Croatian Criminal Legislation. *Simplified forms of procedure in criminal matters: regional criminal procedure legislation and experiences in application*. Belgrade, 2013. P. 284-312.
4. Case of *Allenet de Ribemont v. France* (Application № 15175/89): Judgment of 10 February 1995. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57914> (дата звернення: 30.05.2024).
5. Case of *Barbera, Messegue and Jabardo v. Spain* (Application № 10590/83): Judgment of 06 December 1988. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429> (дата звернення: 30.05.2024).
6. Case of *Baucher v France* (Application № 53640/00): Judgment of 24 July 2007. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-81859> (дата звернення: 30.05.2024).
7. Case of *C.B. v. Austria* (Application № 30465/06): Judgment of 4 April 2013. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-118044> (дата звернення: 30.05.2024).
8. Case of *Colozza v. Italy* (Application № 9024/80): Judgment of 12 February 1985. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57462> (дата звернення: 30.05.2024).
9. Case of *De Haas and Gijssels v. Belgium* (Application № 19983/92): Judgment of 24 February 1997. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58015> (дата звернення: 30.05.2024).
10. Case of *Dombo Beheer B.V. v. The Netherlands* (Application № 14448/88): Judgment of 27 October 1993. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57850> (дата звернення: 30.05.2024).

11. Case of Georgios Papageorgiou v. Greece (Application № 59506/00): Judgment of 9 May 2003. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-61091> (дата звернення: 30.05.2024).

12. Case of Hadjianastassiou v. Greece (Application № 12945/87): Judgment of 16 December 1992. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57779> (дата звернення: 30.05.2024).

13. Case of Ignatov v. Ukraine (Application № 40583/15): Judgment of 15 December 2016. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-169524> (дата звернення: 30.05.2024).

14. Case of Jasper v. the United Kingdom (Application № 27052/95): Judgment of 16 February 2000. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58495> (дата звернення: 30.05.2024).

15. Case of John Murray v. The United Kingdom (Application № 18731/91): Judgment of 8 February 1996. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57980> (дата звернення: 30.05.2024).

16. Case of Kharchenko v. Ukraine (Application № 40107/02): Judgment of 10 February 2011. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-103260> (дата звернення: 30.05.2024).

17. Case of Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia (Applications № 11082/06, 13772/05): Judgment of 25 July 2013. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-122697> (дата звернення: 30.05.2024).

18. Case of Leas v. Estonia (Application № 59577/08): Judgment of 6 March 2012. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-109343> (дата звернення: 30.05.2024).

19. Case of Matytsina v. Russia (Application № 58428/10): Judgment of 27 March 2014. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-141950> (дата звернення: 30.05.2024).

20. Case of Mirilashvili v. Russia (Application № 6293/04): Judgment of 11 December 2008. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-90099> (дата звернення: 30.05.2024).

21. Case of *Nadtochiy v. Ukraine* (Application № 7460/03): Judgment of 15 May 2008. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-86253> (дата звернення: 30.05.2024).

22. Case of *Ruiz Torija v. Spain* (Application № 18390/91): Judgment of 9 December 1994. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57909> (дата звернення: 30.05.2024).

23. Case of *Ruiz-Mateos v. Spain* (Application № 12952/87): Judgment of 23 June 1993. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57838> (дата звернення: 30.05.2024).

24. Case of *Salov v. Ukraine* (Application № 65518/01): Judgment of 6 September 2005. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-70096> (дата звернення: 30.05.2024).

25. Case of *Suominen v. Finland* (Application № 37801/97): Judgment of 1 July 2003. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-61178> (дата звернення: 30.05.2024).

26. Case of *Taxquet v. Belgium* (Application № 926/05): Judgment of 16 November 2010. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-101739> (дата звернення: 30.05.2024).

27. Case of *Telfner v. Austria* (Application № 33501/96): Judgment of 20 March 2001. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-59347> (дата звернення: 30.05.2024).

28. Case of *Vermeulen v. Belgium* (Application № 19075/91): Judgment of 20 February 1996. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57985> (дата звернення: 30.05.2024).

29. Case of *Vyerentsov v. Ukraine* (Application № 20372/11): Judgment of 11 April 2013. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-118393> (дата звернення: 30.05.2024).

30. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Council of Europe*. URL: <https://cutt.ly/5w4LcGiS> (дата звернення: 30.05.2024).

31. DeBarba K. Maintaining the adversarial system: the practice of allowing jurors to question witnesses during trial. *Vanderbilt Law Review*. 2002. Vol. 55. Issue 5. P. 1521-1548.
32. Federal Rules of Criminal Procedure. *U.S. Government Publishing Office*. URL: <https://cutt.ly/deuFL4ko> (дата звернення: 30.05.2024).
33. German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung). *Federal Ministry of Justice*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html (дата звернення: 30.05.2024).
34. Hanciu O.-M. Reflections on the right to a fair trial and trust in justice in the light of the jurisprudence of the European court of human rights. *Lex et Scientia International Journal*. 2018. Vol 2. P. 177-182.
35. Ilić G. P., Majić M. Nature, importance and limits of finding the truth in criminal proceedings. *Annals of the Faculty of Law in Belgrade – Belgrade Law Review*. 2013. № 3. P. 82-100.
36. Jescheck H.-H. Principles of German Criminal Procedure in Comparison with American Law. *Virginia Law Review*. 1970. Vol. 56. № 2. P. 239-253.
37. Kovera M. B., Levett L. M. Jury decision making. *APA handbook of forensic psychology. Vol. 2. Criminal investigation, adjudication, and sentencing outcomes*. American Psychological Association, 2015. P. 271-311.
38. Krushynskyi S. A., Dankova S. O. Adversarial proceedings as a guarantee of the right to a fair trial in the interpretation of European court of human rights. *Ампаро*. 2022. Спецвипуск. Том 2. С. 7-16.
39. Krushynskyi S. A., Dankova S. O. Features of criminal procedural proving during judicial debates in proceedings in the court of first instance. *Університетські наукові записки*. 2023. № 6 (96). С. 68-76.
40. Legal digest of international fair trial rights. Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2012. 262 p.
41. McGowan L. Trial by Jury: Still a Lamp in the Dark? *The Journal of Criminal Law*. 2005. Volume 69, Issue 6. P. 518-534.

42. Oraegbunam I. K. E. The jurisprudence of adversarial justice. *Ogirisi: a New Journal of African Studies*. 2019. Vol. 15. P. 27-51.

43. Pană S. N. The principle of respecting the rights of the suspect/accused, the principle of equality of arms and the principle of immediacy – basic principles of the criminal trial. *Logos, universality, mentality, education, novelty. Section: Political sciences and European studies*. 2021. Volume 7, Issue 1. P. 80-89.

44. Paraschiv C. S. Equality of arms in criminal proceedings. *The International conference «Education and creativity for a knowledge – based society»*. Law. Issue № XVI. 2022. P. 14-17.

45. Pavišić B. Some Issues Concerning Summary Criminal Proceedings in European Criminal Law. *Simplified forms of procedure in criminal matters: regional criminal procedure legislation and experiences in application*. Belgrade, 2013. P. 313-329.

46. Reference Guide to Criminal Procedure. Vienna, 2007. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/f/29043.pdf> (дата звернення: 30.05.2024).

47. Sentencia del Tribunal Supremo № 894/2005, 07 Julio 2005. *Consejo General del Poder judicial*. URL: <https://cutt.ly/JeuFZifu> (дата звернення: 30.05.2024).

48. Thaman S. C. Should Juries Give Reasons for Their Verdicts?: The Spanish Experience and the Implications of the European Court of Human Rights Decision in *Taxquet v. Belgium*. *Chicago-Kent Law Review*. 2011. Vol. 86:2. P. 613-668.

49. Vitkauskas D., Dikov G. Protecting the right to a fair trial under the European convention on human rights: a handbook for legal practitioners. 2-nd edition. Council of Europe. 2017. 163 p.

50. Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні: монографія / За заг. ред. О. О. Юхна. Харків: Панов, 2015. 240 с.

51. Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса. Харьков, 1997. 60 с.

52. Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні / Волкотруб С. Г., Крушинський С. А., Луцик В. В. та ін.; під ред. У. Гелльманна, В. В. Луцика. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. 204 с.

53. Бабаєва О. В. Підготовче провадження як самостійна стадія в системі кримінального судочинства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Випуск 35, частина 2. Том 3. С. 126-132.

54. Балов П. О. Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування: дис. ... докт. філос.: 081 Право. Хмельницький, 2024. 252 с.

55. Бережнюк В. М. Досудова доповідь служби пробації як передумова для індивідуалізації покарання під час його призначення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 41 (2). С. 65-67.

56. Бзова Л. Г. Обґрунтованість судового рішення у кримінальному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 238-240.

57. Бірюкова А. М., Островська М. А. Модель змагальності за проектом Кримінального процесуального кодексу України (у порівнянні з іншими країнами світу). *Адвокат*. 2012. № 4. С. 12-16.

58. Благодир А. А., Благодир С. М., Благодир В. С. Суб'єкти доказування під час кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 665-667.

59. Бобечко Н. Р. Судові дебати у кримінальному провадженні: суть, завдання, значення, зміст. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 378-386.

60. Бойко В. Ф. «Мала» судова реформа в Україні: необхідність, сутність, проблеми та перспективи: навч. посібник. К.: МАУП, 2002. 72 с.

61. Бойко І. Й. Галичина у державно-правовій системі Австрії та АвстроУгорщини (1772-1918): навчальний посібник. Львів: ДНУ імені Івана Франка, 2017. 312 с.

62. Бойко І. Й. Держава і право Гетьманщини: навч. посібник. Львів: Світ, 2000. 120 с.

63. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ-XX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 904 с.

64. Брич Л. П. Право на вмотивоване судове рішення у кримінальному провадженні як складова права на справедливий суд в інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 268-281.

65. Вапнярчук В. Поняття кримінально-процесуального доказування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. № 4 (67). С. 193-201.

66. Вапнярчук В. Суб'єкти кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 160-168.

67. Вапнярчук В. В. Зміст доказової діяльності суду у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 1. Т. 3. С. 134-138.

68. Вапнярчук В. В. Зміст об'єктивної сторони кримінально-процесуального доказування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 21, ч. 2. Т. 3. С. 108-112.

69. Вапнярчук В. В. Поняття та характеристика категорії «правова позиція суб'єкта кримінального процесуального доказування». *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 187-193.

70. Вапнярчук В. В. Сутність активної та ініціативної діяльності суду в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 25. С. 236-239.

71. Вапнярчук В. В. Сутність категорії «тягар доказування» у кримінальному провадженні України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 145-155.

72. Вапнярчук В. В. Сутність, зміст та механізм формування внутрішнього переконання як результату оцінки доказування. *Юрист України*. 2014. № 4 (29). С. 103-110.

73. Вапнярчук В. В. Сущность истины в уголовном процессе Украины. *Legea și viața*. 2013. № 9/2. С. 53-56.

74. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Х.: Юрайт, 2017. 408 с.

75. Василенко М. П. Вибрані твори у трьох томах. Том 2. Юридичні праці / Упорядники: І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук, А. Ю. Іванова, Є. В. Ромінський; Відп. ред. Ю. С. Шемшученко, І. Б. Усенко. К.: Юридична думка; Вид. дім «Академперіодика», 2006. 560 с.

76. Ващук Б. Л. Предмет доказування в цивільному позові у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2007. 20 с.

77. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін. Х.: Право, 2020. 960 с.

78. Великодний Д. Підстави й порядок скороченого судового розгляду в кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2015. № 8. С. 129-132.

79. Вирок Бериславського районного суду Херсонської області від 12 травня 2009 року (справа № 1-88/09). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/3563626> (дата звернення: 30.05.2024).

80. Вирок Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області від 28 листопада 2017 року (справа № 183/5970/15). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70550542> (дата звернення: 30.05.2024).

81. Вирок Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 30 січня 2020 року (справа № 350/147/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87253587> (дата звернення: 30.05.2024).

82. Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 17 серпня 2020 року (справа № 464/4222/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90995734> (дата звернення: 30.05.2024).

83. Висновок *amicus curiae*, наданий згідно з частиною 3 статті 69 Закону України «Про Конституційний Суд України» про конституційне подання (№ 1/12-2017 від 12 грудня 2017 р.) щодо відповідності Конституції України статті 368-2

Кримінального кодексу України. URL: <https://cutt.ly/Feqeu95c> (дата звернення: 30.05.2024).

84. Галабурда Т. І. Кримінальне судочинство у Галичині за австрійським Кримінально-процесуальним кодексом 1873 року: дис. ... докт. філос.: 081 Право. Львів, 2021. 251 с.

85. Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 20 с.

86. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с.

87. Гловюк І. В. Подання сторонами доказів у судовому розгляді: проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 28-33.

88. Гловюк І. В. Проблеми визначення функціональної спрямованості діяльності потерпілого у кримінальному провадженні України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2013. № 16. С. 233-236.

89. Гловюк І. В. Участь потерпілого у кримінально-процесуальному доказуванні: деякі питання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 1. С. 135-145.

90. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. 314 с.

91. Гнатенко В. С. Теоретико-правова парадигма доказування у кримінальному провадженні: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2022. 140 с.

92. Голубов А. Є. Щодо реалізації засади змагальності сторін в процесуальній діяльності основних учасників кримінального провадження. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 жовтня 2012 р.). Харків: ХНУВС, 2012. С. 104-110.

93. Гошовський М. І., Кучинська О. П. Потерпілий у кримінальному процесі України. К.: Юрінком Інтер, 1998. 192 с.

94. Гринюк В. О. Особливості реалізації функції обвинувачення на стадії підготовчого провадження. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 8 (2016). С. 161-166.

95. Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. К., 2017. 453 с.

96. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. 2-е вид., стереотипне- К.: КНТ, Видавець Фурса С. Я., 2007. 272 с.

97. Грошевой Ю. М. Правові властивості вироку – акту правосуддя: навч. посібник. Харків, 1994. 48 с.

98. Грубінко А. В., Ярчук Н. М. Проблеми і перспективи запровадження суду присяжних у системі судочинства України: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 11-15.

99. Гуртієва Л. М. Засоби збирання та перевірки доказів судом на стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. № 4. С. 306-314.

100. Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. Теорія доказів у кримінальному судочинстві: навч.- метод. посібник. Одеса: Фенікс, 2016. 80 с.

101. Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 3. С. 220-225.

102. Давиденко С. В. Співвідношення в кримінально-процесуальній діяльності потерпілого понять «обов'язок доказування» та «тягар доказування». *Форум права*. 2012. № 4. С. 283-291.

103. Данькова С. О. Змагальність як основа кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання (м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року)». Хмельницький, 2022. С. 279-281.

104. Данькова С. О. Класифікація суб'єктів доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Випуск 81, ч. 3. С. 62-66.

105. Данькова С. О. Особливості кримінального процесуального доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 46-48.

106. Данькова С. О. Погляд на структуру кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 66-68.

107. Данькова С. О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 6. С. 628-632.

108. Данькова С. О. Обґрунтування судових рішень у структурі кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції. Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 49-50.

109. Данькова С. О. Особливості доказової діяльності на етапі судових дебатів. Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 233-234.

110. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
111. Доказування у кримінальному провадженні: курс лекцій / О. О. Бондаренко, Г. І. Глобенко, В. В. Романюк та ін.; за заг. ред. О. О. Юхна. Харків: ХНУВС, 2018. 156 с.
112. Доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / М. В. Гузела, В. С. Канцір, М. М. Олашин, С. О. Сорока; за ред. В. С. Канціра. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 236 с.
113. Єні О. В., Матієк Л. Г. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 286-289.
114. Загурський О. Б. Судові дебати в кримінальному процесі: правові та психологічні проблеми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2003. 17 с.
115. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 30.05.2024).
116. Замкова Я. В. Деякі питання захисту майнових прав третіх осіб у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 18, том 2. С. 152-154.
117. Замкова Я. В. Законність та обґрунтованість рішень судді у стадії підготовчого провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2020. 240 с.
118. Захаров Д. О., Руденко А. В. Роль суду в формуванні доказової бази у кримінальному провадженні. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2012. № 2. Том 25 (64). С. 199-204.
119. Звіт про роботу органів прокуратури за 12 місяців 2021 року. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://cutt.ly/JeрxLRoN> (дата звернення: 30.05.2024).
120. Звіт про роботу органів прокуратури за 12 місяців 2022 року. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://cutt.ly/JeрxLRoN> (дата звернення: 30.05.2024).

121. Звіт про роботу органів прокуратури за 12 місяців 2023 року. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://cutt.ly/JeрxLRoN> (дата звернення: 30.05.2024).

122. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2021 рік. Форма № 1-к. URL: <https://cutt.ly/MeрxLCoY> (дата звернення: 30.05.2024).

123. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік. Форма № 1-к. URL: <https://cutt.ly/berxLMhX> (дата звернення: 30.05.2024).

124. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2023 рік. Форма № 1-к. URL: <https://cutt.ly/ueрxZy9p> (дата звернення: 30.05.2024).

125. Зеленецький В. С., Глинская Н. В. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины. Харьков: «Страйд», 2006. 336 с.

126. Землянська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2002. 190 с.

127. Зіньковський І. П. Доказування необхідності застосування арешту майна цивільним позивачем. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 1 (11). С. 86-92.

128. Ігнатюк О. В. Судовий розгляд у першій інстанції в кримінальному провадженні: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Європейські перспективи*. 2013. № 4. С. 107-111.

129. Ігнатюк О. В. Ухвалення судових рішень судом першої інстанція в кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 180-186.

130. Ісмаїлова Л. Б. Процесуальні та етико-психологічні питання забезпечення рівності сторін в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2007. 216 с.

131. Історія держави і права України: підручник. У 2-х т. Том 1 / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін.; За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 656 с.

132. Іщенко В. М. Теоретична модель доказування в сучасній науці кримінального процесу України. *Форум права*. 2011. № 3. С. 309-321.

133. Каліновська М. О. Історія становлення та розвитку інституту доказування під час застосування запобіжних заходів у кримінальному судочинстві України до судової реформи 1864 року. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 336-340.

134. Каліновська М. О. Особливості кримінального процесуального доказування під час застосування запобіжних заходів на стадії досудового розслідування: дис. ... докт. філос.: 081 Право. Львів, 251 с.

135. Карабут Л. В. Кримінальна процесуальна діяльність із безпосереднього дослідження в суді першої інстанції показань, речей і документів за новим КПК. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 3. С. 273-276.

136. Карабут Л. В. Чи є підготовче провадження стадією кримінальної процесуальної діяльності? *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. XX-річчю Нац. акад. прав. наук України*. Одеса: Фенікс, 2013. С. 291-293.

137. Карабут Л. В. Щодо формування доказів під час досудової кримінальної процесуальної діяльності за новим КПК. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 1 (5). С. 1-13.

138. Карпов Н. С. Проведення скороченого судового розгляду у кримінальному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 10-2, том 2. С. 104-106.

139. Кахнич Х. Чи доречний інститут з'єднаного процесу (цивільного позову) в кримінальному провадженні України: pro et contra. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Випуск 57. С. 329-335.

140. Кацавець Р. С. Репліка захисника в судових дебатах. *Адвокат*. 2012. № 2. С. 39-41.

141. Квятковський М. Проблемні питання кримінального провадження на підставі угод про визнання винуватості та про примирення у кримінальному провадженні. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 98-103.

142. Кистяковский А. Ф. Общая часть уголовного судопроизводства. К.: Изд-во Семенко Сергея, 2005. 118 с.
143. Кицан Ю. І. Реалізація засади змагальності сторін на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 17, том 2. С. 119-121.
144. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
145. Ковальчук С. О. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Івано-Франківськ, 2007. 226 с.
146. Когутич І. Слідчо-судові дії як засіб розгляду кримінальних справ у суді. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2010. Вип. 50. С. 352- 357.
147. Когутич І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді: монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. 448 с.
148. Колодчин В. В. Особливості участі прокурора в судовому розгляді. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 376-379.
149. Колос С. С. Актуальні питання доказової діяльності суду під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 1 (2). С. 154-158.
150. Компанець Є. М. Суб'єкти доказування у кримінальних провадженнях про порушення прав інтелектуальної власності. *Нове українське право*. 2021. Вип. 4. С. 227-236.
151. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр> (дата звернення: 30.05.2024).
152. Коровайко О. І. Особливості провадження дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів в ході судового слідства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.

153. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції. Х.: Видавець ФОП Вапнярчук Н. М., 2007. 200 с.
154. Костін М. Поняття доказування у кримінальному процесі України. *Право України*. 2004. № 1. С. 143-147.
155. Котик З. Поняття, зміст і обов'язок доказування у кримінальному судочинстві України. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 11. С. 86-93.
156. Котубей І. І. Обґрунтованість вироку суду першої інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 27 (3). С. 112-115.
157. Котубей І. І. Про активність суду під час дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2014. № 7 (10). С. 146-149.
158. Кравченко Н. С. Роль потерпілого (його представника) у доказуванні цивільного позову у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 10-1, том 2. С. 128-131.
159. Кравчук І. І. Особливості провадження судових дій під час судового розгляду кримінальних проваджень. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 129-131.
160. Кримінальний процес України. Criminal Procedure of Ukraine: академічний курс: у 3-х т. Т. 1: Загальна частина / В. Т. Нора, Н. Р. Бобечко, М. В. Багрій та ін.; за ред. акад. НАПрН України, д.ю.н., проф. В. Т. Нора, д.ю.н., проф. Н. Р. Бобечка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 912 с.
161. Кримінальний процес України: навч. посіб / за заг. ред. О. П. Кучинської, Ю. В. Циганюк. К.: Юрінком Інтер, 2021. 448 с.
162. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: ЦУЛ, 2013. 544 с.
163. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

164. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

165. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.

166. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 664 с.

167. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / Відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Х.: Одісей, 2013. 1104 с.

168. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

169. Кримінально-процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Х.: ТОВ «Одісей», 2009. 816 с.

170. Кріпак А. П. Механізм реалізації кримінальних процесуальних гарантій потерпілого як суб'єкта доказування під час залучення експерта у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 147-151.

171. Крушинський С. А. Відмова потерпілого (приватного обвинувача) від обвинувачення: поняття, порядок здійснення та правові наслідки. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2. С. 212-220.

172. Крушинський С. А. Данькова С. О. Безпосередність дослідження доказів у кримінальному провадженні. Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14 травня 2021 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 42-44.

173. Крушинський С. А. Історія становлення інституту подання доказів у кримінальному судочинстві України до судової реформи 1864 року. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Випуск 53. С. 375-382.

174. Крушинський С. А. Обов'язок доказування цивільного позову у кримінальному провадженні. *Університетські наукові записки*. 2019. № 1-2 (69-70). С. 137-144.
175. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальних справах за Статутом кримінального судочинства 1864 року. *Університетські наукові записки*. 2011. № 3. С. 324-329.
176. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2017. 247 с.
177. Крушинський С. А. Поняття та класифікація суб'єктів подання доказів у кримінальних справах. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 586-592.
178. Крушинський С. А. Проблеми подання доказів у стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Слово національної школи суддів*. 2015. № 2. С. 110-118.
179. Крушинський С. А., Оборонова І. В. Особливості провадження в суді присяжних у контексті диференціації кримінального судочинства. *Наше право*. 2022. № 3. С. 115-121.
180. Кузьменко О. В., Левчук П. Р. Реалізація засади змагальності сторін та свободи вподанні ними суду своїх доказів в кримінальному процесі деяких країн світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 64. С. 313-316.
181. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: монографія. К.: Атіка, 2004. 336 с.
182. Куриленко Д. В. Щодо рівності сторін кримінального провадження у залученні судового експерта. *Право і безпека*. 2016. № 1. С. 108-112.
183. Куфтирєв П. В. Витоки формування давньоруського доказового права за юридичними першоджерелами східних слов'ян. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4 (40). С. 21-37.
184. Лапкін А. В. Обвинувальна промова прокурора у суді: структура і зміст. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 113-120.

185. Легких К. В. Процесуальні помилки суб'єктів доказування при застосуванні статей 23, 291, 349 КПК як підстава визнання доказів недопустимими. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 5 (20). С. 95-99.
186. Леоненко М. І. Особливості стадійної побудови кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Т. 26, № 1. С. 238-242.
187. Лепей О. В. Спрощений судовий розгляд у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 36, том 2. С. 153-156.
188. Лисенкова К. Рівність процесуальних можливостей сторін як елемент принципу змагальності у досудовому кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5. С. 107-113.
189. Литвин О. В. Деякі питання порядку визнання судом недопустимості доказів у стадії судового розгляду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-1. С. 356-358.
190. Литвин О. В. Дослідження доказів у судовому розгляді: деякі аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 728-734.
191. Литвин О. В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 206 с.
192. Литвин О. В. Скорочений судовий розгляд за КПК 2012 р.: теорія і практика. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 170-177.
193. Лобойко Л. М. Допустимість спрощення порядку судового розгляду справи у кримінальному процесі змішаної форми. *Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи*. К. – Х.: Юрінком Інтер, 2002. С. 248-250.
194. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006-2011 роки). Частина 1: Загальні положення і досудове провадження. К.: Істина, 2012. 288 с.
195. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навчальний посібник. К.: Ваіте, 2014. 280 с.

196. Ляш А. О., Благодир В. С. Захисник як суб'єкт доказування в судових стадіях кримінального процесу. *Адвокат*. 2012. № 10. С. 19-21.
197. Ляш А. О., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб, За наук. ред. Ю. М. Грошевого. К.: Університет «Україна», 2006. 185 с.
198. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. К.: «К.І.С.», 2010. 576 с.
199. Максимішин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 250 с.
200. Маланчук П. М., Непийпа Р. О., Гладун В. В. Судово-слідчі дії як засіб розгляду кримінальних справ у суді. *Правові горизонти*. 2017. № 3. С. 92-96.
201. Малахова О. В. Питання розподілу тягаря доказування між сторонами кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-1 (2). С. 161-163.
202. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2005. 210 с.
203. Матвійчук В. К., Закревський А. В. Тактика та методика участі адвоката-захисника у судовому слідстві та судових дебатах у кримінальних справах. *Юридична наука*. 2012. № 3. С. 135-140.
204. Матієк Т. В., Трофименко В. М. Проблемні питання участі потерпілого під час доказування в стадії судового розгляду кримінальної справи. *Адвокат*. 2004. № 12. С. 7-9.
205. Мединська Л. В. Окремі питання забезпечення рівності прав сторін у кримінальних справах. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 454-461.
206. Мелех Л. В. Оцінка доказів як заключний етап процесу доказування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 1. С. 132-142.
207. Мирошніченко Ю. Неконкурентна змагальність. *Закон і бізнес*. URL: <https://cutt.ly/серхCsCR> (дата звернення: 30.05.2024).

208. Мирошніченко Т. М. Змагальність у механізмі кримінального процесуального доказування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Випуск 35, ч. 1, т. 3. С. 118-121.
209. Мирошніченко Т. М. Окремі аспекти правового регулювання оцінки доказів у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Випуск 29, т. 2. С. 181-185.
210. Мирошніченко Ю. М. Зміст і порядок подання доказів під час судового розгляду кримінальних справ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. Вип. 52. С. 90-93.
211. Мирошніченко Ю. М. Ситуаційна характеристика завершального етапу судового розгляду кримінальних справ. *Нове українське право*. 2023. Вип. 1. С. 181-187.
212. Михеєнко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве: монография. К.: Вища школа, 1984. 134 с.
213. Мірошніченко Ю. М. Роль суду в доказуванні під час судового розгляду кримінальних справ. *Право і безпека*. 2010. № 4. С. 166-171.
214. Мовчан Г. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2010. 219 с.
215. Молдован А. В. Докази у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини. *Адвокат*. 2009. № 3. С. 30-33.
216. Молдован В. В. Судова риторика: теорія і практика: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 496 с.
217. Мудрак І. В. Судова промова в кримінальному судочинстві: поняття і процесуальне значення. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 1. С. 140-142.
218. Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України: навч. посібник. К.: Атіка, 2007. 584 с.
219. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В. Доказування в кримінальному процесі (кримінальний процес Сполученого Королівства). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 5. С. 309-314.

220. Ноздріна М. О. Диспозитивність як елемент принципу змагальності у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 203 с.

221. Нор В. Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве. К.: Вища школа, 1989. 275 с.

222. Нор В. Т. Інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні за чинним КПК України: здобутки і резерви для вдосконалення. *Право України*. 2013. № 11. С. 32-41.

223. Нор В. Т. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2010. № 2. С. 1-14.

224. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів: Вища школа, 1978. 110 с.

225. Оборона І. В. Диференціація кримінального провадження в суді першої інстанції: дис. ... докт. філос.: 081 Право. Хмельницький, 2023. 250 с.

226. Оборона І. В. Особливості спрощеного провадження щодо кримінальних проступків в суді першої інстанції. *ScienceRise:Juridical Science*. 2022. № 3 (21). С. 26-31.

227. Оборона І. В., Данькова С. О. Особливості доказової діяльності у спрощеному кримінальному провадженні. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять осінні юридичні читання «Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики» (м. Хмельницький, 01-02 жовтня 2021 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 156-157.

228. Омельченко О. Обґрунтованість і вмотивованість судового рішення. *Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування*. 2024. № 1. С. 132-143.

229. Омельчук Л. В., Герус Н. В. Проблеми участі потерпілого під час доказування у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 433-435.

230. Омельчук Л. В., Федоренко Є. В. Визначення предмета та меж доказування під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 436-438.

231. Павлишин А. Окремі питання допустимості доказів за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. *Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична*. 2014. Вип. 59. С. 356-364.

232. Павлишин А. Проблеми встановлення істини у кримінальних справах. *Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. 2011. № 2. С. 5-18.

233. Павлов В. Скорочений розгляд легалізує всі процесуальні порушення слідства і може провокувати недовіру до суддів. *Закон і бізнес*. 2016. № 13 (1259). URL: <https://zib.com.ua/ua/122579.html> (дата звернення: 30.05.2024).

234. Падох Я. Суди і судовий процес Старої України. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1990. 128 с.

235. Панасюк О. А. Оцінка судом першої інстанції доказів на предмет їх допустимості на стадії судового розгляду в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Випуск 28, том 3. С. 95-102.

236. Пастернак Ю. Б. Проблеми участі сторони захисту у кримінально-процесуальному доказуванні. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 289-292.

237. Пастух А. Є. Кримінальні процесуальні рішення суду, прийняті за результатами підготовчого провадження: дис. ... докт. філос.: 081 Право. Львів, 2021. 223 с.

238. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII-XVIII ст. (1648-1782). Львів, 1967. 178 с.

239. Перепічка Н. Г. Особливості встановлення впливу криміногенних факторів на поведінку особи в процесі реалізації досудової пробації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4 (117). С. 112-118.

240. Пилипенко С. В. Щодо класифікації ухвал суду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 220-224.

241. Пилипчук О. П. Процедура визначення обсягу доказів в суді першої інстанції та порядок їх дослідження. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 174-184.

242. Піддубняк Г. О. Яким чином у кримінальному судочинстві реалізуються права сторін обвинувачення та захисту у доказуванні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6-2, том 2. С. 130-132.

243. Підтримання прокурором державного обвинувачення в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу України: збірник методичних рекомендацій / за заг. ред. В. П. Пшонки, О. М. Дьоміна. К.: Алерта, 2013. 438 с.

244. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження): монографія. Харків: Право, 2014. 224 с.

245. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12-25.

246. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія. Х.: Арсіс ЛТД, 2002. 160 с.

247. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63-79.

248. Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 126-131.

249. Пожар В. Г. Щодо термінологічного визначення категорії «суб'єкти кримінального провадження» та його співвідношення з суміжними поняттями. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)* / відп. за вип. В. М. Дрьомін. Одеса: Фенікс, 2013. Т. 2. С. 467-468.

250. Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи: навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 234 с.

251. Попелюшко В. О. Формування кримінальної справи на стадії судового провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 44-49.

252. Постанова Великої палати Верховного Суду від 16 грудня 2021 року (справа № 11-164сап21). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/102267672> (дата звернення: 30.05.2024).

253. Постанова Великої палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року (справа № 439/397/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/79298600> (дата звернення: 30.05.2024).

254. Постанова Великої палати Верховного Суду від 26 червня 2019 року (справа № 404/6160/16-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/82885531> (дата звернення: 30.05.2024).

255. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03 жовтня 2019 року (справа № 709/1173/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/84814495> (дата звернення: 30.05.2024).

256. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01 жовтня 2019 року (справа № 285/3516/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/84788836> (дата звернення: 30.05.2024).

257. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 травня 2020 року (справа № 461/4358/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/89345785> (дата звернення: 30.05.2024).

258. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 травня 2020 року (справа № 127/6935/16-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/89564239> (дата звернення: 30.05.2024).

259. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 листопада 2020 року (справа №

481/227/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/93119786> (дата звернення: 30.05.2024).

260. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 серпня 2022 року (справа № 496/4440/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105706436> (дата звернення: 30.05.2024).

261. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05 липня 2022 року (справа № 720/1277/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105148891> (дата звернення: 30.05.2024).

262. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03 грудня 2019 року (справа № 311/793/14–к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86505791> (дата звернення: 30.05.2024).

263. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 квітня 2018 року (справа № 204/6235/15-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/73627842> (дата звернення: 30.05.2024).

264. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 березня 2018 року (справа № 521/11693/16-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/72970201> (дата звернення: 30.05.2024).

265. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02 лютого 2021 року (справа № 640/4713/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/94696730> (дата звернення: 30.05.2024).

266. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 жовтня 2021 року (справа № 347/840/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/100544954> (дата звернення: 30.05.2024).

267. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 січня 2021 року (справа № 182/523/16-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/94553286> (дата звернення: 30.05.2024).

268. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 березня 2021 року (справа № 711/798/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/95616559> (дата звернення: 30.05.2024).

269. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 липня 2022 року (справа № 727/13085/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105359481> (дата звернення: 30.05.2024).

270. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 листопада 2021 року (справа № 643/2909/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/101473302> (дата звернення: 30.05.2024).

271. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01 серпня 2022 року (справа № 640/7928/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105624070> (дата звернення: 30.05.2024).

272. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 вересня 2020 року (справа № 569/713/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91702550> (дата звернення: 30.05.2024).

273. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 липня 2022 року (справа № 127/15447/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105168215> (дата звернення: 30.05.2024).

274. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 серпня 2019 року (справа

№ 727/9754/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83977323> (дата звернення: 30.05.2024).

275. Постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року (справа № 185/7793/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100292419> (дата звернення: 30.05.2024).

276. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 квітня 2021 року (справа № 641/5714/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96503072> (дата звернення: 30.05.2024).

277. Почтовий М. М. Про сутність інтересу у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2020. № 7 (109). С. 226-231.

278. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р./ Пам'ятки політико-правової культури України; ред. кол. О. М. Мироненко, К. А. Вислобоков, І. Б. Усенко, В. В. Цветков, Ю. С. Шемшученко. К., 1997. 547 с.

279. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 15 листопада 2012 року № 223-1679/0/4-12. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12> (дата звернення: 30.05.2024).

280. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 жовтня 2012 року № 223-1446/0/4-12. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

281. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09 листопада 2012 року № 1640/0/4-12.

Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

282. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 жовтня 2012 року № 223-1430/0/4-12. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

283. Пунда О. О. Спрощений порядок судового провадження на основі угод: досвід процесуального законодавства США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2022. Вип. 73 (2). С. 148-153.

284. Репчонок А. Ю. Суб'єкти доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4 (99). С. 302-310.

285. Рибалка О. Потерпілий як суб'єкт доказування у кримінальних справах приватного обвинувачення. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 12 (168). С. 176-179.

286. Рибалка О. В. Доказова діяльність суду за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 131-136.

287. Рибалка О. В. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 201 с.

288. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бендерський проти України» від 15 листопада 2007 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_313 (дата звернення: 30.05.2024).

289. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Проніна проти України» від 18 липня 2006 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_096 (дата звернення: 30.05.2024).

290. Рішення Конституційного Суду України від 01 грудня 2004 року № 18-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного

процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

291. Рішення Конституційного Суду України від 08 червня 2022 року № 3-р(П)/2022 у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

292. Рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

293. Рогальська В. В. Змагальність у досудовому провадженні (за матеріалами діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2012. 241 с.

294. Ряшко О. В. Значення та використання обвинувальних і виправдувальних доказів у кримінальному процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. № 2. С. 367-373.

295. Ряшко О. В., Матіос І. В. Порівняльний аналіз повноважень сторін обвинувачення та захисту в кримінальному процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 342-352.

296. Савонюк Р. Ю. Доказування в досудовому слідстві: навч. посібник. За ред. О. М. Бандурки. Сімферополь: Доля, 2003. 184 с.

297. Сиза Н. П. Завдання суду в стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2. С. 1-13.

298. Сиза Н. П. Реалізація судом кримінально-процесуальних функцій на стадії підготовчого провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 6 (35). С. 201-206.
299. Сиза Н. П., Сизий І. І. Реалізація змагальності сторін під час судового розгляду в кримінальному провадженні України. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2020. № 2 (46). С. 70-76.
300. Скрипник Д. О. Функції потерпілого та його представника у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 листопада 2017 р.)*. Харків: ХНУВС, 2017. С. 325-327.
301. Скупінський О. В., Гніденко В. І. Prima facie докази у практиці ЄСПЛ. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2020. № 1 (39). С. 110-118.
302. Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 258 с.
303. Смуригін О. О. Проблеми з оцінкою доказів у судовому засіданні. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 10 (122). С. 36-40.
304. Соловей Г. В. Теоретичні аспекти принципу змагальності в кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 1. С. 883-887.
305. Сорока С. О., Римарчук Г. С., Кримінальний процес України: історія і сучасність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. № 3. С. 556-561.
306. Станкович М. І. Межі доказування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2019. 246 с.
307. Старенький О. С. Потерпілий як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні: проблеми реалізації засади змагальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Випуск 43, том 2. С. 192-196.
308. Старенький О. С. Суб'єкти доказування в кримінальному провадженні: поняття та класифікація. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 232-236.

309. Стахівський С. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство, право*. 2005. № 6. С. 135-138.
310. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 272 с.
311. Стефанів Н. С. Застосування суддями практики Європейського суду з прав людини при обґрунтуванні судових рішень у кримінальному судочинстві (матеріали круглого столу). *Слово Національної школи суддів України*. 2016. № 3. С. 168-177.
312. Стецюк Б. Р. Кримінальний процес у правовій системі Гетьманщини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2002. 20 с.
313. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.
314. Судова влада в Україні: історичні витoki, закономірності, особливості розвитку / за ред. І. Б. Усенка. К.: Наукова думка, 2014. 501 с.
315. Сухонос В. В. Промови у кримінальному судочинстві, їх форма та зміст. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 2 (5). С. 115-119.
316. Сухонос В. В., Звірко О. Є. Комунікативний аспект обвинувальної промови у судових дебатах. *Вісник прокуратури*. 2012. № 9. С. 86-92.
317. Тайлієва Х. Р. Судові рішення у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2016. 218 с.
318. Таус М. М., Рогальська В. В. Судове провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: сучасний стан та перспективи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 296 с.
319. Тахтаров М. П. Юридична сутність підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 3 (19). С. 207-210.
320. Теорія судових доказів в питаннях та відповідях: навч. посіб. / Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний, Ю. І. Азаров та ін. К.: Центр учбової літератури, 2015. 104 с.

321. Тертышник В. М., Слинко С. В. Теория доказательств: учебное издание. Харьков: Арсис, 1998. 256 с.
322. Тимошук В. Є. Судовий огляд: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... доктора філософії: 081 Право. Львів, 2022. 251 с.
323. Тітко І. Єдність правової природи інституту угод у приватній та публічній підсистемах права України. Вісник Академії правових наук. 2014. № 13 (78). С. 144-154.
324. Тітко І. Приватний інтерес як категорія кримінального процесуального права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 249-258.
325. Тлепова М. І. Проблемні питання участі потерпілого у доказуванні. *Юрист України*. 2014. № 4. С. 130-135.
326. Томин С. В. Окремі аспекти реалізації прокурором функції державного обвинувачення під час судового слідства у суді першої інстанції. *Університетські наукові записки*. 2010. № 4. С. 221-229.
327. Трофименко В. М. Особливості порядку підготовчого провадження за КПК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Випуск 27, том 3. С. 138-142.
328. Ухвала Апеляційного суду Івано-Франківської області від 02 вересня 2015 року (справа № 342/538/14-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49585284> (дата звернення: 30.05.2024).
329. Ухвала Арцизького районного суду Одеської області від 21 вересня 2016 року (справа № 492/884/16-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61513344> (дата звернення: 30.05.2024).
330. Ухвала Бабушкінський районний суд м. Дніпропетровська від 01 листопада 2022 року (справа № 932/5324/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107094876> (дата звернення: 30.05.2024).

331. Ухвала Барського районного суду Вінницької області від 14 листопада 2013 року (справа № 125/2690/13-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34642260> (дата звернення: 30.05.2024).

332. Ухвала Виноградівського районного суду Закарпатської області від 09 жовтня 2019 року (справа № 299/1199/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84928566> (дата звернення: 30.05.2024).

333. Ухвала Гадяцького районного суду Полтавської області від 11 квітня 2022 року (справа № 526/441/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103907515> (дата звернення: 30.05.2024).

334. Ухвала Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 30 квітня 2014 року (справа № 342/538/14-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38494828> (дата звернення: 30.05.2024).

335. Ухвала Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 21 липня 2014 року (справа № 342/840/14-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39823471> (дата звернення: 30.05.2024).

336. Ухвала Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 04 вересня 2014 року (справа № 342/766/14-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40343229> (дата звернення: 30.05.2024).

337. Ухвала Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 04 жовтня 2019 року (справа № 331/2911/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84807793> (дата звернення: 30.05.2024).

338. Ухвала Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 30 липня 2014 року (справа № 345/2759/14-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39964257> (дата звернення: 30.05.2024).

339. Ухвала Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 02 серпня 2018 року (справа № 676/4202/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75653055> (дата звернення: 30.05.2024).

340. Ухвала Київського апеляційного суду від 09 липня 2019 року (справа № 379/1222/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83322517> (дата звернення: 30.05.2024).

341. Ухвала Кодимського районного суду Одеської області від 21 жовтня 2021 року (справа № 503/1065/21). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100471547> (дата звернення: 30.05.2024).

342. Ухвала Кодимського районного суду Одеської області від 25 листопада 2021 року (справа № 503/1217/21). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101383078> (дата звернення: 30.05.2024).

343. Ухвала Козелецького районного суду Чернігівської області від 06 жовтня 2014 року (справа № 734/2741/14). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40753473> (дата звернення: 30.05.2024).

344. Ухвала колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 лютого 2020 року (справа № 234/16822/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87517560> (дата звернення: 30.05.2024).

345. Ухвала колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 листопада 2019 року (справа № 753/16298/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85467772> (дата звернення: 30.05.2024).

346. Ухвала Нововолинського міського суду Волинської області від 03 червня 2015 року (справа № 165/1337/15-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44780574> (дата звернення: 30.05.2024).

347. Ухвала Нововолинського міського суду Волинської області від 05 лютого 2013 року (справа № 165/205/13-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29116391> (дата звернення: 30.05.2024).

348. Ухвала Нововолинського міського суду Волинської області від 07 липня 2014 року (справа № 165/1572/14-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39655453> (дата звернення: 30.05.2024).

349. Ухвала Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 03 червня 2016 року (справа № 682/1389/16-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58268244> (дата звернення: 30.05.2024).

350. Ухвала Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 08 травня 2013 року (справа № 682/1496/13-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/31605836> (дата звернення: 30.05.2024).

351. Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 02 листопада 2016 року (справа № 490/10268/15-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62577978> (дата звернення: 30.05.2024).

352. Ухвала Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 16 червня 2021 року (справа № 336/3862/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97707962> (дата звернення: 30.05.2024).

353. Форостяний А. В. Проведення спрощеного судового розгляду за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України*. 2013. № 2. С. 64-68.

354. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1. С. 39-53.

355. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

356. Хрестоматія з історії держави і права України. У 2 т. Том 1. З найдавніших часів до початку XX ст.: навч. посіб. для юрид. вищих навч. закл. і фак. / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький; За ред. В. Д. Гончаренка. К.: Ін Юре, 1997. 463 с.

357. Худоба Н. Джерела, структура та основні положення австрійського кримінально-процесуального кодексу 1873 р. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2010. Випуск 51. С. 89-95.

358. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (у редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

359. Циганюк Ю. В. Внутрішній системний зв'язок засади презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 96-102.

360. Циганюк Ю. В., Кравчук О. В., Крушинський С. А. Процесуальний порядок залучення експерта стороною захисту у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2. С. 28-36.

361. Цувіна Т. А. Умотивованість рішень суду та право на суд у цивільному судочинстві. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 121. С. 215-224.

362. Черненко А. П., Шиян А. Г. Роль суду в процесі доказування під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 268-272.

363. Черненко А., Шиян А. Про функцію потерпілого у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 301-308.

364. Чухраєв Д. А. Механізм і принципи формування процесуального інтересу у третіх осіб, за участю яких застосовуються запобіжні заходи. *Правничий часопис Донецького університету*. 2014. № 1-2. С. 49-53.

365. Шевчук М. І. Власна ініціатива суду щодо дослідження доказів під час судового розгляду кримінальної справи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6-3, т. 2. С. 130-135.

366. Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2015. 244 с.

367. Шевчук М. І. Функції суду в сучасному кримінальному провадженні України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Випуск 59. С. 370-378.

368. Шепетяк О. М. Логіка: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Фенікс, 2015. 256 с.

369. Шепітько І. І. Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 269 с.

370. Шепітько І. І. Сутність судового розгляду (судового слідства) та його місце в системі кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 32. С. 218-234.

371. Шибіко В. П. Визнання винуватості й відмова від судового розгляду в кримінальному провадженні України. *Юридична Україна*. 2020. № 11. С. 52-56.

372. Шиян А. Г. Використання матеріалів досудового розслідування під час судового розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції: теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 322-330.

373. Шминдрук О. Ф. Підготовка кримінального провадження до судового розгляду на підготовчому судовому засіданні. *Право і суспільство*. 2015. № 2, ч. 2. С. 208-212.

374. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 19 с.

375. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження як кримінально-процесуальна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Випуск 10-2, том 2. С. 159-162.

376. Шульга Л. В. Теоретичні та практичні аспекти захисної промови як засобу психологічного впливу в умовах судових дебатів. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2012. Вип. 13. С. 263-266.

377. Шумило М. Є. Досудові і судові докази у КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 82-86.

378. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 2. С. 40-48.

379. Шумило М. Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невловного» феномену доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95-104.

380. Шумило М. Є. Юридична конструкція доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 59-67.

381. Щербаковський М. Г. Використання доказів як етап доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2 (77). С. 88-95.

382. Юсупов В. В. Суб'єкти доказування у кримінальному процесі України: проблеми класифікації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. Вип. 4. С. 156-162.

383. Юхно О. О. Реалізація прав потерпілого як суб'єкта кримінального процесального доказування у кримінальному процесі та в криміналістиці. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листопада 2022 р.)*. Харків: ХНУВС, 2022. С. 445-449.

384. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства: монографія. К.: Прецедент, 2011. 303 с.

385. Яновська О. Г. Роль суду в змагальному кримінальному судочинстві. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 87-91.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Krushynskiy S. A., Dankova S. O. Adversarial proceedings as a guarantee of the right to a fair trial in the interpretation of European court of human rights. *Ампаро*. 2022. Спецвипуск. Том 2. С. 7-16.

URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-spec-2-2022/1.pdf>.

DOI: 10.26661/2786-5649-2022-spec-2-01.

2. Данькова С. О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 628-632.

URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/113.pdf>.

DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.111.

3. Krushynskiy S. A., Dankova S. O. Features of criminal procedural proving during judicial debates in proceedings in the court of first instance. *Університетські наукові записки*. 2023. № 6 (96). С. 68-76.

URL: https://unz.univer.km.ua/article/view/96_68-76/371.

DOI: 10.37491/UNZ.96.5.

4. Данькова С. О. Класифікація суб'єктів доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Випуск 81, ч. 3. С. 62-66.

URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/9-2.pdf>.

DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.7.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Крушинський С. А. Данькова С. О. Безпосередність дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник*

тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14 травня 2021 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 42-44 (особ. внесок – 50 %).

6. Обороннова І. В., Данькова С. О. Особливості доказової діяльності у спрощеному кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять осінні юридичні читання «Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики»* (м. Хмельницький, 01-02 жовтня 2021 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 156-157 (особ. внесок – 50 %).

7. Данькова С. О. Погляд на структуру кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 66-68.

8. Данькова С. О. Змагальність як основа кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання* (м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 279-281.

9. Данькова С. О. Особливості кримінального процесуального доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова* (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 46-48.

10. Данькова С. О. Обґрунтування судових рішень у структурі кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник*

тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 49-50.

11. Данькова С. О. Особливості доказової діяльності на етапі судових дебатів. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 233-234.

ПРОПОЗИЦІЇ

щодо змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України

1) викласти пункт 19 частини першої статті 3 у такій редакції:

«19) сторони кримінального провадження – з боку обвинувачення: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом; з боку захисту: підозрюваний, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, особа, щодо якої вирішується або вирішувалося питання про звільнення від кримінальної відповідальності, їхні захисники та законні представники»;

2) викласти частину другу статті 89 у такій редакції:

«2. У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате»;

3) викласти частину четверту статті 193 у такій редакції:

«За клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право допитати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу»;

4) викласти останній абзац частини четвертої статті 291 у такій редакції:

«Надання суду інших матеріалів досудового розслідування, речей чи документів до початку судового провадження забороняється»;

5) доповнити статтю 315 новою частиною четвертою такого змісту:

«4. Під час підготовчого провадження суд за клопотанням учасників судового провадження має право витребувати, а учасники кримінального провадження мають право подати суду матеріали досудового розслідування, речі і документи, які мають значення для обґрунтування рішень, передбачених частиною третьою статті 314 цього Кодексу»;

б) доповнити частину другу статті 315 новим пунктом 3⁻¹ такого змісту:

«3⁻¹) визначає обсяг доказів, що підлягають дослідженню під час судового розгляду»;

7) частину другу статті 315 новим абзацом такого змісту:

«Суд надає можливість учасникам судового провадженні висловити свою думку щодо питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду»;

8) викласти назву статті 349 у такій редакції:

«Стаття 349. Визначення порядку дослідження доказів»;

9) абзац 2 частини першої статті 349 у такій редакції:

«У вступній промові зазначається, в якому порядку сторона пропонує досліджувати докази, а також може бути зазначена правова позиція сторони»;

10) абзац 6 частини першої статті 349 у такій редакції:

«Інші учасники судового провадження можуть висловити свою думку щодо порядку дослідження доказів після вступної промови сторони захисту»;

11) абзац 7 частини першої статті 349 у такій редакції:

«Першими підлягають дослідженню докази сторони обвинувачення, після чого досліджуються докази сторони захисту»;

12) викласти частину першу статті 381 у такій редакції:

«1. Після отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження, а у разі затримання особи у порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298⁻² цього Кодексу, невідкладно призначає підготовче судове засідання. У підготовчому судовому засіданні суд з'ясовує в обвинуваченого, чи не оспорує він встановлені під час дізнання обставини і чи згоден з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні»;

13) викласти друге речення частини шостої статті 474 у такій редакції:

«Для з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судове засідання осіб та допитати їх».

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
 ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

вул. Героїв Майдану, буд. 8, м. Хмельницький, 29000. Тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-75-70
 E-mail: info@univer.km.ua. Розрахунковий рахунок UA 598201720344281002200032328 в ДКСУ у м. Києві.
 МФО 820172. Код ЄДРПОУ 14163438

06.06.2024 № 0837/24
 На № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор університету

Олег ОМЕЛЬЧУК

06 червня 2024 р.

А К Т

**про реалізацію результатів наукових досліджень
 Данькової Світлани Олександрівни
 на тему «Кримінальне процесуальне доказування в судовому
 провадженні у першій інстанції»**

Комісія у складі: декана юридичного факультету, кандидата юридичних наук, доцента Захарчука Віктора Миколайовича, членів комісії: професора кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента Туровця Юрія Миколайовича, доцентки кафедри кримінального права та процесу, кандидатки юридичних наук, доцентки Присяжної Анни Василівни, стверджує цим актом, що розроблені в ході дисертаційного дослідження Даньковою Світланою Олександрівною наукові положення і висновки з теми «Кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції» були детально вивчені колективом кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова і реалізовані у навчальному процесі.

Зокрема, дисертанткою було надано комісії для ознайомлення наукові публікації, які відображають основний зміст дисертаційного дослідження:

1. Krushynskiy S. A., Dankova S. O. Adversarial proceedings as a guarantee of the right to a fair trial in the interpretation of European court of human rights. *Ампаро*. 2022. Спецвипуск. Том 2. С. 7-16.

2. Данькова С. О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 628-632.

3. Krushynskiy S. A., Dankova S. O. Features of criminal procedural proving during judicial debates in proceedings in the court of first instance. *Університетські наукові записки*. 2023. № 6 (96). С. 68-76.

4. Данькова С. О. Класифікація суб'єктів доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Випуск 81, ч. 3. С. 62-66.

5. Крушинський С. А. Данькова С. О. Безпосередність дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14 травня 2021 року)*. Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 42-44.

6. Оборона І. В., Данькова С. О. Особливості доказової діяльності у спрощеному кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять осінні юридичні читання «Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики» (м. Хмельницький, 01-02 жовтня 2021 року)*. Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 156-157.

7. Данькова С. О. Погляд на структуру кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року)*. Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 66-68.

8. Данькова С. О. Змагальність як основа кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання (м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року)*. Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 279-281.

9. Данькова С. О. Особливості кримінального процесуального доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави*: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 46-48.

10. Данькова С. О. Обґрунтування судових рішень у структурі кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 49-50.

11. Данькова С. О. Особливості доказової діяльності на етапі судових дебатів. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 233-234.

Матеріали, подані здобувачкою, використовуються під час викладання навчальних дисциплін «Теорія і практика кримінально-процесуального доказування», «Кримінальне процесуальне право», «Порівняльне кримінальне право та процес», «Процесуальні рішення у кримінальному провадженні», «Основи кримінального процесу» у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

Теоретичні положення та висновки, запропоновані Даньковою С. О., використовуються для підготовки робочих програм та навчально-методичних матеріалів із навчальних дисциплін «Теорія і практика кримінально-процесуального доказування», «Кримінальне процесуальне право», «Порівняльне кримінальне право та процес», «Процесуальні рішення у кримінальному провадженні», «Основи кримінального процесу» для студентів юридичного факультету денної та заочної форм навчання. Включення до зазначених матеріалів положень та висновків, які містяться у дисертації, сприяє

більш глибокому вивченню навчального матеріалу студентами університету, які навчаються за спеціальностями 081 Право і 293 Міжнародне право.

Голова комісії

декан юридичного факультету
кандидат юридичних наук, доцент

Віктор ЗАХАРЧУК

Члени комісії

професор кафедри кримінального
права та процесу
кандидат юридичних наук, доцент

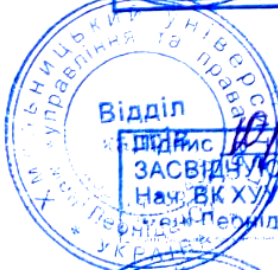
Юрій ТУРОВЕЦЬ

доцентка кафедри кримінального
права та процесу
кандидатка юридичних наук, доцентка

Анна ПРИСЯЖНА

Відділ кадрів
Підпис: *Віктора Захарчука*
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
Імени Леоніда Юзькова

Відділ кадрів
Підпис: *Юрія Туровця*
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
Імени Леоніда Юзькова

Відділ кадрів
Підпис: *Анни Присяжної*
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
Імени Леоніда Юзькова

А К Т**про реалізацію результатів дисертації Данькової С.О. на тему «Кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції»**

Цим актом засвідчую, що результати дисертаційного дослідження, розроблені Даньковою Світлою Олександрівною за темою «Кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції» впроваджені у діяльність Національної асоціації адвокатів України.

Зокрема, висновки і рекомендації дисертантки можуть бути використані для підвищення ефективності здійснення доказування у кримінальному провадженні в судах першої інстанції. Заслугує на увагу підхід щодо досягнення балансу між активністю та пасивністю суду, запропонована модель якого повинна поєднувати пасивність (безініціативність) суду щодо збирання доказів та його активність щодо безпосереднього дослідження доказів, їх оцінки та обґрунтування за їх допомогою судових рішень. В роботі розвиваються ідеї змагальності, рівноправності сторін кримінального провадження, обґрунтованості судових рішень, теорія *favor defensionis* (сприяння захисту) тощо.

У дисертаційному дослідженні констатовано окремі недоліки чинного кримінального процесуального законодавства. Зокрема, варті уваги пропозиції щодо урегулювання можливості суду за власною ініціативою визнавати доказ очевидно недопустимим, визначення статусу особи, щодо якої вирішується або вирішувалося питання про звільнення від кримінальної відповідальності, унормування можливості надання суду матеріалів досудового розслідування, речей чи документів на стадії підготовчого провадження та інші.

Надані для ознайомлення наукові публікації за темою дисертації можуть використовуватися для періодичного підвищення кваліфікації адвокатів. Зокрема, як з теоретичної, так і з практичної точки зору варті уваги такі наукові публікації дисертантки:

1. Krushynskyi S. A., Dankova S. O. Adversarial proceedings as a guarantee of the right to a fair trial in the interpretation of European court of human rights. *Ампаро*. 2022. Спецвипуск. Том 2. С. 7-16.

2. Данькова С. О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 628-632.

3. Krushynskiy S. A., Dankova S. O. Features of criminal procedural proving during judicial debates in proceedings in the court of first instance. *Університетські наукові записки*. 2023. № 6 (96). С. 68-76.

4. Данькова С. О. Класифікація суб'єктів доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Випуск 81, ч. 3. С. 62-66.

5. Крушинський С. А. Данькова С. О. Безпосередність дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 14 травня 2021 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 42-44.

6. Оборона І. В., Данькова С. О. Особливості доказової діяльності у спрощеному кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять осінні юридичні читання «Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики»* (м. Хмельницький, 01-02 жовтня 2021 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 156-157.

7. Данькова С. О. Погляд на структуру кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 66-68.

8. Данькова С. О. Змагальність як основа кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання* (м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 279-281.

9. Данькова С. О. Особливості кримінального процесуального доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова* (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 46-48.

10. Данькова С. О. Обґрунтування судових рішень у структурі кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування*

кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 49-50.

11. Данькова С. О. Особливості доказової діяльності на етапі судових дебатів. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 233-234.

03 червня 2024 року

**Заступник Голови
Національної асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України,
кандидат юридичних наук**

Валентин ГВОЗДІЙ